

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΓΙΑ

Π.Μ.Σ.

ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

**Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων - Πανεπιστήμιο
Πελοποννήσου**

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Πανεπιστήμιο Πειραιά

Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση»

**Κοινωνική επιχειρηματικότητα και καλλιέργεια της
βιολογικής κλωστικής κάνναβης: η συμβολή τους
στην βιώσιμη ανασυγκρότηση της ελληνικής
υπαίθρου**

Μόνου Παναγιώτα

Εισηγητής: κος Σπυριδάκης Εμμανουήλ

Αθήνα, Απρίλιος 2019

**Department of Political Studies and International Relations - University of
Peloponnese**

Department of Economics - Democritus University of Thrace

Department of Economics - Aristotle University of Thessaloniki

Department of Business Administration - University of Piraeus

**Interuniversity Interdepartmental
Master Program in
«Local and Regional Government and Development»**

**Social entrepreneurship and cultivation of organic
hemp: their contribution to the sustainable
reconstruction
of the Greek rural district**

Monou Panagiota

Supervisor: Mr Spyridakis Emmanouel

Athens, April 2019

Στον σύζυγό μου, Αλέξανδρο...

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Μόνου Παναγιώτα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου μελέτης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στη διεξαγωγή της.

Η εργασία αυτή δε θα ολοκληρωνόταν χωρίς την υποστήριξη από τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Σπυριδάκη Εμμανουήλ. Κατ' αρχάς τον ευχαριστώ για την ενθάρρυνση και το κλίμα ουσιαστικής συνεργασίας που είχαμε καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της προσπάθειας, όπως και για την υποστήριξη και τον εγκάρδιο τρόπο αντιμετώπισης οποιουδήποτε θέματος παρουσιάστηκε μέχρι το τέλος.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους συνεργαστήκαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας και τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, για την πολύτιμη γνώση και εμπειρία που μου προσέφεραν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα την οικογένεια μου: το σύζυγο μου Αλέξανδρο, τους γονείς και την αδελφή μου Φλώρα, που ήταν δίπλα μου όλον αυτό τον καιρό, με βοηθούσαν με οποιονδήποτε τρόπο και έδειχναν ιδιαίτερη κατανόηση απέναντι μου, για την ολοκλήρωση αυτού του εγχειρήματος.

Κοινωνική επιχειρηματικότητα και καλλιέργεια της βιολογικής κλωστικής κάνναβης: η συμβολή τους στην βιώσιμη ανασυγκρότηση της ελληνικής υπαίθρου

Σημαντικοί όροι: κλωστική κάνναβη, κοινωνική επιχειρηματικότητα, αγροτική οικονομία, βιολογική καλλιέργεια, βιώσιμη ανάπτυξη

Περίληψη

Στην παρούσα έρευνα θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τις δυνατότητες και τις προοπτικές που γεννιούνται για την ελληνική ύπαιθρο, με την επαναφορά της παλαιάς και παραδοσιακής καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης, μέσα από τα δίκτυα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αρχικά, θα αναλύσουμε τους όρους κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα, πώς αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα και διεθνώς και πώς συνδέονται με την ελληνική αγροτική οικονομία.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τον χαρακτήρα της ελληνικής υπαίθρου και της αγροτικής οικονομίας, αναλύοντας τα κυριότερα προβλήματα και απειλές που αντιμετωπίζει ο αγροδιατροφικός μας κλάδος, όπως τα σχετιζόμενα περιβαλλοντικά ζητήματα. Στην πορεία, θα παρουσιάσουμε τα χαρακτηριστικά της κλωστικής κάνναβης, μέσα από μια σύντομη ιστορική ανάδρομη, τα οφέλη και τις ευκαιρίες που δημιουργούνται από την βιολογική της καλλιέργεια και το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο.

Ακολούθως, θα αναφερθούμε στα πλεονεκτήματα της βιολογικής και βιώσιμης καλλιέργειας στον αγροτικό κλάδο και τα οφέλη που δημιουργούνται από την βιολογική καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης σε περιβάλλον, αγροτική οικονομία και κοινωνία. Επίσης, θα εξετάσουμε μέσα από ποια κοινωνικά επιχειρηματικά δίκτυα μπορεί να επιτευχθεί βιώσιμη ανάπτυξη και κοινωνικό όφελος.

Την έρευνά μας έχουμε στηρίξει με ποιοτικές συνεντεύξεις, τη μεθοδολογία και τα συμπεράσματα των οποίων θα αναπτύξουμε στο τελευταίο μέρος, όπου θα παρουσιάσουμε και τις προτάσεις μας.

Social entrepreneurship and cultivation of organic hemp: their contribution to the sustainable reconstruction of the Greek rural district

Key words: hemp or industrial cannabis, social entrepreneurship, rural economy, organic farming, sustainable development

Summary

In the present study, we will try to highlight the potential and prospects that are born for the Greek countryside by re-establishing the old and traditional cultivation of hemp through the networks of social entrepreneurship. Initially, we will analyze the terms social economy and social entrepreneurship, how they developed in Greece and internationally and how they are linked to the Greek rural economy.

We will then look at the nature of the Greek countryside and the rural economy, analyzing the main problems and threats facing our agri-food industry and the related environmental issues. Along the way, we will present the characteristics of industrial cannabis, through a brief historical feedback, the benefits and opportunities created by its organic farming and the current legislative framework.

Next, we will refer to the benefits of organic and sustainable farming in the agricultural sector and the benefits of organic hemp cultivation in the environment, rural economy and society. We will also look through which social business networks sustainable development and social benefit can be achieved.

Our research has been supported by qualitative interviews, the methodology and conclusions of which we will develop in the last part where we will present our proposals.

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Summary	2
Κατάλογος Πινάκων	5
Κατάλογος Διαγραμμάτων	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα	6
1.1 Εισαγωγή	6
1.2 Σύντομη ιστορική αναδρομή	8
1.3 Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα – ελληνικός κοινοτισμός	12
1.4 Οι βασικές αρχές της κοινωνικής οικονομίας	15
1.5 Κοινωνική επιχειρηματικότητα	16
1.6 Λόγοι καθιέρωσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας διεθνώς	20
1.7 Δεδομένα για την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα	24
1.8 Ανακεφαλαίωση	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Χαρακτηριστικά της ελληνικής υπαίθρου και της αγροτικής οικονομίας	28
2.1 Εισαγωγή	28
2.2 Τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγροτικής οικονομίας	34
2.3 Περιβαλλοντικά ζητήματα	37
2.4 Η ελληνική αγροτική οικονομία στην περίοδο της κρίσης	38
2.5 Η Νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ε.Ε (2015 – 2020)	42
2.6 Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της Ε.Ε	49
2.7 Ανακεφαλαίωση	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης	52
3.1 Εισαγωγή	52
3.2 Ιστορική αναδρομή για την κάνναβη	53
3.3 Κλωστική/βιομηχανική κάνναβη – Cannabis Sativa L.	57
3.4 Προϊόντα και παραδοσιακές χρήσεις της κλωστικής/βιομηχανικής κάνναβης	61
3.5 Πώς ποινικοποιήθηκε η κλωστική κάνναβη	72

3.6	Το εθνικό και ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για την κλωστική κάνναβη	78
3.7	Ευρωπαϊκή νομοθεσία για την κλωστική κάνναβη	92
3.8	Ανακεφαλαίωση - Οι προϋποθέσεις για την καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης στην Ελλάδα	94
3.9	Ευρωπαϊκό πλαίσιο στον αγροδιατροφικό τομέα	96
3.10	Ανακεφαλαίωση	100
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Κοινωνική επιχειρηματικότητα και βιολογική βιομηχανική κάνναβη	101
4.1	Εισαγωγή	101
4.2	Βιώσιμη γεωργία και βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων	107
4.3	Οι κυριότερες τεχνικές της βιώσιμης γεωργίας	111
4.4	Τα οφέλη της βιώσιμης γεωργικής ανάπτυξης	113
4.5	Κλωστική κάνναβη και βιώσιμη ανάπτυξη	115
4.6	Τα περιβαλλοντικά και καλλιεργητικά οφέλη της κλωστικής κάνναβης	117
4.7	Κοινωνική επιχειρηματικότητα και καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης	122
4.8	Επιτυχημένα παραδείγματα και καλές πρακτικές από Ελλάδα και εξωτερικό	129
4.9	Η περίπτωση των ΗΠΑ και η «απειλή» από τη Δύση	139
4.10	Ανακεφαλαίωση	142
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Εμπειρική διερεύνηση	144
5.1	Μεθοδολογία της έρευνας: ποιοτική μεθοδολογία	144
5.2	Παρουσίαση των ποιοτικών συνεντεύξεων	148
	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συζήτηση – Συμπεράσματα	158
6.1	Τα αποτελέσματα των ποιοτικών συνεντεύξεων	158
6.2	Συμπεράσματα και προτάσεις για την αγροτική ανάπτυξη	162
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:	169

Κατάλογος Πινάκων

1.1	Κατανομή τομέων κοινωνικών επιχειρήσεων ανά ήπειρο (%)	21
1.2	Τα μεγέθη της κοινωνικής οικονομίας	22
1.3	Έμμισθη απασχόληση σε φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ε.Ε	24
1.4	Ομαδοποίηση ανά προσέγγιση	25
2.1	Συνεισφορά αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ 3 ευρωπαϊκών χωρών	40
3.1	Τα τρία είδη της κάνναβης	52
3.2	Καλλιεργούμενη έκταση και παραγωγή σε ίνα και σπόρο για την περίοδο 1936-1956 στην Ελλάδα	57
3.3	Βοτανική ταξινόμηση της κλωστικής κάνναβης	58
3.4	Μερικές από τις παθήσεις που αντιμετωπίζονται με τη χρήση CBD	65
3.5	ΚΥΑ 1750/39224/31-3-2016	79
3.6	ΦΕΚ.Β/929-6/4/2016)	95
4.1	Επιπτώσεις της συμβατικής γεωργίας	108
4.2	Οι 7 αρχές του συνεταιριστικού κινήματος	123
4.3	Κατηγορίες των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων	127
4.4	Συνεταιρισμοί καλλιέργειας και παραγωγής προϊόντων κλωστικής κάνναβης – προμηθευτές της ευρωπαϊκής αγοράς τακτικά και συνδεμένα μέλη	137

Κατάλογος Διαγραμμάτων

2.1	Μείωση παραγωγής βασικών αγροτικών προϊόντων 2012-2014	39
2.2	Συμμετοχή αγροδιατροφικού τομέα σε ΑΕΠ και απασχόληση	41
3.1	Παραγωγή αιθανόλης από βιομάζα ανά εκτάριο	66
4.1	Οι 10 κυριότερες χώρες-παραγωγοί ίνας	136
4.2	Χρήσεις ινών κάνναβης (μέτρηση 2013) στην Ε.Ε.	136
4.3	Εξέλιξη της τιμής των ινών κάνναβης για τα έτη 2003-2016	138

1^ο Κεφάλαιο

Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

1.1 Εισαγωγή

Θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την Κοινωνική Οικονομία, μέσα από ένα σύγχρονο πρίσμα, ως την «αυτόματη αντίδραση» των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων προς την πολλαπλά οικονομικά εμπόδια της εποχής μας. Καταστάσεις που έχει γεννήσει η αποτυχία του καπιταλιστικού συστήματος και η αδηφαγία του οικονομικού ιμπεριαλισμού, σε παγκόσμια κλίμακα, οι οποίες όμως κατάφεραν ακούσια να αναζωογονήσουν την έμφυτη ανθρώπινη ανάγκη για συνεργασία και ομαδικότητα.

Η Κοινωνική Οικονομία έχει χαρακτηριστεί πλέον ως ένας από τους 3 πυλώνες του οικονομικού συστήματος (3^{ος} Πυλώνας ή 3^ο Σύστημα), ο οποίος δεν έχει μέχρι σήμερα φτάσει στην πλήρη δυναμική του (σίγουρα όχι στη χώρα μας), αλλά αδιαμφισβήτητα αποτελεί κινητήρια δύναμη για την οικονομική ανάκαμψη.

Η Κοινωνική Οικονομία βρίσκεται στο διακριτό χώρο ανάμεσα στην Αγορά (ιδιωτικός τομέας) και το Κράτος (δημόσιος τομέας) και έχει ως στόχο την κάλυψη και εξυπηρέτηση αναγκών του κοινωνικού συνόλου, που δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν οι άλλοι δύο τομείς και συγκεντρώνει οργανισμούς και φορείς που στοχεύουν στις αιτήσεις της Κοινωνίας των Πολιτών (ΚτΠ). Παρακάτω θα δούμε συνοπτικά τα χαρακτηριστικά τους:

➤ *Ιδιωτικός τομέας:*

Στον ιδιωτικό τομέα ο επιχειρηματίας με βάση μια επιχειρηματική ιδέα, ξεκινά μια συμβατική επιχείρηση με σκοπό τη συσσώρευση κέρδους (χρήματα). Καταστρώνει ένα επιχειρηματικό σχέδιο, απευθύνεται σε ένα τραπεζικό ίδρυμα, προσελκύει επενδυτές και εργάζεται συνεχώς για την κλιμάκωση των επιχειρηματικών σχεδίων και την ανάπτυξη της εταιρείας του, ώστε να οδηγηθεί σε κέρδη για τον ίδιο και τους επενδυτές του.

Μια συμβατική επιχείρηση, ως ιδιωτικός φορέας, έχει σαφή προσανατολισμό προς τον ιδιωτικό τομέα και την αγορά καθώς και το διεθνές χρηματοπιστωτικό

κεφάλαιο. Θα δραστηριοποιηθεί σε τομείς που σχετίζονται με την τρέχουσα ζήτηση της αγοράς και βάσει της προσφοράς της, θα αξιολογηθεί από την αγορά και τους επενδυτές της (ως πετυχημένη ή μη). Βασίζεται στη μισθωτή εργασία υπαλλήλων, προσανατολισμένων στους στόχους της επιχείρησης και την εντατικοποίηση του κεφαλαίου, προκειμένου να αναπτυχθεί και τις αποφάσεις, τις λαμβάνει ο ίδιος ο επιχειρηματίας ή το Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ) των εταίρων.

➤ *Δημόσιος τομέας (ή Κρατικός):*

Αποτελεί εκείνο το τμήμα της οικονομίας που συντίθεται τόσο από δημόσιες υπηρεσίες όσο και από δημόσιες επιχειρήσεις, που «παράγουν» δημόσια αγαθά και παρέχουν κυβερνητικές υπηρεσίες όπως: ο στρατός και η αστυνομία, για την παροχή ασφάλειας και την επιβολή του νόμου, οι υποδομές (δημόσιοι δρόμοι, γέφυρες, σήραγγες, ύδρευση, αποχέτευση, διαχείριση απορριμμάτων, ηλεκτρικά δίκτυα, τηλεπικοινωνίες κλπ.), δημόσιες μεταφορές, δημόσια εκπαίδευση. Στοχεύει δηλαδή, στην εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Ο δημόσιος τομέας μπορεί να παρέχει υπηρεσίες που δεν μπορούν να αποκλειστούν από έναν μη πληρωτή (όπως πχ. ο φωτισμός του δρόμου), υπηρεσίες που ωφελούν ολόκληρη την κοινωνία και όχι μόνο το άτομο που χρησιμοποιεί την υπηρεσία. Οι αποφάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη και εντατικοποίηση του κρατικού κεφαλαίου, λαμβάνονται από την Κρατική Διοίκηση (Κυβέρνηση) και εκτελούνται από τους υπαλλήλους των δημοσίων φορέων, με προσήλωση στις αρχές του κάθε οργανισμού και ελέγχονται από ανώτερες Δημόσιες Αρχές. Βασική πηγή χρηματοδότησης αποτελεί η φορολογία.

➤ *Κοινωνική Οικονομία (3^{ος} Τομέας ή 3^{ος} Πυλώνας):*

Ο τρίτος τομέας της οικονομίας περιλαμβάνει επιχειρήσεις και άλλους φορείς (συνεταιρισμούς, Κοιν.Σ.ΕΠ, ΜΚΟ, εθελοντικές οργανώσεις, αλληλέγγυα σχήματα και συλλογικά μορφώματα, κ.α.) που δραστηριοποιούνται στην ανάπτυξη, χρηματοδότηση, εύρεση και εφαρμογή λύσεων σε κοινωνικά, πολιτιστικά ή περιβαλλοντικά θέματα και μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο πολλών ειδών οργανισμών με διαφορετικά μεγέθη, στόχους και πεποιθήσεις.

Έχει σαφώς κοινωνικά προσανατολισμένους στόχους (ηθική, αλληλεγγύη, ισότητα, δημοκρατικότητα, μη εκμετάλλευση, εθελοντισμός, προστασία του περιβάλλοντος) προς την κάλυψη κοινωνικών αναγκών που δεν μπορεί να καλύψει το Κράτος (λόγω έλλειψης δημοσιονομικών και χρηματοοικονομικών μέσων) ή δεν διατίθεται να ασχοληθεί ο ιδιωτικός τομέας (λόγω υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου ή χαμηλού προσδοκώμενου κέρδους). Η κοινωνική οικονομία επιχειρεί συνήθως να διευρύνει τους κοινωνικούς, πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς στόχους που συχνά συνδέονται με τον εθελοντικό τομέα σε τομείς όπως: η εργασιακή ένταξη και η μείωση της φτώχειας, η πρόνοια, η ποιότητα ζωής και η υγειονομική περίθαλψη, η ανάπτυξη της κοινωνίας και η προώθηση του πολιτισμού, η προστασία του περιβάλλοντος.

Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε, πως φορέας της κοινωνικής οικονομίας είναι η κοινωνική επιχείρηση, που διοικείται από μία δημοκρατικά εκλεγμένη συλλογική διοίκηση και συντίθεται από ισότιμα μέλη (ένα μέλος = μία ψήφος). Μπορεί να έχει ποικίλες πηγές χρηματοδότησης: είτε από τον ιδιωτικό τομέα – αγορά, είτε από κρατικές επιχορηγήσεις, είτε ακόμη και από το κεφάλαιο των μελών – εταίρων της.

Σε αντίθεση με την κοινωνική επιχειρηματικότητα, στη συμβατική οι επιδόσεις των επιχειρήσεων μετριοούνται χρησιμοποιώντας μετρήσεις όπως το κέρδος, τα έσοδα και οι αυξήσεις των τιμών των μετοχών. Ωστόσο, οι κοινωνικοί επιχειρηματίες είτε δεν αποκομίζουν κέρδη είτε συνδυάζουν τους στόχους με κέρδη δημιουργώντας μια θετική «επιστροφή στην κοινωνία» και ως εκ τούτου πρέπει να χρησιμοποιούν διαφορετικές μετρήσεις για τις επιδόσεις τους.

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια συνεχώς αυξανόμενη ροπή προς τη δημιουργία επιχειρήσεων, που έχουν σαφή ευθυγράμμιση προς την κοινωνική ευθύνη και την επιστροφή του οφέλους προς την κοινωνία. Στην εποχή του αυξημένου ανταγωνισμού, η κοινωνική ευθύνη είναι ένας διαφοροποιητικός παράγοντας που επιτρέπει σε πολλές εταιρείες να απευθύνονται σε συγκεκριμένα δημογραφικά στοιχεία των αγοραστών.

1.2 Σύντομη ιστορική αναδρομή

Το φαινόμενο «Κοινωνική Οικονομία» έχει τις ρίζες του βαθιά στην ανθρώπινη ιστορία, πολύ πριν την Βιομηχανική Επανάσταση και την εγκαθίδρυση του

καπιταλιστικού συστήματος. Η έμφυτη τάση για συνεργασία και αλληλοβοήθεια, που αποτέλεσαν τη βάση της ανθρώπινης κοινωνίας, από την πιο πρωτόγονη έως και τη σύγχρονη σύνθεσή της, αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία μορφών οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, μέσα από αλληλέγγυα και συνεργατικά σχήματα που συνέθεσαν τελικά την Κοινωνική Οικονομία. Τα τελευταία 20 χρόνια μάλιστα, έχει αποκτήσει τέτοια ένταση, παίρνοντας διαστάσεις παγκόσμιου φαινομένου, με ρόλο ιδιαίτερος ενισχυμένο λόγω της γενικευμένης οικονομικής ύφεσης.

Κατά την αρχαιότητα, στις κοινωνίες της Αιγύπτου, της Ελλάδας και αργότερα της Ρώμης εμφανίζονται θρησκευτικές και συντεχνιακές συλλογικότητες, ως πρώιμοι φορείς Κοινωνικής Οικονομίας, που συγκεντρώνουν χρήματα για τελετουργικές διαδικασίες και ταφές. Σε άλλες περιπτώσεις, που λάμβαναν περισσότερο συντεχνιακή μορφή, υποστήριζαν τα συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων επαγγελματιών (Defourny J.D., 2009).

Η παρακμή της Ρωμαϊκής και Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σηματοδοτεί σημαντική αύξηση των θρησκευτικών αδελφοτήτων (κυρίως από «ισχυρά» μοναστήρια), που σχηματοποιούν για πρώτη φορά τον «συνεργατισμό» στον ευρωπαϊκό χώρο (9^{ος} – 11^{ος} αιώνας) και εξελίσσονται γρήγορα σε καθαρά συντεχνιακές και εμπορικές ενώσεις. Ανάλογα μορφώματα αναπτύσσονται ταυτόχρονα σε όλο τον κόσμο, από την Ανατολή (αραβικές χώρες, Κίνα και Ινδία) ως την Αφρική και τον «Νέο Κόσμο» (Αμερική). Σημαντική ώθηση έδωσε το άνοιγμα των εμπορικών δρόμων, προς κάθε κατεύθυνση πάνω στον πλανήτη. Σε αυτά τα πρώτα τους βήματα, οι φορείς αυτοί ελέγχονται ακόμη από το Κράτος και την Εκκλησία, χωρίς να έχουν ακόμη αποκτήσει την αυτοδιοικητική τους ανεξαρτησία, κάτι που θα ωριμάσει σταδιακά μέσα από τις ιστορικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ζυμώσεις που θα ακολουθήσουν.

Συνεπώς, με την πάροδο των αιώνων, ο όρος «Κοινωνική Οικονομία» διαφοροποιείται ανάλογα με την εκάστοτε ιστορική συνθήκη και κατάσταση της κοινωνίας. Σύμφωνα με τους Defourny και Develteve (1999), οι ζυμώσεις που οδήγησαν στην πιο σύγχρονη μορφή της Κοινωνικής Οικονομίας εντοπίζονται κυρίως από τον 17^ο αιώνα και μετά, με την βιομηχανοποίηση της παραγωγής

(industrialization¹), αρχικά σε Μ. Βρετανία, κατόπιν σε Γαλλία (και άλλες ευρωπαϊκές χώρες) και στις ΗΠΑ, αλλάζοντας ριζικά τη δομή του οικονομικού συστήματος, αλλά και όλη τη δομή της κοινωνίας.

Εκείνη την περίοδο, εμφανίζονται τα πρώτα οργανωμένα σωματεία π.χ. «οι ευσεβείς σκαπανείς του Ροτσντέιλ – Rochdale Society of Equitable Pioneers² (1844)», προκειμένου να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των εργατών της εποχής, με διεκδικήσεις καλύτερων συνθηκών εργασίας (ωράριο και αμοιβές), περίθαλψη και ίση μεταχείριση. Παράλληλα εμφανίζονται και αγροτικοί συνεταιρισμοί μικρών αγροτών που συνασπίζονται επίσης για την καλύτερη αντιμετώπιση των νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, κυρίως κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης από το 1873 ως το 1895.

Αργότερα, το «μεγάλο κραχ», η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929, που χαρακτηρίστηκε ως η μεγαλύτερη οικονομική ύφεση της σύγχρονης ιστορίας, προκάλεσε καταστροφικές επιπτώσεις τόσο στον αναπτυγμένο όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Το διεθνές εμπόριο επηρεάστηκε αρνητικά, συρρικνώθηκαν τα εισοδήματα, μειώθηκε η εισπραξιμότητα των φόρων και γενικότερα η κερδοφορία των επιχειρήσεων. Μεγαλύτερο πλήγμα δέχθηκε η αστική οικονομία, δεδομένου ότι είχε βιομηχανοποιηθεί κατά το μεγαλύτερο μέρος της. Υπήρξε ανάσχεση της κατασκευαστικής δραστηριότητας και ο αγροτο-κτηνοτροφικός τομέας υποχώρησε σε δυναμικότητα, λόγω της πτώσης των τιμών για τα προϊόντα του σε ποσοστό από 40 ως 60% σε παγκόσμια κλίμακα.

---

¹ Η εκβιομηχάνιση είναι η διαδικασία με την οποία μια οικονομία μετατρέπεται από κυρίως γεωργική σε μια που βασίζεται στην κατασκευή αγαθών. Η ατομική χειρωνακτική εργασία συχνά αντικαθίσταται από μηχανοποιημένη μαζική παραγωγή και οι τεχνίτες αντικαθίστανται από γραμμές συναρμολόγησης. Χαρακτηριστικά της εκβιομηχάνισης περιλαμβάνουν την οικονομική ανάπτυξη, τον αποδοτικότερο καταμερισμό της εργασίας και τη χρήση της τεχνολογικής καινοτομίας για την επίλυση προβλημάτων σε αντίθεση με την εξάρτηση από συνθήκες εκτός του ανθρώπινου ελέγχου. <https://www.investopedia.com/terms/i/industrialization.asp>

² Ιδρύθηκε το 1844 και ήταν ένας πρώιμος καταναλωτικός συνεταιρισμός και ένας από τους πρώτους που κατέβαλε μέρισμα αιχμής, αποτελώντας τη βάση για το σύγχρονο συνεργατικό κίνημα. Αν και άλλοι συνεταιρισμοί προηγήθηκαν αυτών, ο συνεταιρισμός Rochdale Pioneers έγινε πρότυπο για την εργατική κοινότητα στη Μεγάλη Βρετανία. Οι πρωτοπόροι της Rochdale είναι πιο διάσημοι για το σχεδιασμό των «Αρχών Rochdale», ενός συνόλου αρχών συνεργασίας που παρέχουν τις βάσεις για τις αρχές στις οποίες λειτουργούν οι συνεταιρισμοί σε όλο τον κόσμο μέχρι σήμερα. Το μοντέλο που χρησιμοποιούν οι πρωτοπόροι της Rochdale αποτελεί επίκεντρο μελέτης στο πλαίσιο της κοινωνικής συνεταιριστικής οικονομίας.

<https://www.rochdalepioneersmuseum.coop/about-us/about-the-pioneers/>

Η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε διαφορετική ένταση και διάρκεια, σε κάθε χώρα. Ωστόσο οι συνέπειές της επηρέασαν βαθιά τη δομή της κοινωνίας και της πολιτικής και όπως συμβαίνει πάντα σε τέτοιες ιστορικές συνθήκες, δυστυχώς δίνεται βήμα στην εμφάνιση ακραίων ιδεολογιών, όπως του Hitler, που έσυρε όλη την ανθρωπότητα στον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο το 1939. Παρ' όλα αυτά, μέσα όλη αυτή την αρνητική συγκυρία, οι ανάγκες για εξασφάλιση τροφής, στέγης, περίθαλψης, οδήγησε σε συνεργασίες, αναπτύσσοντας μορφές της αλληλέγγυας κοινωνικής οικονομίας (Moulaert και Ailenet, 2005).

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κάνει την εμφάνισή του το Κράτος Πρόνοιας³, ως το θεσμικό πλαίσιο που θα προστατεύσει τα κοινωνικά δικαιώματα στην υγεία, την εκπαίδευση, την εργασία, με την μορφή παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Ιστορικά, συνδέεται με την γενίκευση της κοινωνικής παθογένειας που δημιουργεί η ανεργία και η φτώχεια σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού. Κατά την περίοδο «άνθησης» του Κράτους Πρόνοιας, η Κοινωνική Οικονομία φαίνεται να υποχωρεί. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1970 και μετά, με την σταδιακή αύξηση της ανεργίας και την συρρίκνωση του Κράτους Πρόνοιας, λόγω της αδυναμίας του να συνεχίσει να παρέχει κοινωνικά αγαθά για την κάλυψη των αναγκών των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (φτωχοποίηση και κοινωνικός αποκλεισμός), εμφανίζονται και πάλι δυναμικά, συνεργατικές ενώσεις εργατών για να καλύψουν τις παραπάνω ανάγκες, δημιουργώντας το πεδίο για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Στο σημείο αυτό, μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης του 1980, η Margaret Thatcher, η τότε Πρωθυπουργός της Μ. Βρετανίας, γνωστή και ως «Σιδηρά Κυρία», αναγκάστηκε να παραδεχτεί δημόσια την «έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας» τόσο στο Ηνωμένο Βασίλειο, όσο και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η συγκεκριμένη δήλωση, περιέχει την λεκτική αντίφαση της «επιχειρηματικότητας», η οποία ταυτίζεται με την ατομική δράση προς την

---

³ Το κράτος πρόνοιας η μορφή διακυβέρνησης, όπου το κράτος προστατεύει και προάγει την οικονομική και κοινωνική ευημερία των πολιτών, με βάση τις αρχές της ισότητας ευκαιριών, της δίκαιης κατανομής του πλούτου και της δημόσιας ευθύνης για αυτούς που δεν έχουν τα στοιχειώδη για μια καλή ζωή. Ο όρος συνδέεται με τα συνολικά μέτρα κοινωνικής ασφάλισης που υιοθετήθηκαν το 1948 από τη Μεγάλη Βρετανία, με τον κοινωνιολόγο Τ. Η. Marshall να περιγράφει το σύγχρονο κράτος πρόνοιας ως ένα διακριτικό συνδυασμό δημοκρατίας, ευημερίας και καπιταλισμού. Αποτελεί συγκερασμό της μικτής οικονομίας, χρηματοδοτώντας τα κρατικά ιδρύματα για την περίθαλψη και την εκπαίδευση, μαζί με τα άμεσα οφέλη που καταβάλλονται σε μεμονωμένους πολίτες (επιδόματα). <https://www.merriam-webster.com/dictionary/welfare%20state>

«κουλτούρα», που συνδέεται με τη συλλογικότητα (Elizabeth Chell, 2007), ωστόσο υπογραμμίζει ότι ακόμη και μέσα σε συνθήκες άκρατου φιλελευθερισμού, αναγνωρίζεται η ανάγκη για την ύπαρξη κοινωνικών αντίβαρων.

Στη συνέχεια, η πτώση του «Ανατολικού Μπλοκ» (1989), που σηματοδότησε και το τέλος του «υπαρκτού Σοσιαλισμού», οδήγησε στην παγκοσμιοποίηση των αγορών και την απόλυτη φιλελευθεροποίηση του οικονομικού συστήματος. Οι αλλαγές που ακολούθησαν επηρέασαν βαθιά τόσο την πολιτική σκηνή, όσο και την κοινωνική δομή, οδηγώντας τις σύγχρονες οικονομίες σε περαιτέρω υποχώρηση του Κράτους Πρόνοιας, με παράλληλη αύξηση των ιδιωτικοποιήσεων (privatization⁴).

1.3 Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα – ελληνικός κοινοτισμός

Η κοινωνική οικονομία έχει βαθιές ρίζες, μακρά ιστορία και εμπειρία στην Ελλάδα. Έχει αναπτυχθεί με διαφορετικούς ρυθμούς διαχρονικά, από την αρχαιότητα ως τη σύγχρονη εποχή και παραδοσιακά είναι συνδεδεμένη με τους συνεταιρισμούς. Στην Ελλάδα μιλάμε για περισσότερο για συνεταιριστική και κοινοτική παράδοση.

Στον ελλαδικό χώρο, χάρη στην ιδιαίτερη γεωμορφολογία του (πολλές ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές, πολυάριθμα μικρά νησιά σε Ιόνιο και Αιγαίο πέλαγος) και χάρη της προνομιακής γεωγραφικής θέσης της χώρας (στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων), από πολύ νωρίς δημιουργήθηκαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την καλλιέργεια ισχυρού κοινοτικού πνεύματος. Από την αρχαιότητα και μέχρι τους ελληνιστικούς χρόνους, οι πόλεις – κράτη θα αποτελέσουν ένα συνδυασμό αγροτικών και αστικών μορφωμάτων, όπου αγρότες, έμποροι και βιοτέχνες αποτελούν ισότιμα μέλη της πόλης – κράτους. Μάλιστα, γρήγορα οι πόλεις – κράτη θα συνενωθούν σε αμφικτιονίες, για να εξυπηρετήσουν εμπορικούς και στρατιωτικούς σκοπούς και να ισχυροποιήσουν την γεωπολιτική θέση τους. Ο ελληνικός κοινοτισμός της κλασικής περιόδου που εμπνέεται από την «άμεση δημοκρατία» της αρχαίας Αθήνας, εδράζεται στο συλλογικό συμφέρον και προωθεί την αυτοδιοικητική υπόσταση της κοινότητας.

---

⁴ Η ιδιωτικοποίηση είναι η διαδικασία μεταφοράς επιχείρησης ή κλάδου από τον δημόσιο τομέα στον ιδιωτικό τομέα. Ο δημόσιος τομέας είναι το τμήμα του οικονομικού συστήματος που διαχειρίζεται κυβερνητικές υπηρεσίες. Η ιδιωτικοποίηση μπορεί να περιλαμβάνει είτε πώληση κρατικών περιουσιακών στοιχείων είτε άρση περιορισμών που εμποδίζουν ιδιωτικές επιχειρήσεις να συμμετέχουν σε μια δημόσια διαδικασία παραγωγής ενός αγαθού ή μίας υπηρεσίας με χαρακτηριστικά δημόσιου αγαθού. <https://whatis.techtarget.com/definition/privatization>

Ακολουθεί η πρωτοχριστιανική περίοδος, όπου η «Εκκλησία του Δήμου» των πόλεων – κρατών, θα αντικατασταθεί από τις πρωτοχριστιανικές κοινότητες, διατηρώντας ακόμα ζωντανό το κοινοτικό πνεύμα. Ωστόσο, κατά την Φραγκοκρατία και την εγκαθίδρυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το κοινοτικό πνεύμα θα αλλοιωθεί, εξαιτίας της καθιέρωσης του φεουδαρχικού συστήματος διοίκησης και της ανάπτυξης ισχυρών μοναστικών κοινοτήτων και θα φανεί περισσότερο εξαρτημένο από το κεντρικό Κράτος ή την Εκκλησία, καθώς οι κοινότητες θα απωλέσουν την παραγωγική και διοικητική τους αυτονομία.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, σημειώνεται ανάκαμψη του κοινοτισμού στον ελλαδικό χώρο («χρυσή εποχή του ελληνικού κοινοτισμού»), με τη δημιουργία λαμπρών συνεργατικών μορφωμάτων, όπως στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας, στα Ζαγοροχώρια της Ηπείρου και στα νησιά, συνδυάζοντας πρωτογενείς (αγροτική παραγωγή) με δευτερογενείς δραστηριότητες (μεταποίηση, βιοτεχνία, οικοτεχνία) καθώς και τριτογενείς, για την εμπορική διακίνηση των παραγόμενων προϊόντων τους. Αναλόγως με τον τύπο της δραστηριότητας θα αναπτυχθούν και οι αντίστοιχες κοινότητες, ως παραδοσιακές μορφές συνεργατισμού. Θα δημιουργηθούν τα «μιτάτα», τα «τσελιγκάτα» και οι «σεμπριές», ως συνεταιρισμοί κτηνοτρόφων και αγροτών, συνεργασίες οικοδόμων, συνεταιρισμοί κατασκευαστών χαλιών, συντεχνίες διαφόρων επαγγελματιών καθώς και τα «μπουλούκια», που ήταν οι πρώτες επιχειρήσεις καλλιτεχνών, ήταν κυρίως θεατρικές. Θα πρέπει να αναφέρουμε και τη συνεταιριστική δράση των νησιωτών, όπως τις συνεργατικές των σφουγγαράδων από Ύδρα και Αίγινα και τους «Συντροφοναύτες των Νησιών», Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών, που είχαν δημιουργήσει ισχυρή ναυαρχίδα από συνεταιριστικά πλοία, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, «οργώνοντας» κυριολεκτικά τη Μεσόγειο, από άκρη σε άκρη και διαδραματίζοντας και σημαντικό ρόλο στον απελευθερωτικό αγώνα.

Από το 1833, επί βασιλείας Όθωνος ο ελληνικός κοινοτισμός δέχεται δεύτερο πλήγμα, με την εισαγωγή του βαυαρικού συγκεντρωτικού συστήματος διοίκησης. Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και ως το 1926, επανέρχεται δυναμικά ο κοινοτισμός στο προσκήνιο, με ίδρυση πολλών συνεταιρισμών. Από το 1929 και ως το 1935 αρχίζει να επιχειρείται προσέγγιση και σύνδεση των αγροτικών κομμάτων με τους συνεταιρισμούς (Δ. Καπογιάννης, 2011).

Ωστόσο, μεσολαβεί η περίοδος της Κατοχής και αμέσως μετά ο ελληνικός εμφύλιος (1946-1949) που θα επιφέρει καίριο πλήγμα στον ελληνικό κοινοτισμό, με την εγκατάλειψη της υπαίθρου από τους ανθρώπους της, για να βρουν καταφύγιο στην ανωνυμία των μεγάλων αστικών κέντρων. Από το 1950 και ως το 1974 έχουμε την ίδρυση αγροτικών συλλόγων και ενώσεων με βασικές οργανωτικές αρμοδιότητες του αγροτικού κλάδου. Από το 1974, επί δικτατορίας, ο ελληνικός κοινοτισμός περνάει μια πολύ σύντομη περίοδο ανάκαμψης, για να αρχίσει μία φθίνουσα πορεία προς την παρακμή, εξαιτίας ανάπτυξης ισχυρών πελατειακών σχέσεων με τα πολιτικά κόμματα, που γρήγορα οδήγησαν τις κάθε είδους ενώσεις, συνεταιρισμούς και σωματεία σε ένα καθεστώς χειραγώγησης και ομηρίας, αποδυναμώνοντάς τους από την αυτοδιοικητική τους ικανότητα και ανεξαρτησία.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι σημαντικές επιπτώσεις επέφεραν στον ελληνικό κοινοτισμό και οι δύο νόμοι για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, αρχικά ο Ν.2539/1997, γνωστός ως «Πρόγραμμα Ιωάννης Καποδίστριας» και αργότερα ο Ν.3852/2010 «Πρόγραμμα Καλλικράτης», για τη διοικητική διαίρεση της χώρας σε βαθμίδες αυτοδιοίκησης, που δυστυχώς καθιέρωσαν ένα ακόμη πιο συγκεντρωτικό σύστημα διοίκησης, με την Τοπική Αυτοδιοίκηση να είναι απολύτως εξαρτημένη από το Κεντρικό Κράτος.

Παρ' όλα αυτά ως σήμερα και κυρίως σε περιόδους οικονομικής ύφεσης η κοινωνική οικονομία δείχνει να ανακάμπτει στη χώρα μας, προκειμένου να μπορέσει να καλύψει το κενό της αποδυναμωμένης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του ελλειμματικού Κράτους Πρόνοιας, μέσω επίσημων αλλά και άτυπων κοινωνικών δικτύων. Οι κυριότεροι και πιο ολοκληρωμένοι (από άποψη προβλέψεων) νόμοι που αφορούν την θεσμοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας είναι οι Ν.4019/2011 και Ν.4430/2016. Μάλιστα ο Ν.4430/2016 καινοτομεί θεσμοθετώντας την «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» (Κ.ΑΛ.Ο), ως «ένα σύνολο από οικονομικές δραστηριότητες, εναλλακτικά οργανωμένες ως προς τις διαδικασίες παραγωγής, μεταποίησης, διακίνησης και κατανάλωσης, με προοπτικές επανεπένδυσης, που εδράζονται σε δημοκρατικές αρχές, ισότητας, αλληλοβοήθειας, αλληλεγγύης, ηθικής, συνεργασίας και σεβασμού προς το ανθρώπινο στοιχείο, αλλά και το περιβάλλον».

1.4 Οι βασικές αρχές της κοινωνικής οικονομίας

Υπό το πρίσμα αυτών των συνεχώς μεταβαλλόμενων συνθηκών, διαχρονικά άρχισαν να αναπτύσσονται νέες μορφές επιχειρηματικής δράσης, που κατά βάση επιχειρούσαν να καλύψουν την κρατική αδυναμία να καλύψει κοινωνικές ανάγκες του πληθυσμού. Αυτού του είδους οι επιχειρήσεις στοχεύουν πρωταρχικά στη δημιουργία «κοινωνικού οφέλους» και κατά δεύτερο λόγο στην κερδοφορία τους. Αυτές οι δράσεις αναπτύχθηκαν τόσο σε κράτη με φιλελεύθερες και συντηρητικές κυβερνήσεις, όσο και σε κράτη με σοσιαλιστικές και σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο σχηματοποιούνται οριστικά οι έννοιες «κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα». Στις ευρωπαϊκές χώρες αυτοί οι δύο όροι ταυτίζονται κυρίως με την πρόληψη και αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων (φτώχεια, ανεργία, περίθαλψη κλπ.), παρά με επίτευξη του μέγιστου κέρδους. Από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, οι ίδιοι όροι προσανατολίζονται αντιστρόφως προς την επίτευξη χρηματοοικονομικών μεγεθών και σε δεύτερη φάση στην κοινωνική τους αποστολή.

Από το 1988 και μετά η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε) αναγνωρίζει επισήμως την κοινωνική οικονομία και αναλαμβάνει μέσω των θεσμικών οργάνων της, σημαντικές πρωτοβουλίες για την προστασία και στήριξή της. Προγράμματα όπως το «3^ο Σύστημα και Απασχόληση», τρέχουν ήδη πιλοτικά από το τέλος της δεκαετίας του '70. Στις αρχές της δεκαετίας του '90, ξεκινά Intergroup, ενώ ήδη έχει συσταθεί και δραστηριοποιείται «Ευρωπαϊκή Μόνιμη Σύνοδος Συνεταιρισμών, Αμοιβαίων Κοινωνιών, Ενώσεων και Ιδρυμάτων». Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Equal αποτελεί το κεντρικό θεσμικό όργανο της Ε.Ε για τη στήριξη της κοινωνικής οικονομίας. Από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα και ως σήμερα, εντατικοποιούνται οι ενέργειες της Ε.Ε για τη στήριξη των συνεταιρισμών τόσο σε εθνικό επίπεδο για τα μέλη της, όσο και σε επίπεδο διακρατικών συνεργασιών. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) στηρίζουν πρωτοβουλίες που εντάσσονται στη σφαίρα της κοινωνικής οικονομίας και δίνουν άμεση προτεραιότητα στην κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Κατά συνέπεια, η κοινωνική οικονομία συνδέεται άρρηκτα με τους όρους: «μη κερδοσκοπικός τομέας», «εναλλακτική οικονομία», «αλληλέγγυα οικονομία», «οικονομία του μη κέρδους», «συνεταιριστική οικονομία» ωστόσο με την αντίστοιχη

νοηματική διαφοροποίηση, αναλόγως της πολιτικής ή κοινωνικής σκοπιάς, από την οποία θέλουμε κάθε φορά να την δούμε.

Στην πολιτική της διάσταση, κατά τον Westlund (2003): *«η κοινωνική οικονομία φέρνει τους ανθρώπους να συνεργαστούν μαζί, υπό ελεύθερη συμμετοχή και εθελοντική δέσμευση για ένα κοινό σκοπό»*. Από την οικονομική σκοπιά, σύμφωνα με τους Defourny και Develteve (1999): *«ως κοινωνική οικονομία ορίζονται οι οικονομικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται από επιχειρήσεις, πρωτίστως συνεργατικά, με αμοιβαίες ηθικές αξίες, που βασίζονται στις ακόλουθες αρχές: i) να παρέχουν υπηρεσίες στα μέλη τους ή στην κοινότητα, δίχως να αποσκοπούν στην κερδοφορία, ii) να διοικούνται αυτόνομα, iii) να έχουν δημοκρατικές διαδικασίες διοίκησης – διαχείρισης και iv) να δίνουν έμφαση στον άνθρωπο έναντι της εργασίας και του κεφαλαίου»*.

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, την κοινωνική οικονομία χαρακτηρίζουν:

- Προτεραιότητα στο ανθρώπινο στοιχείο
- Κοινωνική αποστολή
- Ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή
- Δημοκρατικές διαδικασίες
- Επίτευξη του γενικού καλού μέσα από τα ενδιαφέροντα των μελών της
- Αλληλεγγύη και υπευθυνότητα
- Διοικητική αυτονομία και ανεξαρτησία από Κρατικές αρχές
- Βιώσιμοι στόχοι για την επίτευξη του γενικού καλού

1.5 Κοινωνική επιχειρηματικότητα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί τον τρόπο πραγμάτωσης και έκφρασης της Κοινωνικής Οικονομίας. Αποτελεί την «καλή πρακτική» που θα επιλεγεί για την αντιμετώπιση κρίσιμων κοινωνικών ζητημάτων και αναγκών, που είτε δεν είναι σε θέση να καλύψει ο κρατικός τομέας, είτε ο ιδιωτικός δεν ενδιαφέρεται να ασχοληθεί, αν δεν προσβλέπει σε επιθυμητή κερδοφορία.

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει ως στόχο τη δημιουργία κοινωνικής αξίας για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, δημιουργώντας κοινωνική αλλαγή και η αποστολή της έχει κοινωνική κατεύθυνση, προκειμένου να αντιμετωπίσει σημαντικά κοινωνικά

προβλήματα (πχ. ανεργία, φτωχοποίηση κλπ.) και να ενισχύσει ευάλωτες, περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού. Στοχεύει στη βιώσιμη κοινωνική αλλαγή, μέσω της διαχρονικής αξιοποίησης των διαθέσιμων πόρων και τη διάχυση και διατήρηση της κοινωνικής αξίας που δημιούργησε. Αν και η δραστηριότητα της συμβαδίζει με την ανάληψη υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου, σε κάθε βήμα, οι βασικές αρχές που θα πρέπει να τη διέπουν είναι η δημιουργικότητα, η καινοτομία, η επιχειρηματική ποιότητα και ηθική, ο σεβασμός προς το περιβάλλον και την κοινωνία.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον 3^ο τομέα της οικονομίας έχουν ένα ευρύ φάσμα χαρακτηριστικών, αναλόγως με τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν. Συνεπώς, έχουμε τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) και διαφόρων ειδών μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, τους συνεταιρισμούς και τις κοινωνικές επιχειρήσεις κερδοσκοπικού ενδιαφέροντος. Μπορούν συνεπώς να διακριθούν σε δύο κατηγορίες αναλόγως με: α) την αποκλειστικά κοινωνική αποστολή τους: ΜΚΟ, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, εθελοντικές οργανώσεις κλπ. και β) τους εν μέρει κοινωνικούς στόχους τους και την παράλληλη εμπορική τους δραστηριοποίηση: κοινωνικές επιχειρήσεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα, συνεταιρισμοί και συμπράξεις, που έχουν διττή αποστολή, οικονομική και κοινωνική.

Μια επιχείρηση, προκειμένου να θεωρηθεί κοινωνική, θα πρέπει να συγκεντρώνει σε γενικές γραμμές, τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Η αποστολή της να δημιουργεί όφελος για την κοινωνία.
2. Να στηρίζεται σε ηθικές αξίες (αλληλεγγύη, εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα).
3. Να προωθεί κοινωνικές αξίες (προστασία ευάλωτων ομάδων, προστασία της οικογένειας, ανάδειξη του πολιτισμού, προστασία του περιβάλλοντος κλπ.).
4. Η ανάληψη υψηλού επιχειρηματικού και οικονομικού κινδύνου.
5. Η συνεχής παραγωγή κοινωνικών προϊόντων και υπηρεσιών.
6. Η διοικητική και λειτουργική της αυτονομία.
7. Η ανεξαρτησία από το Κράτος και οποιαδήποτε άλλη συλλογικότητα.
8. Η δημοκρατική διοίκηση (ένα μέλος = μία ψήφος), ασχέτως από το ποσοστό συμμετοχής στο κεφάλαιο.
9. Η ελεύθερη είσοδος και συμμετοχή των μελών της.

10. Η πρωτοβουλία να προέρχεται από τις ομάδες ενδιαφέροντος της κοινωνίας, που θα επηρεαστούν από τη δραστηριότητά της (stakeholders).
11. Η περιορισμένη έμμισθη εργασία.
12. Η περιορισμένη και δίκαιη διανομή του πλεονάσματος.
13. Το αδιαίρετο (μερικό ή ολικό) του ίδιου κεφαλαίου.
14. Η αξία του ατόμου, πάνω από την αξία του κεφαλαίου

Η διεθνής εμπειρία ως τώρα έχει να δείξει ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν παρουσιάσει εξαιρετική δυναμική ανάπτυξης, αν όχι σε όλους, σίγουρα στους περισσότερους οικονομικούς τομείς, όπως είναι η ενέργεια, η αγροτική – κτηνοτροφική παραγωγή, η βιομηχανία τροφίμων, ο τομέας της μεταποίησης (βιοτεχνία – βιομηχανία), ο τεχνολογικός τομέας, καθώς και ο τομέας των υπηρεσιών.

Οι διάφορες μορφές των κοινωνικών επιχειρήσεων, με τη δράση τους, συμβάλλουν σημαντικά στην αύξηση τη αποδοτικότητας και κατ' επέκταση στην άνοδο του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας στο οικονομικό σύστημα. Για την ευρωπαϊκή οικονομία συγκεκριμένα, τα στοιχεία δείχνουν ότι μέσω αυτών, το αδρανές κεφάλαιο (άνεργοι, περιθωριοποιημένες ομάδες, ΑΜΕΑ) εντάσσεται στην οικονομική δραστηριότητα οργανωμένα, βγαίνοντας από τον κύκλο της ανασφάλειας και της φτώχειας. Κατ' αυτό τον τρόπο, η κοινωνική επιχειρηματικότητα μπορεί να εξασφαλίσει την κοινωνική ένταξη ατόμων που έχουν περιθωριοποιηθεί λόγω ανεργίας (διάφορες κατηγορίες μακροχρόνιων ανέργων), λόγω προβλημάτων υγείας (άτομα με κινητικά προβλήματα ή νοητικές παθήσεις) ή εξαιτίας ποινικών παραπτώματων (πρώην τρόφιμοι σωφρονιστικών ιδρυμάτων).

Πολλές φορές, η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει αποτελέσει «φυτώριο» καινοτόμων ιδεών με καθαρά περιβαλλοντικό και κοινωνικό περιεχόμενο για την αντιμετώπιση χρόνιων προβλημάτων, αναδεικνύοντας πρωτοπόρες ιδέες που προέρχονται από νέους ανθρώπους. Και είναι ακριβώς η διασφάλιση της ελευθερίας της σκέψης, που προσφέρει ο κοινωνικός τομέας, η κινητήρια δύναμη για τον εντοπισμό των πραγματικών κοινωνικών αναγκών, ώστε να δημιουργηθούν εκείνες οι συνθήκες για την ορθή και δίκαιη κάλυψή τους. Η καινοτομία και η επιχειρηματική πρωτοβουλία που αναλαμβάνουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις, επαναφέρει την ευελιξία στην αγορά και αναπροσαρμόζει κατάλληλα τα άκαμπτα ως τώρα μοντέλα παραγωγής, αναλόγως με τις κοινωνικές, γεωγραφικές και πολιτισμικές ανάγκες, ανά περίπτωση.

Επίσης, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, οι κοινωνικές επιχειρήσεις, έχουν την ικανότητα να διατηρούν ασφαλή για περισσότερο χρόνο μια θέση εργασίας, ακόμα κι αν η δραστηριότητα της επιχείρησης διανύει δυσμενείς οικονομικές συνθήκες, όπως η παρατεταμένη οικονομική ύφεση που διανύουμε τα τελευταία χρόνια. Έτσι, δεν διασφαλίζουν απλά τις λιγότερες απολύσεις, αλλά τελικά δημιουργούν και νέες θέσεις εργασίας, διασφαλίζουν πιο δίκαιη διανομή του εισοδήματος και εγγυόνται βιώσιμη ανάπτυξη και κοινωνικό όφελος (πού είναι και το ζητούμενο για τη δράση τους). Χωρίς να αποκλείσουν από την κοινωνική τους αποστολή και την επίτευξη κερδών από την στοχοθεσία τους, είναι σε θέση να προσαρμοστούν και συνεργαστούν τόσο με ιδιωτικούς φορείς όσο και με τον κρατικό τομέα με επιτυχή αποτελέσματα στη δημιουργία ανθρωπιστικού και κοινωνικού οφέλους.

Τα τελευταία χρόνια, τόσο η ευρωπαϊκή όσο και η διεθνής τάση, καταδεικνύει ότι σχεδόν το 14-15% του εργατικού δυναμικού απασχολείται στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας, κάτι που ισοδυναμεί με το 10% των επιχειρήσεων στην Ε.Ε. Σύμφωνα με πρόσφατα οικονομικά στοιχεία, πάνω από 11 εκατομμύρια άνθρωποι απασχολούνται στις ευρωπαϊκές κοινωνικές επιχειρήσεις, δηλαδή περίπου το 6% του πληθυσμού της Ένωσης. Πρωτοπόροι στον κοινωνικό τομέα είναι η Ισπανία και η Γαλλία, με την δράση των κοινωνικών επιχειρήσεων να καλύπτει περί το 10% τους ΑΕΠ τους. Αντιστοίχως στην Ελλάδα δεν καλύπτουν ούτε το 2% του ΑΕΠ, παρά το γεγονός ότι η χώρα μας έχει μακρά ιστορία και εμπειρία στην κοινωνική οικονομία.

Στο σημείο αυτό να πούμε, ότι έχουν αποτελέσει αντικείμενο διεθνούς εκτεταμένης επιστημονικής μελέτης και κατά την τελευταία εικοσαετία έχουν δημιουργηθεί δύο επιστημονικές «σχολές» για την περιγραφή τους: η ευρωπαϊκή και η αμερικανική (Defourny και Nyssens, 2010). Η ευρωπαϊκή προσέγγιση, γνωστή και ως «σχολή της κοινωνικής καινοτομίας», επικεντρώνεται στις καινοτόμες προοπτικές (για προϊόντα και υπηρεσίες) μιας κοινωνικής επιχείρησης, προκειμένου να μπορέσει να επιτύχει στην κοινωνική της αποστολή. Η ευρωπαϊκή σχολή περιλαμβάνει κυρίως τη συνεταιριστική δράση. Από την άλλη πλευρά, η αμερικανική προσέγγιση ή αλλιώς «σχολή του επιτευχθέντος εισοδήματος», έχει σαφώς πιο επιχειρηματική κλίση και βασίζεται σε εργαλεία management και marketing, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από μια κοινωνική επιχείρηση.

Συμπερασματικά, μπορούμε να συμφωνήσουμε ότι ο 3^{ος} τομέας και η κοινωνική επιχειρηματικότητα αδιαμφισβήτητα εξασφαλίζουν την ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή, σε κάθε επίπεδο (τοπικό, εθνικό ή διεθνές), καλύπτουν το κενό του «Κράτους Πρόνοιας» για την κάλυψη σημαντικών κοινωνικών αναγκών και δημιουργούν θέσεις απασχόλησης. Στην περίπτωση της χώρας μας, αν και τα πρόσφατα αποτελέσματα δείχνουν μειωμένη έκταση του κοινωνικού τομέα σε σχέση με τη διεθνή κοινότητα, ωστόσο η μακρά συνεταιριστική παράδοση και οι νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, που έχει διαμορφώσει η παρατεταμένη οικονομική ύφεση, μπορούν να αποτελέσουν ενδεχομένως την κινητήρια δύναμη για την τόνωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

1.6 Λόγοι καθιέρωσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας διεθνώς

Σύμφωνα με τα όσα παραθέσαμε παραπάνω για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, ως φορέα πραγμάτωσης της κοινωνικής οικονομίας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αποτελεί βιώσιμη πρόταση για έξοδο από την ύφεση:

Σύμφωνα με την ως τώρα διεθνή εμπειρία, η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποδεδειγμένα μπορεί:

- Να εξασφαλίσει ένταξη ανέργων στην αγορά εργασίας, μέσω επιδοτούμενων προγραμμάτων (πχ. ενίσχυση γυναικείας επιχειρηματικότητας).
- Να δημιουργήσει θέσεις εργασίας (κυρίως επιδοτούμενες) για ευάλωτες και ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και να διασφαλίσει την επανένταξή τους στον κοινωνικό ιστό (κοινωνικοποίηση ΑΜΕΑ, ατόμων με ψυχικές ασθένειες, πρώην τροφίμων σωφρονιστικών ιδρυμάτων, πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών κλπ.).
- Να προσφέρει ευκαιρίες μεταβατικής απασχόλησης με στόχο την απόκτηση εργασιακής εμπειρίας σε νέο-εισερχόμενους στην αγορά εργασίας.
- Να συμβάλλει στην τοπική ανάπτυξη, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή και ενσωμάτωση, μέσω της απασχόλησης με θέματα καθαρά τοπικού χαρακτήρα με σκοπό την εξεύρεση βιώσιμων και καινοτόμων λύσεων, για τα οποία ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας δεν μπορούν καλύψουν αποτελεσματικά (αντιμετώπιση ανεργίας σε τοπικό επίπεδο, κατάρτιση, διαχείριση απορριμμάτων, πολιτιστικά θέματα κλπ.).

- Να ενεργοποιήσει εθελοντικές πρωτοβουλίες και να καλύψει αποτελεσματικά σοβαρά κοινωνικά ζητήματα, μέσω της εθελοντικής εργασίας (προστασία οικογένειας και 3^{ης} ηλικίας, περιβαλλοντικά ζητήματα, προστασία ζώων κλπ).
- Να δώσει κίνητρα για καινοτόμες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες στη διάθεση νέων υπηρεσιών και αγαθών (στον τομέα της έρευνας, της τεχνολογίας, της ενέργειας, της αγροτικής παραγωγής, των υπηρεσιών κλπ.)

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί δυναμική αντιπρόταση προς την συμβατική επιχειρηματικότητα και την οικονομία της αγοράς, δεδομένου ότι ο 3^{ος} τομέας έχει καταφέρει με επιτυχία να αντιμετωπίσει ως τώρα σε μεγάλο βαθμό την ανεπάρκεια και συρρίκνωση του Κράτους Πρόνοιας, να άρει κατά το δυνατό κοινωνικές ανισότητες και να ανακουφίσει ικανοποιητικά σοβαρά κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα. Μπορεί να μην αποτελεί πανάκεια για όλα τα προαναφερθέντα ζητήματα, ωστόσο παρέχει μια δυναμική παρέμβαση προς τη σωστή κατεύθυνση.

Παρακάτω, παραθέτουμε ενδεικτικά μεγέθη από την εικόνα της κοινωνικής οικονομίας σε διεθνές, και εθνικό επίπεδο.

Πίνακας 1.1

Κατανομή τομέων κοινωνικών επιχειρήσεων ανά ήπειρο (%)

	Ευρώπη	Ασία	Αμερική	Αφρική
Γεωργικοί	11	75	4	10
Αλιευτικοί	3	92	1	4
Παραγωγικοί	24	71	3	2
Πιστωτικοί	13	54	31	2
Οικοδομικοί	70	20	3	6

Πηγή: Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Ντάσιος Ν.: «Η συμβολή του 3^{ου} τομέα στην τοπική ανάπτυξη»

Πίνακας 1.2

Τα μεγέθη της κοινωνικής οικονομίας

A/A	ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (Κ.Ο)
A.	ΕΥΡΩΠΗ
1.	6,0-6-6% της συνολικής απασχόλησης του ενεργού πληθυσμού της Ε.Ε. καλύπτεται από την κοινωνική οικονομία ⁵
2.	14 εκατ. εργαζόμενοι απασχολούνται στην κοινωνική οικονομία ⁶
3.	8% των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων είναι κοινωνικές επιχειρήσεις
4.	71% της συνολικής απασχόλησης της Κ.Ο. καλύπτεται από ενώσεις 25,7% της συνολικής απασχόλησης της Κ.Ο. καλύπτεται από συνεταιρισμούς 3,1% της συνολικής απασχόλησης της Κ.Ο. καλύπτεται από ταμεία αλληλασφάλισης ⁷
5.	2.031.837 εκατ. εργαζόμενους στην Κ.Ο. αριθμεί η Γερμανία 1.985.150 εκατ. εργαζόμενους την Κ.Ο. αριθμεί η Γαλλία 1.771.247 εκατ. εργαζόμενους στην Κ.Ο. αριθμεί το Ηνωμένο Βασίλειο 1.336.413 εκατ. εργαζόμενους στην Κ.Ο. αριθμεί η Ιταλία ⁸
6.	4.200 Συνεταιριστικές Πιστωτικές Τράπεζες (με 63.000 υποκαταστήματά τους) λειτουργούν στην Ευρώπη 50 εκατ. μέλη - περίπου το 10% του ευρωπαϊκού πληθυσμού 181 εκατ. πελάτες των Συνεταιριστικών Τραπεζών 780.000 εργαζόμενοι στις Συνεταιριστικές Τράπεζες 5,65 τρις εκατ. ευρώ ως στοιχεία τους ενεργητικού των Συνεταιριστικών Τραπεζών 20% το μέσο μερίδιο της αγοράς ανήκει στις Συνεταιριστικές Τράπεζες ⁹
7.	3.200 καταναλωτικοί συνεταιρισμοί 400.000 άτομα απασχολούνται σε καταναλωτικούς συνεταιρισμούς 29 εκατ. μέλη των καταναλωτικών συνεταιρισμών 36.000 σημεία πώλησης προϊόντων καταναλωτικών συνεταιρισμών 73 δις εκατ. ευρώ ο κύκλος εργασιών των καταναλωτικών συνεταιρισμών ¹⁰
8.	Κοινωνικές υπηρεσίες που καλύπτονται από Κοινωνικές Επιχειρήσεις ¹¹ :

⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τεύχος 4, 3-13, σελ.47

⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τεύχος 4, 3-13, σελ.47

⁷ Euro Statistics (2007)

⁸ Ε.Ο.Κ.Ε. (2007), σελ.28, Πίνακας 2 στο Ζιώμας Δ. κ.ά. (2009), σελ.27

⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τεύχος 4, 3-13, σελ.4

¹⁰ Εφημερίδα «Ποντίκι», 25/09/2014, σελ.22

¹¹ Euro Statistics (2007)

	<ul style="list-style-type: none"> - 29% στη Γαλλία - 23% στη Γερμανία - 25% στην Ιταλία
B.	ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
	ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
1.	800 εκατ. μέλη συνεταιριστικών οργανώσεων προσφέρουν περισσότερες από 100 εκατ. θέσεις εργασίας, που ισοδυναμούν με 20% περισσότερες θέσεις από αυτές που προσφέρουν πολυεθνικές εταιρείες ¹² .
2.	Οι 300 μεγαλύτερες συνεταιριστικές επιχειρήσεις στον κόσμο, παρά την παγκόσμια οικονομική κρίση, πέτυχαν ρυθμούς ανάπτυξης κατά 14%, σε όλους τους τομείς της οικονομίας, με ένα κύκλο εργασιών τάξεως: 1,1 τρις εκατ. δολαρίων, που ισούται με αυτόν της Ισπανίας, ως 10 ^{ης} οικονομίας στον κόσμο.
3.	Αμερική: 10,5% του ενεργού πληθυσμού απασχολήθηκε στην Κ.Ο. κατά τα έτη 1980-2000, συμβάλλοντας στο ΑΕΠ κατά 6,5% του εθνικού εισοδήματος ¹³ .
Γ.	ΕΛΛΑΔΑ
1.	1,8-2% μόνο της συνολικής απασχόλησης ¹⁴ 3,3 – 3,5 % της μισθωτής απασχόλησης καλύπτεται από την Κ.Ο.
2.	12.345 συνεταιρισμοί (στοιχεία ως το 2009) ¹⁵ 69.834 έμμισθοι απασχολούμενοι στους συνεταιρισμούς ¹⁶
3.	71 γυναικείοι συνεταιρισμοί με πάνω από 1.900 μέλη ¹⁷
4.	520 Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.) ¹⁸
	<ul style="list-style-type: none"> - Γενικότερα παρατηρείται μία αυξητική τάση στον τομέα της απασχόλησης από το 2011 και στο εξής με την δημιουργία των ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ - Επανερχονται πιο δυναμικά οι συνεταιρισμοί, ΜΚΟ, φορείς και μορφώματα αλληλέγγυας οικονομίας - Επανερχεται δυναμικά η Κοινωνία των Πολιτών μέσω φορέων της (σύλλογοι, ΜΚΟ, εθελοντικές οργανώσεις κλπ.)

Πηγή: Ντούλια Θ. «Κοινωνική Οικονομία & Κοινωνική Επιχειρηματικότητα» Κεφ.1.2.2 σελ.69-70

¹² Δίκτυο Κ.Α.Π.Α. (2012)

¹³ Ναξάκης Χ. στο Καπογιάννης Δ. κ.ά. (2005), σελ.134

¹⁴ Εφημερίδα «Ποντίκι», 25/09/2014, σελ.22

¹⁵ Ε.Ο.Κ.Ε. (2007), σελ.28, Πίνακας 2 στο Ζιώμας Δ. κ.ά. (2009), σελ.27

¹⁶ Ε.Ο.Κ.Ε. (2007), σελ.28, Πίνακας 2 στο Ζιώμας Δ. κ.ά. (2009), σελ.27

¹⁷ Εφημερίδα «Ποντίκι», 25/09/2014, σελ.22

¹⁸ Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας Υπουργ. Εργασίας (2014), 11-2004

Πίνακας 1.3

Έμμισθη απασχόληση σε φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ε.Ε

ΧΩΡΕΣ	Συνεταιρισμοί	Ταμεία Αλληλασφάλισης	Ενώσεις	Σύνολο
ΒΕΛΓΙΟ	17.047	12.864	249.700	279.611
ΓΑΛΛΙΑ	439.720	110.100	1.435.330	1.985.150
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	35.992	650	118.664	155.306
ΙΤΑΛΙΑ	837.024	*	499.389	1.336.413
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	51.000	*	159.950	210.950
ΙΣΠΑΝΙΑ	488.606	3.584	380.060	872.214
ΣΟΥΗΔΙΑ	99.500	11.000	95.197	205.697
ΑΥΣΤΡΙΑ	62.145	8.000	190.000	260.145
ΔΑΝΙΑ	39.107	1.000	120.657	160.764
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	95.000	5.405	74.992	175.397
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	466.900	150.000	1.414.937	2.031.837
ΕΛΛΑΔΑ	12.345	489	57.000	69.834
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	748	N/A	6.500	7.248
ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ	110.710	N/A	661.400	772.110
ΗΝΩΜ.ΒΑΣΙΛΕΙΟ	190.548	47.818	1.437.000	1.771.247
ΚΥΠΡΟΣ	4.491	N/A	N/A	4.491
ΤΣΕΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	90.874	147	74.200	165.221
ΕΣΘΟΝΙΑ	15.250	N/A	8.000	23.250
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	42.787	N/A	32.882	75.669
ΛΕΤΟΝΙΑ	300	N/A	N/A	300
ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	7.700	0	N/A	7.700
ΜΑΛΤΑ	238	N/A	N/A	238
ΠΟΛΩΝΙΑ	469.179	N/A	60.000	529.179
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	82.012	N/A	16.200	98.212
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	4.401	270	N/A	4.671
ΣΥΝΟΛΟ	3.663.534	351.291	7.128.058	11.142.883

* τα στοιχεία για τα ταμεία αλληλασφάλισης έχουν ενοποιηθεί με αυτά των συνεταιρισμών

Πηγή: ΕΟΚΕ (2007), Ντούλια Θ. «Κοινωνική Οικονομία & Κοινωνική Επιχειρηματικότητα»
Κεφ.1.2.1 σελ.56-57

1.7 Δεδομένα για την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα περιλαμβάνει ένα πλήθος από επίσημα και άτυπα δίκτυα, μορφώματα και δραστηριότητες, που μπορούν να εξυπηρετούν κοινωνικές ανάγκες, οικονομικούς και πολιτιστικούς στόχους, περιβαλλοντικά ζητήματα, ανάγκες εργασιακής ένταξης κλπ. Σαν οντότητες, βρίσκονται στον ενδιάμεσο χώρο μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού τομέα και έχουν καθαρά συλλογικό και κοινωνικό χαρακτήρα. Ακολουθεί ομαδοποίηση αναλόγως με το θεσμικό ή κανονιστικό καθεστώς, από το οποίο διέπονται.

Πίνακας 1.4

Ομαδοποίηση ανά προσέγγιση

Θεσμική ομαδοποίηση βάσει του νομικού καθεστώτος	Κανονιστική ομαδοποίηση βάσει του εξυπηρετούμενου σκοπού
Συνεταιρισμοί	Τοπικές παραγωγικές δραστηριότητες
Εταιρείες ή κοινωνίες αλληλοβοήθειας	Ενώσεις εθελοντικής εργασίας
Σωματεία, ενώσεις, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί	Οργανώσεις γειτονιάς / υπηρεσίες εγγύτητας
Ιδρύματα, φιλανθρωπικές, εθελοντικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις	Κοινωνικές πρωτοβουλίες για υγεία, παιδεία, κατοικία, οικογένεια
Ταμεία αλληλασφάλισης και αλληλοβοήθειας	Εναλλακτικές και ηθικές τράπεζες
Μη κερδοσκοπικές παραγωγικές επιχειρήσεις	ΜΚΟ για την εξυπηρέτηση πολλών κοινωνικών αναγκών
Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ)	Αλληλέγγυα σχήματα και δίκτυα ¹⁹
Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙ.Σ.Π.Ε)	
Αναπτυξιακές συμπράξεις	

Πηγή: Ντούλια Θ. «Κοινωνική Οικονομία & Κοινωνική Επιχειρηματικότητα» Κεφ.1.2.2 σελ.33-34

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα βιβλιογραφικά στοιχεία οι μορφές κοινωνικής επιχειρηματικότητας που δραστηριοποιούνται αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα, περιλαμβάνουν (Ντούλια Θ. 2015):

1. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ) του Ν.4019/2011 και του Ν.4430/2016
2. Συνεταιριστικές Οργανώσεις και Επιχειρήσεις²⁰
3. Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙ.Σ.Π.Ε)
4. Αστικές Εταιρείες
5. Αστικά ή Αλληλοβοηθητικά Σωματεία ή Ταμεία (ΜΚΟ)
6. ΕΠΕ και ΟΕ που φέρουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής επιχείρησης
7. Επιχειρήσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης
8. Κοινωνικές Επιχειρήσεις που προέκυψαν ως αποτέλεσμα Αναπτυξιακών Συμπράξεων εντός του Equal A'
9. Ιδρύματα που έχουν χαρακτήρα κοινωνικών οργανισμών
10. Φορείς που ασχολούνται με την εργασιακή ένταξη αποκλεισμένων ομάδων ατόμων από την αγορά εργασίας

¹⁹ Εναλλακτικά νομίματα, εναλλακτικά παζάρια, δίκτυα παραγωγών για πώληση των προϊόντων τους στους καταναλωτές χωρίς μεσάζοντες

²⁰ Συνεταιρισμοί: Αγροτικοί, Αγροτουριστικοί, Γυναικείοι, Καταναλωτικοί, Μεταποίησης, Αστικοί, Συνεταιριστικές Τράπεζες

11. *Αναπτυξιακές Συμπράξεις μέσω του Equal A' και B'*
12. *Φορείς στο πλαίσιο των ΤΟΠΣΑ²¹ και ΤΟΠΕΚΟ²², που δραστηριοποιούνται στη κατάρτιση και προώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ανάμεσα σε μειονεκτικές κοινωνικές ομάδες ή απομακρυσμένες γεωγραφικά περιοχές*
13. *Περιβαλλοντικές οργανώσεις και δομές για την προστασία του περιβάλλοντος, της ποιότητας ζωής και πληθώρας κοινωνικών υπηρεσιών*
14. *Μορφώματα που έχουν δημιουργήσει τα Ευρωπαϊκά Προγράμματα και πρωτοβουλίες.*

1.8 Ανακεφαλαίωση

Στις μέρες μας, η αγροτική οικονομία της χώρας διέρχεται μια σειρά ριζικών μεταβολών και βρίσκεται αντιμέτωπη με πολλαπλές προκλήσεις, προκειμένου να ανταπεξέλθει στις νέες προοπτικές (αρνητικές και θετικές), που ανοίγονται για τον τομέα, λόγω της παγκόσμιας ύφεσης, της κλιματικής αλλαγής, της μόλυνσης του περιβάλλοντος, των πηγών ενέργειας, των εξελίξεων στην τεχνολογία. Η κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα, έχουν ήδη αποδείξει ότι μπορούν να αποτελέσουν κινητήρια δύναμη για την επιτυχή αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων.

Στην Ελλάδα, πέρα από τη μακρά ιστορική παράδοση στην κοινωνική οικονομία (όπως είδαμε παραπάνω), η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί «θέμα της επικαιρότητας» από την ψήφιση του Ν.4019/2011 και πιο πρόσφατα με την ψήφιση του Ν.4430/2016, χάρη στην πιο ολοκληρωμένη θεσμοθέτηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Ωστόσο, οι συνεταιρισμοί των αγροτών αποτελούσαν ιστορικά, τον θεμέλιο λίθο της κοινωνικής οικονομίας της χώρα, ως φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Ο Ν.4430/2016 δημιουργεί θετικές προϋποθέσεις για την αντιμετώπιση ανισοτήτων και ποικίλων κοινωνικών προβλημάτων σε σχέση με την αγροτική οικονομία, μέσω της αξιοποίησης τοπικών παραγωγών, της προβολής των τοπικών

---

²¹ ΤΟΠΣΑ.: Τοπικά σχέδια για την απασχόληση, προσαρμοσμένα στις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας, για τις «Ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης» και την «Διευκόλυνση της πρόσβασης στην Απασχόληση», (Δράση 7, Κατηγορίας Παρέμβασης 1, Άξονα Προτεραιότητας 3). Πηγή: <http://www.techniki-ekp.gr/>

²² ΤΟΠΕΚΟ: Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες», για την «Πρόληψη και αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού ευπαθών ομάδων του πληθυσμού» και την «Πλήρη ενσωμάτωση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού σε μια κοινωνία ίσων ευκαιριών», (Δράση 3, Κατηγορίας Παρέμβασης 1, Άξονα Προτεραιότητας 4). Πηγή: <http://www.techniki-ekp.gr>

προϊόντων και της κινητοποίησης άτυπων μορφών και σχέσεων αγροτικής παραγωγής, δημιουργώντας θετικό αντίκτυπο και προστιθέμενη αξία στην παραγωγή αλλά και στην τοπική κοινωνία.

Η αναβίωση των αγροτικών συνεταιρισμών, η σύναψη αγρο-συνεργειών και άλλων ανάλογων συνεργασιών, όπως ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ και Συνεταιρισμοί Αστικού Τύπου, αποτελούσαν (και φυσικά αποτελούν ακόμη) μονόδρομο για την επιβίωση και την ανάκαμψη των μικρών παραγωγών, κυρίως στην παρούσα φάση της διεθνούς κρίσης. Μέσα από τους αγροτικούς συνεταιρισμούς και βασιζόμενοι της αρχές της ισοτιμίας, της αλληλοβοήθειας και της συλλογικότητας και αξιοποιώντας τις δυνατότητες και τα χρηματοδοτικά εργαλεία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, θα μπορέσουν οι αγρότες μας, να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του σύγχρονου ανταγωνισμού του καπιταλιστικού συστήματος.

Προκειμένου να επιβιώσουν, οι μικροί παραγωγοί θα πρέπει να συνασπιστούν σε συνεταιρισμούς και συνεταιριστικές επιχειρήσεις, που θα λειτουργήσουν ως μηχανισμοί εξισορρόπησης των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, που σε μόνιμη βάση αντιμετωπίζουν απέναντι στον διεθνή ανταγωνισμό και την συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για περισσότερα και ποιοτικότερα αγροτικά προϊόντα.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την ιδιαιτερότητα την ελληνικής αγροτικής οικονομίας, τα προβλήματα και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει και τις προοπτικές της σε σχέση με την κοινωνική επιχειρηματικότητα.

2^ο Κεφάλαιο

Χαρακτηριστικά της ελληνικής υπαίθρου και της αγροτικής οικονομίας

2.1 Εισαγωγή

Ετυμολογικά, ο όρος «ύπαιθρος» περιγράφει τις περιοχές έξω από τα αστικά ή ημι-αστικά κέντρα και τα χωριά (όπως συνηθίζουμε να λέμε: η εξοχή). Είναι γεγονός ότι στην κοινή αντίληψη η λέξη «ύπαιθρος» ταυτίζεται με την αγροτική οικονομία, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα γεωγραφικά, περιβαλλοντικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Αυτή η επικρατούσα αντίληψη, συντηρεί την επί δεκαετίες μονοδιάστατη τομεακή αντιμετώπισή της, μέσα από στρατηγικές προσανατολισμένες αποκλειστικά στην γεωργική εκμετάλλευση και ανάπτυξη.

Ωστόσο, η αντίληψη αυτή έχει αρχίσει να ανασκευάζεται τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα των πιέσεων που ασκεί η γενικευμένη οικονομική και κοινωνική κρίση των τελευταίων ετών, η παγκοσμιοποίηση των αγορών και για τον αγροδιατροφικό τομέα, η μείωση του κρατικού παρεμβατισμού στην αγροτική οικονομία και ο περιορισμός των επιδοτήσεων. Οι προοπτικές που πλέον χαράσσονται, εντός Ε.Ε., ορίζουν την ύπαιθρο ως ένα γεωγραφικό χώρο, με περιορισμένους πολύτιμους φυσικούς πόρους, με ιδιαίτερα περιβαλλοντικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά ανά περιοχή, όπου διαμένουν πολίτες με ίσες διεκδικήσεις και ανάγκες με αυτές που έχουν οι κάτοικοι των πόλεων. Είναι ο χώρος που δραστηριοποιούνται οι κατ' επάγγελμα αγρότες, αλλά και μισθωτοί από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, ελεύθεροι επαγγελματίες, βιοτέχνες, βιομήχανοι και κάθε είδους επιχειρηματίες: πχ. στην ύπαιθρο παράλληλα με γεωργία και την κτηνοτροφία, αναπτύσσεται και ο οικοδομικός και κατασκευαστικός κλάδος, καθώς και ο κλάδος του τουρισμού.

Πλέον η ύπαιθρος έχει αλλάξει ως προς τις λειτουργίες της και δεν αποτελεί αποκλειστικά ένα χώρο με ανεξάντλητους πλουτοπαραγωγικούς πόρους και εργατικό δυναμικό (χωρίς ιδιαίτερες απαιτήσεις), απ' όπου το οικονομικό σύστημα της χώρας

μπορεί να αντλεί αλόγιστα τα αποθέματα των φυσικών πόρων και να μην επιστρέφει κανένα όφελος στην τοπική κοινωνία και το περιβάλλον.

Τα τελευταία χρόνια και κυρίως μεταπολεμικά έχει παρατηρηθεί μετασχηματισμός του αγροτικού χώρου αναφορικά με τη μορφή και το περιεχόμενό του εξαιτίας της διαφοροποίησης που έχει υποστεί η σχέση αστικών κέντρων και υπαίθρου. Συγκεκριμένα, η επέκταση των δραστηριοτήτων των κατοίκων των πόλεων, με τις συνακόλουθες νοοτροπίες προς τον χώρο της υπαίθρου επηρέασαν και την πολυλειτουργικότητα των αγροτικών περιοχών. Βρεθήκαμε μπροστά σε μία αμφισβήτηση της αγροτικότητας της υπαίθρου, λόγω των προαναφερθέντων, θέτοντας ταυτοχρόνως σε αμφισβήτηση τα όρια των γεωγραφικών και κοινωνικών της συνόλων, που είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω πολυεπίπεδη συρρίκνωση του αγροτικού χώρου. Αυτή η συρρίκνωση είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός διευρυμένου κοινωνικο-οικονομικού χώρου, μέσα στον οποίο ενσωματώθηκαν νέα πρότυπα διαβίωσης, μετακίνησης, νέες λειτουργικές δραστηριότητες και χρήσεις. Κάτι τέτοιο κατέστησε και τα όρια ανάμεσα στα αστικά κέντρα και τον αγροτικό χώρο πιο ασαφή και δυσδιάκριτα, με την ανάπτυξη ενός δυναμικού συνεχούς ανάμεσά τους (Σπυριδάκης Μ., 2005).

Το μοντέλο που επιλέχθηκε μεταπολεμικά για την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου στηρίχθηκε κυρίως σε πολιτικές επιλογές με στόχο την αύξηση της αγροτικής παραγωγής, μέσω του εκσυγχρονισμού και της εμπορευματοποίησης της αγροτικής παραγωγής, με την καθιέρωση της τυποποίησης των αγρο-κτηνοτροφικών προϊόντων και την ομαλοποίηση στη διοχέτευσή τους προς κατανάλωση και τέλος με την εξειδίκευση των αγροτικών δραστηριοτήτων. Η συγκεκριμένη πολιτική που επιλέχθηκε, λειτούργησε στα πλαίσια ενός κρατικού προστατευτισμού, κάτι που είχε ως άμεση ή έμμεση συνέπεια να δημιουργηθεί πλεονάζον εργατικό δυναμικό στον αγροτικό τομέα, το οποίο αναγκάστηκε να στραφεί προς άλλους παραγωγικούς κλάδους ή να επιλέξει το δρόμο της μετανάστευσης (Σπυριδάκης Μ. 2005).

Με δεδομένο ότι η ελληνική κοινωνία και κυρίως η κοινωνία της υπαίθρου, ακόμη είχε ζωντανές τις μνήμες του εμφυλίου και έψαχνε τρόπους διαφυγής στην αφάνεια, ο αγροτικός χώρος χρησιμοποιήθηκε από τη δεκαετία του '50 και μετά, ως δεξαμενή άντλησης εργατικού δυναμικού και πηγή χρηματοδότησης των κρατικών ταμείων. Στη φάση αυτή δόθηκε προτεραιότητα στον βιομηχανικό και ναυτιλιακό

κλάδο, αλλά και στον κλάδο της παροχής υπηρεσιών, με τη διοχέτευση εργατικού δυναμικού στον κρατικό μηχανισμό και τη συνεπακόλουθη υδροκέφαλη διόγκωση του δημόσιου τομέα. Ως αποτέλεσμα, ο αγροτικός τομέας βρέθηκε να στηρίζει οικονομικές και πολιτικές αποφάσεις της Κεντρικής Διοίκησης, τη στιγμή όμως που αντιμεωπιζόταν ως ο «αδύναμος κρίκος» στην αλυσίδα της εθνικής ανάπτυξης²³ (Σπυριδάκης Μ., 2005).

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, ο ιδιότυπος εκσυγχρονισμός της αγροτικής διαδικασίας κρίθηκε και από τα εν μέρει αξεπέραστα δομικά χαρακτηριστικά του ελληνικού αγροτικού χώρου, που ευθύνονται για την γενικότερη οικονομική και κοινωνική του υστέρηση. Αυτά τα δομικά προβλήματα αφορούν στον κατακερματισμό και το μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, κάτι που επηρεάζει αρνητικά την προσδοκώμενη γεωργική παραγωγή και απόδοση, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ισχύοντος κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Παρά την εκμηχάνιση της παραγωγής και την εισαγωγή τεχνολογικών καινοτομιών, τα αποτελέσματα δεν υπήρξαν ποτέ τα αναμενόμενα, εξαιτίας της εδαφολογικής ιδιαιτερότητας της χώρας και της απουσίας μια συντονισμένης αγροτικής πολιτικής. Κατά συνέπεια, η αγροτική οικονομία συνάντησε δυσκολίες προσαρμογής στις απαιτήσεις της αγοράς, με συνακόλουθο αποτέλεσμα τη δημιουργία οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων και εντάσεων, εξαιτίας των μειωμένων επενδύσεων στον κλάδο, τις δανειακές χρεώσεις των αγροτών στην Αγροτική Τράπεζα, τον τρόπο ρύθμισης των τιμών των προϊόντων, όπου ο Έλληνας παραγωγός δεν είχε κανένα λόγο. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν σε μεγάλο βαθμό στην έξοδο του αγροτικού χώρου προς την εσωτερική (δηλ. προς τα αστικά κέντρα) ή την εξωτερική μετανάστευση (Σπυριδάκης Μ., 2005).

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και μετά, σε επίπεδο Ε.Ε. οι μεταρρυθμίσεις στον αγροτικό τομέα, που ξεκίνησαν πρώτα από τις χώρες του Βορρά, επηρέασαν στη συνέχεια και τις χώρες της Μεσογείου. Η ελληνική ύπαιθρος άρχισε να επηρεάζεται με σχετική καθυστέρηση, περίπου στις αρχές της δεκαετίας του '90. Οι αλλαγές αυτές καθιερώθηκαν αρχικά μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής²⁴ (ΚΑΠ), στη συνέχεια

---

²³ Κ. Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*. Εξάντας, Αθήνα 1975, σ.240.

²⁴ Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) είναι η αγροτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εφαρμόζει ένα σύστημα γεωργικών επιδοτήσεων και άλλων προγραμμάτων. Εισήχθη το 1962 και από τότε υπέστη αρκετές αλλαγές, προκειμένου να μειώσει το κόστος του αγροτικού τομέα (από 71% του προϋπολογισμού της ΕΕ το 1984 σε 39% το 2013), καθώς και να εξετάσει τους στόχους της αγροτικής

με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ²⁵ (1992) και ακολούθησε η πλήρης οικονομική και νομισματική ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ (2001), με αποτέλεσμα:

- την επιβολή αυστηρών περιορισμών σε παραγόμενες ποσότητες με εξασφαλισμένη τιμή, για πολλά αγροτικά προϊόντα.
- την άρση προστατευτισμού στον αγροτικό τομέα και την επιβολή βαρύτερης φορολογίας.
- τις αθρόες εισαγωγές αγροτικών προϊόντων από τρίτες χώρες, εκτός Ε.Ε., σε πιο ανταγωνιστικές τιμές από αυτές των εγχώριων.
- την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου.
- την απώλεια της δυνατότητας υποτίμησης των εθνικών νομισμάτων των χωρών (κάτι που προτιμούσαν οι μικρές κυρίως χώρες της Ένωσης, όπως και η Ελλάδα), προκειμένου να έχουν το πλεονέκτημα των ετήσιων αυξήσεων στις τιμές των προϊόντων του αγροδιατροφικού τομέα, μειώνοντας τελικά το εισόδημα των αγροτών.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες οδήγησαν σταδιακά στην «αποαγροτικοποίηση» της ελληνικής υπαίθρου, δηλαδή στη σταδιακή εγκατάλειψη της αγροτικής δραστηριότητας (κατ' επάγγελμα), κυρίως στις περιπτώσεις αγροτών με μικρό γεωργικό κλήρο. Ιδιαίτερος στη χώρα μας, για την περίοδο μετά το 1990, η αποαγροτικοποίηση συνδέθηκε και με τη γήρανση του πληθυσμού, όπου η συνταξιοδότηση του αγρότη ή ανικανότητα να συνεχίσει να εργάζεται ή ακόμη και ο θάνατός του, σήμανε την οριστική παύση της αγροτικής δραστηριότητας και την εγκατάλειψη της οικογενειακής περιουσίας, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν πλέον τα οικονομικά κίνητρα για τους νέους να συνεχίσουν στα βήματα των γονιών τους.

Η μείωση του ενεργού αγροτικού πληθυσμού στην Ελλάδα είναι ραγδαία. Το 1991 άγγιζε το 20% των απασχολούμενων σε γεωργία – κτηνοτροφία και σήμερα δεν ξεπερνά το 10 με 12%. Ακόμη και σε περιοχές που θεωρούνταν καθαρά αγροτικές, η γεωργική απασχόληση δεν ξεπερνά πλέον ούτε το 30%, όταν πριν μία 20ετία άγγιζε το 60% του ενεργού πληθυσμού. Κατά την περίοδο αυτή, η μείωση του αγροτικού

ανάπτυξης. Έχει επικριθεί αρκετά λόγω του κόστους της και των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και ανθρωπιστικών της επιπτώσεων. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cap-introduction/>

²⁵ Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (επίσημα: «η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση») υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992 από τα μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο Μάαστριχτ της Ολλανδίας και σήμανε την περαιτέρω ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

πληθυσμού συνδέεται φυσικά και με τις ευκαιρίες που γεννιούνται για απασχόληση σε άλλους επαγγελματικούς κλάδους, όπως ο οικοδομικός κλάδος και ο τουρισμός.

Από το 1990 και μετά αρχίζουν να αναπτύσσονται νέες τάσεις, που αλλοιώνουν περαιτέρω την σύνθεση της ελληνικής υπαίθρου και συνδέονται με τις ακόλουθες εξελίξεις:

1. Η «επιστροφή στην επαρχία», ως τόπου μόνιμης ή εποχιακής διαμονής των κατοίκων των πόλεων συνδέεται με τη ραγδαία αύξηση των «εξοχικών» κατοικιών, που αγγίζει ανάλογες τάσεις και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Το φαινόμενο αυτό έχει μεγαλύτερη ένταση, κυρίως σε περιαστικές περιοχές ή σε απόσταση μέχρι 100 χλμ. από τα μεγάλα αστικά κέντρα. Η βελτιωμένη οικονομική θέση της αστικής τάξης (εκείνη την περίοδο τουλάχιστον) της επέτρεπε να αναζητήσει μια καλύτερη ποιότητα ζωής στην επαρχία. Ωστόσο, στην Ελλάδα η ανυπαρξία ενός πλαισίου που θα προστάτευε τη χρήση γης στις αγροτικές περιοχές, οδήγησε στην άναρχη δόμηση της υπαίθρου, με αρνητικές συνέπειες για την αγροτική οικονομία.
2. Η αλματώδης αύξηση της εισροής τουριστών στη χώρα, οδήγησε σε ανάλογη αύξηση των τουριστικών καταλυμάτων (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, campings, αυτόνομες κατοικίες για τουριστική χρήση). Ο τουρισμός που εισέρχεται στη χώρα, είναι αναμφισβήτητα ωφέλιμος για την εθνική οικονομία, αλλά ταυτόχρονα οδηγεί και στην εγκατάλειψη της αγροτικής δραστηριότητας, δεδομένου ότι αποφέρει γρηγορότερο και ευκολότερο οικονομικό όφελος για τους κατοίκους της υπαίθρου. Κυρίως σε παραθαλάσσιες ή σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα περιοχές, στα νησιά, αλλά και στις ορεινές περιοχές, η ενασχόληση με τη γη και την κτηνοτροφία εγκαταλείφθηκε από τους μόνιμους κατοίκους, προκειμένου να δημιουργήσουν μια δική τους τουριστική επιχείρηση ή να εργαστούν ως υπάλληλοι στον συνεχώς αναπτυσσόμενο τουριστικό κλάδο. Να σημειώσουμε εδώ, ότι πολλοί τουρίστες κυρίως από Γερμανία, Αυστρία, Μ. Βρετανία, Ιταλία και Γαλλία, γοητευμένοι από το φυσικό και πολιτιστικό κάλλος της ελληνικής υπαίθρου κτίζουν εξοχικές κατοικίες σε αγροτεμάχια ή αγοράζουν οικίες σε χωριά και εξοχές, για εποχιακή ή ακόμη και μόνιμη διαβίωση. Και σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει και η αρνητική όψη, δηλαδή η εγκατάλειψη του αγροτικού κλήρου.

3. Η αύξηση των προστατευόμενων περιοχών, λόγω ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, οι λεγόμενες περιοχές NATURA²⁶, περιλαμβάνουν δάση, λίμνες, ποταμούς, υγροβιότοπους και τις γύρω περιοχές τους. Οι περιοχές αυτές αποτελούν πόλους έλξης επιστημονικού και τουριστικού ενδιαφέροντος. Ωστόσο, συχνά δημιουργούνται προστριβές με τον τοπικό πληθυσμό, δεδομένου ότι επηρεάζεται αρνητικά (ή μπορεί και να σταματήσει) η γεωργική και η κτηνοτροφική δραστηριότητα. Και στην περίπτωση αυτή, η απουσία κρατικών ελεγκτικών μηχανισμών και η δυνατότητα χάραξης πολιτικής που θα εξισορροπήσει τις εντάσεις αυτές, δίνοντας εναλλακτικές, τελικά οδηγεί στην παραβατικότητα, πάντα εις βάρος του περιβάλλοντος.
4. Η εγκατάσταση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων στην επαρχία, μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά για την αγροτική δραστηριότητα. Αφενός προσελκύοντας εργατικό δυναμικό, που θα εγκαταλείψει τη γεωργία και την κτηνοτροφία, αναζητώντας ένα «εξασφαλισμένο», πιο «εύκολο» και χωρίς διακινδύνευση εισόδημα. Αφετέρου, η δραστηριότητα των βιομηχανιών, που τις περισσότερες φορές γίνεται χωρίς ελέγχους, μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφή του περιβάλλοντος από έκλυση καυσαερίων, μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα και απόθεση τεράστιου όγκου απορριμμάτων, δυσχεραίνοντας την οποιαδήποτε γεωργική και κτηνοτροφική δραστηριότητα, οδηγώντας τελικά τους απασχολούμενους σε αυτή, να την εγκαταλείψουν (π.χ. η τοξική μόλυνση του Ασωπού, στην ευρύτερη περιοχή των Οиноφύτων).

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η αλλοίωση του χαρακτήρα της ελληνικής υπαίθρου καθορίζεται από την ανυπαρξία ή την ανικανότητα των κρατικών αρχών, σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο να ρυθμίσουν και να εξισορροπήσουν τους παραπάνω παράγοντες, ώστε να έχουν μόνο θετικό αντίκτυπο.

Συνεπώς, στην ελληνική ύπαιθρο μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες περιοχών, αναλόγως με την ένταση ανάπτυξης των λειτουργιών τους:

A. Περιοχές με κυρίαρχη την αγροτική δραστηριότητα, που βρίσκονται σε απόσταση από τη θάλασσα (ενδοχώρα), είναι πεδινές ή ορεινές, χωρίς ιδιαίτερο φυσικό κάλος.

---

²⁶ Το Natura 2000 (Φύση 2000) ιδρύθηκε το 1992 και είναι ένα πανευρωπαϊκό δίκτυο προστασίας των ειδών και των ενδιαίτημάτων τους. 443 Ελληνικές περιοχές ανήκουν στο Ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000. <https://www.geogreece.gr/natura.php>

Β. Περιοχές σε μικρή απόσταση από αστικά κέντρα, όπου έχει μεγάλη ένταση η ανάπτυξη της δεύτερης κατοικίας, αλλά και η αγροτική και βιοτεχνική/βιομηχανική δραστηριότητα.

Γ. Περιοχές με ιδιαίτερο πολιτιστικό χαρακτήρα και φυσικό κάλλος, παραθαλάσσιες, ορεινές και νησιωτικές, που προσελκύουν μεγάλες τουριστικές ροές και έχουν υψηλή θέση σε προτίμηση για εξοχικές κατοικίες.

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση υφίσταται σε γενικές γραμμές και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Και είναι χρήσιμη, προκειμένου να μπορέσουμε και στην Ελλάδα να χαράξουμε μια αναπτυξιακή στρατηγική προσαρμοσμένη στην ιδιαίτερη λειτουργία της κάθε περιοχής της υπαίθρου και όχι ενιαία και ισοπεδωτικά. Θα πρέπει να δημιουργηθούν οι κατάλληλοι ελεγκτικοί μηχανισμοί, που θα εγγυώνται την τήρηση της νομοθεσίας και των κανονισμών, ενώ παράλληλα θα καλλιεργήσουν και την ανάλογη «κουλτούρα» της πολύ-λειτουργικότητας της ελληνικής υπαίθρου. Ήδη στην Ε.Ε. επιχειρείται προσπάθεια αλλαγής του μονοδιάστατου χαρακτήρα της ΚΑΠ, προς μια αναπτυξιακή κατεύθυνση της υπαίθρου συνδυάζοντας την αγροτική δραστηριότητα με την προστασία του περιβάλλοντος και των ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2006).

2.2 Τα χαρακτηριστικά της ελληνικής αγροτικής οικονομίας

Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της Ελλάδας, που δημιουργεί συνθήκες με μοναδικά περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά σε κάθε περιοχή και το ευνοϊκό κλίμα, αποτελούν τους βασικούς παράγοντες για τους οποίους τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα ξεχωρίζουν από άποψη ποιότητας, ποικιλίας και διατροφικής αξίας.

Η ελληνική αγροτική παραγωγή στήριξε την εθνική οικονομία μεταπολεμικά, και για μια περίοδο περίπου 30 ετών σημείωσε αλματώδη ανάπτυξη. Κατά την περίοδο της δεκαετίας του 1980, μπόρεσε να εκσυγχρονιστεί περαιτέρω, με την εισροή πόρων για τη δημιουργία υποδομών, στα πλαίσια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Η αγροτική οικονομία συμβάλλει στην εθνική οικονομία καλύπτοντας το 2,9% του ΑΕΠ (όταν αντιστοίχως ο μέσος όρος της Ε.Ε. αγγίζει το 1,2%) και καλύπτει περί το 12% της απασχόλησης (ο μ.ο. στην Ε.Ε φτάνει το 5%). Για την περίοδο των τελευταίων 25 ετών, σημειώθηκε αύξηση της διεθνούς ζήτησης (με ρυθμό 9% ανά έτος) σε προϊόντα

του αγροδιατροφικού κλάδου, με την Ε.Ε να καλύπτει το 40% των παγκόσμιων εξαγωγών.

Ωστόσο, παρά αυτή τη θετική διεθνή συγκυρία, η ελληνική αγροτική οικονομία, από ένα χρονικό σημείο και μετά, παρέμεινε στάσιμη και δεν κατάφερε να επωφεληθεί τα μέγιστα, όντας ανίκανη να αξιοποιήσει τα εγγενή πλεονεκτήματά της, εξαιτίας της απουσίας μιας εθνικής στρατηγικής για τον αγροδιατροφικό κλάδο. Οι κύριες αδυναμίες της ελληνικής αγροτικής οικονομίας συνοψίζονται παρακάτω:

- Ο μικρός αγροτικός κλήρος και το υψηλό κόστος παραγωγής.

Η αγροτική παραγωγή τροφοδοτείται κατά κύριο λόγο από μικρές ή μεσαίου μεγέθους οικογενειακές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, με μέσο όρο τα 40-50 στρέμματα όταν ο αντίστοιχος μ.ο. αγγίζει ή ξεπερνά τα 100 στρέμματα, για άλλες ευρωπαϊκές χώρες (κυρίως της Μεσογείου). Αυτός ο κατακερματισμός της παραγωγής έχει ως συνέπεια την αύξηση κόστους κατά μονάδα παραγόμενου προϊόντος και την αντίστοιχη μείωση της διαπραγματευτικής ευχέρειας των αγροτών.

- Η βαριά φορολογία.

Οι μνημονιακές απαιτήσεις επέβαλλαν υψηλή φορολογία στα εισοδήματα των αγροτών. Η αύξηση του ΦΠΑ, σε συνδυασμό με την αλματώδη αύξηση της τιμής του πετρελαίου, κατά την τελευταία 15ετία, είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστεί σημαντικά το μέσο αγροτικό εισόδημα. Σε πολλές περιπτώσεις η συνέχιση της αγροτικής δραστηριότητας έγινε μη συμφέρουσα και μάλλον απαγορευτική, οπότε τελικά εγκαταλείφθηκε, με σημαντική αποχώρηση επαγγελματιών αγροτών από τον κλάδο.

- Η αναποτελεσματικότητα των αγροτικών συνεταιρισμών και ενώσεων.

Η μείωση του μεγέθους του ελληνικού συνεργατισμού (καλύπτει μόνο το 20% της αγροτικής παραγωγής έναντι του αντίστοιχου ευρωπαϊκού μέσου όρου, που αγγίζει το 40%), έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση της διαπραγματευτικής ικανότητας των παραγωγών. Οι ελληνικοί συνεταιρισμοί εμφανίζονται όμηροι του πολιτικού, πελατειακού συστήματος, έχουν απωλέσει την ανεξαρτησία τους και περιορίζονται μόνο στη διεκδίκηση και διανομή των αγροτικών επιδοτήσεων. Η εξάρτηση της

ελληνικής παραγωγής από τις επιδοτήσεις αποδεικνύεται από το γεγονός ότι καλύπτει το 22% της συνολικής της αξίας (με αντίστοιχο ευρωπαϊκό μ.ο. στο 12%).

- Η μειωμένη χρήση τεχνολογιών αιχμής στην παραγωγή και η έλλειψη κατάρτισης των Ελλήνων αγροτών.

Στην ελληνική παραγωγή είναι ιδιαίτερος περιορισμένη η χρήση των νέων τεχνολογιών και επιστημονικών πρακτικών, με τις επενδύσεις να αγγίζουν κατά μέσο όρο μόλις τα 11€/10 στρέμματα, με αντίστοιχο ευρωπαϊκό μ.ο. τα 33€/10 στρέμματα ετησίως. Η επιμόρφωση και η κατάρτιση των Ελλήνων αγροτών κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, με μόνο το 7% του κλάδου να έχει εξειδικευμένη κατάρτιση, όταν ο αντίστοιχος ευρωπαϊκός μ.ο. αγγίζει τουλάχιστον το 50%.

- Η εισροή εργατικού δυναμικού από άλλες χώρες.

Κατά τη δεκαετία του 1990, λόγω οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων σε βαλκανικές χώρες, αλλά και σε χώρες της Ανατολικής Μεσογείου και της Ασίας, σημειώθηκε υψηλή εισροή οικονομικών μεταναστών, που ενίσχυσαν σημαντικά το αγροτικό δυναμικό της Ελλάδας. Η έλλειψη κρατικών μηχανισμών που θα υποδέχονταν και θα επέτρεπαν την ομαλή και ισότιμη ένταξη των ανθρώπων αυτών στον κοινωνικό ιστό, δημιούργησε μια «τάξη φθηνού εργατικού δυναμικού», που απασχολήθηκε (μάλλον έτυχε εκμετάλλευσης) κατά κύριο λόγο στην αγροτική παραγωγή. Η κατάσταση αυτή, (πέρα από τις κοινωνικές της συνέπειες) οδήγησε τους Έλληνες παραγωγούς σε μια κατάσταση «εφηνισχυασμού», που με εξασφαλισμένη την είσπραξη των επιδοτήσεων, παρέμειναν σε παραδοσιακούς τρόπους παραγωγής, χωρίς να δείχνουν στην πλειοψηφία τους ενδιαφέρον για την υιοθέτηση εκσυγχρονισμένων μεθόδων παραγωγής, προσανατολισμένων στα ευρωπαϊκά και διεθνή ανταγωνιστικά πρότυπα.

- Η έλλειψη αναγνωσιμότητας των ελληνικών αγροτικών προϊόντων και η χαμηλή διείσδυση τους στις διεθνείς αγορές.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ελληνικών αγροτικών προϊόντων διατίθεται στην αγορά «χύμα», δηλαδή χωρίς τυποποίηση, αγγίζοντας ιδιαίτερος χαμηλές τιμές. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το εξαιρετικής ποιότητας ελληνικό παρθένο ελαιόλαδο, που κατά τα 2/3 της συνολικής παραγωγής διακινείται χωρίς τυποποίηση, ενώ ισχύει ακριβώς το αντίστροφο για το ιταλικό, που διακινείται επί το πλείστον τυποποιημένο. Επίσης, το

ελληνικό branding²⁷ ακόμη βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα, με λίγα προϊόντα ΠΟΠ²⁸, ΠΓΕ²⁹ και ΕΠΠ³⁰ να φτάνουν στις διεθνείς αγορές, τη στιγμή που τα εγγενή χαρακτηριστικά της ελληνικής αγροτικής παραγωγής προσφέρουν συγκριτικά πλεονεκτήματα σε προϊόντα ιδιαίτερου χαρακτήρα και υψηλής ποιότητας.

- Οι ανταγωνιστικές πιέσεις που δημιουργούνται από τις διεθνείς μεταφορές με υψηλό ενεργειακό αποτύπωμα άνθρακα.

Η παγκοσμιοποίηση του εμπορίου ευνόησε φορολογικά τις διεθνείς μεταφορές (αεροπορικές και ναυτιλιακές) και σε συνδυασμό με την έλλειψη πολιτικών από πλευράς Ε.Ε. για την στήριξη της εγγύτητας ενός προϊόντος, φτάνουμε στο σημείο η οδική μεταφορά προϊόντων εντός της χώρας, να είναι λιγότερο συμφέρουσα από την εισαγωγή των ίδιων προϊόντων από άλλες χώρες (πχ. από χώρες της Ασίας και της Αφρικής ή ακόμα και της Ν. Αμερικής: πατάτες Αιγύπτου και πορτοκάλια Βραζιλίας).

2.3 Περιβαλλοντικά ζητήματα

Η ελληνική ύπαιθρος αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα, που σχετίζονται με την εντατικοποίηση της αγροτικής και βιομηχανικής – βιοτεχνικής λειτουργίας, με τον τουρισμό και γενικότερα με την ανεύθυνη και αλόγιστη ανθρώπινη δραστηριότητα και αφορούν τα εξής:

1. Διαχείριση αποθεμάτων νερού: αφορά στην υπερβολική χρήση νερού σε καλλιέργειες, βιομηχανία και οικιστικές δραστηριότητες, που σε συνδυασμό με την κλιματική αλλαγή, εξαντλούν γρήγορα τα υδάτινα αποθέματα. Τεράστιο πρόβλημα αντιμετωπίζουν οι νησιωτικές περιοχές.

---

²⁷ Η διαδικασία που σχετίζεται με τη δημιουργία ενός μοναδικού ονόματος και εικόνας για ένα προϊόν στο μυαλό των καταναλωτών, κυρίως μέσω διαφημιστικών εκστρατειών με συνεκτικό θέμα. Στοχεύει στη δημιουργία μιας σημαντικής και διαφοροποιημένης παρουσίας στην αγορά που προσελκύει και διατηρεί πιστούς πελάτες. <http://www.businessdictionary.com/definition/branding.html>

²⁸ Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης: από συγκεκριμένο τόπο, περιοχή ή χώρα, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά λόγω γεωγραφικού περιβάλλοντος και εγγενών φυσικών ή ανθρώπινων παραγόντων. <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-citizen-2/pop-pge>

²⁹ Προϊόν Γεωγραφικής Ένδειξης: από συγκεκριμένο τόπο, περιοχή ή χώρα, με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως και η φήμη του, οφείλονται στη γεωγραφική προέλευσή του και του οποίου τουλάχιστον ένα από τα στάδια παραγωγής εκτελείται εντός της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής. <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-citizen-2/pop-pge>

³⁰ Εγγυημένο Παραδοσιακό Ιδιότυπο Προϊόν: ακολουθείται παραδοσιακή πρακτική στην παραγωγή, στη μεταποίηση ή σύνθεσή του ή παράγεται από α' ύλης ή συστατικά, που χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακά. <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-citizen-2/pop-pge>

2. Μόλυνση υδάτινων αποθεμάτων και εδαφών: σχετίζεται με την υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων και χημικών ουσιών στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή και γενικότερα την ανθρώπινη δραστηριότητα.
3. Προβληματική διαχείριση απορριμμάτων – αποβλήτων – ανεπαρκής ανακύκλωση: επιστρέφουν στο περιβάλλον κάθε είδους βλαβερά υπολείμματα, που καθιστούν ολόκληρες περιοχές ακατάλληλες για οποιαδήποτε δραστηριότητα.
4. Εξάρτηση από ορυκτά καύσιμα: επιβαρύνει το περιβάλλον με εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, τη στιγμή που η Ε.Ε. επιβάλλει κυρώσεις στη συνέχιση δραστηριοτήτων με υψηλό αποτύπωμα άνθρακα και με δεδομένο ότι η Ελλάδα έχει τις προδιαγραφές για να αναπτύξει αποδοτικά συστήματα παραγωγής Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ).
5. Μη αειφορική ανάπτυξη γεωργίας και κτηνοτροφίας: προκαλεί περαιτέρω επιβάρυνση στο οικοσύστημα και τα εδάφη. Η ελληνική αγροτική οικονομία μοιάζει εγκλωβισμένη σε ένα φαύλο κύκλο μονοκαλλιεργειών που απαιτούν υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων, λιπασμάτων και ζιζανιοκτόνων. Εγκατάλειψη ντόπιων φυτικών και ζωικών ειδών, που αποτελούν μέρος της ελληνικής βιοποικιλότητας, για να αντικατασταθούν από εισαγόμενα φυτικά και ζωικά είδη (κυρίως υβρίδια), που δεν μπορούν να προσαρμοστούν στα εδάφη και στο κλίμα της χώρας και τελικά αυξάνουν το κόστος παραγωγής.
6. Έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού: σχετίζεται με την καθυστέρηση στην ενεργοποίηση δημοσίων φορέων, όπως το Εθνικό Κτηματολόγιο και Δασολόγιο, προκειμένου να σταματήσει το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης και να προστατευτούν οι δασικές εκτάσεις.
7. Έλλειψη εθνικής στρατηγικής και ελεγκτικών μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος: με αποτέλεσμα ανεξέλεγκτες ανθρώπινες δραστηριότητες όπως η υπερβόσκηση, η παράνομη θήρα, παράνομη οικοδόμηση και οδοποιία, να υποβαθμίζει ακόμα περισσότερο το περιβάλλον.

2.4 Η ελληνική αγροτική οικονομία στην περίοδο της κρίσης

Ο αγροδιατροφικός τομέας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, έχει κάνει αρκετά βήματα προς τον εκσυγχρονισμό. Όχι όμως όσα χρειάζονται ώστε να αξιοποιήσει πλήρως τα συγκριτικά του πλεονεκτήματα για να εκμεταλλευτεί τις τρέχουσες συνθήκες αύξησης της παγκόσμιας ζήτησης σε τρόφιμα.

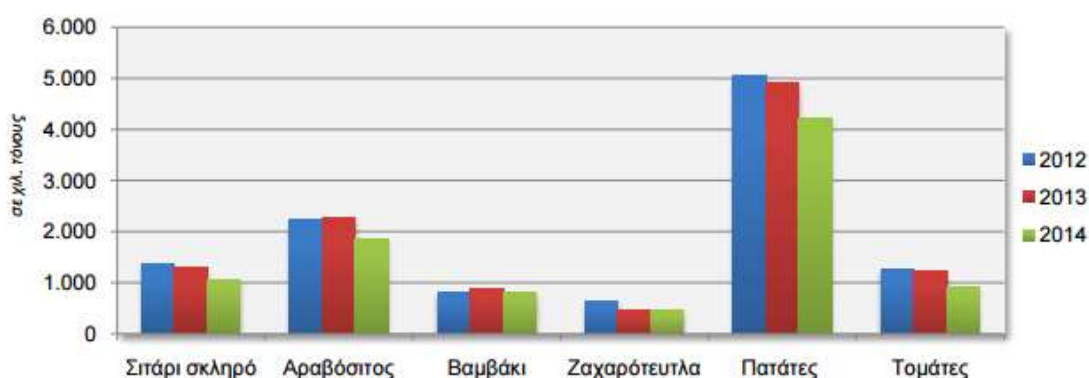
Ο παγκόσμιος πληθυσμός κατά την τελευταία 25ετία έχει σημειώσει αύξηση της τάξης του 37%, με μια αντίστοιχη κατά κεφαλή αύξηση της ζήτησης για τρόφιμα κατά 27%. Υπολογίζεται ότι με τους τρέχοντες ρυθμούς, η ζήτηση για τρόφιμα θα συνεχίσει να αυξάνεται κατά 60% μέχρι το 2050. Ο αναπτυσσόμενος κόσμος έχει τις περισσότερες γεννήσεις και τις μεγαλύτερες ανάγκες σε τρόφιμα, τη στιγμή που ο ευρωπαϊκός πληθυσμός γερνάει, μειώνεται και καταναλώνει μεγάλο μέρος των παραγόμενων τροφίμων.

Ωστόσο, ο ευρωπαϊκός αγροδιατροφικός τομέας (συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής αγροτικής παραγωγής) έχει σταδιακά μειούμενη συμμετοχή στην παγκόσμια παραγωγή των αγρο-κτηνοτροφικών προϊόντων. Η ελληνική αγροτική παραγωγή μειώθηκε στο 0,3% το 2013 από 0,8% το 1993. Είναι γεγονός ότι στο σύνολό του, ο ευρωπαϊκός πρωτογενής τομέας, μαζί και ο ελληνικός, βρίσκονται σε κρίση.

Αν και μειούμενη, η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στην εγχώρια Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) παραμένει σημαντική. Συγκεκριμένα, από 12% τη δεκαετία του '90 μειώθηκε στο 9,2% στην πρώτη δεκαετία του 2000 και σημείωσε περαιτέρω μείωση μέχρι το 2014, της τάξης του 7,1%. Επίσης, κατά την επταετία 2008-2015 αυξήθηκε το κόστος παραγωγής κατά 50%. Κατά την ίδια περίοδο το εισόδημα των αγροτών σημείωσε μείωση 13 ποσοστιαίων μονάδων, κάτι που μεταφράζεται σε απώλεια 921 εκατ. ευρώ.

Διάγραμμα 2.1

Μείωση παραγωγής βασικών αγροτικών προϊόντων 2012-2014

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ - 2014

Ο ελληνικός αγροδιατροφικός αδυνατεί ακόμη να επωφεληθεί από την υπεραξία των ελληνικών αγροτικών προϊόντων, δεδομένων και των αδυναμιών του ως

προς την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα. Με 51,7 εκατ. στρέμματα για καλλιέργεια, απολαμβάνει απόδοση ανά έτος της τάξης των 143,14€/στρέμμα.

Η Ολλανδία, στον αντίποδα, έχει καταφέρει να εκμεταλλευτεί πλήρως την υπεραξία των αγροτικών της προϊόντων, αν και έχει μικρότερη συνολική έκταση καλλιεργούμενης γης (18,3 εκατ. στρέμματα) με απόδοση ανά έτος 759,6€ (World Bank, 2014).

Συνεπώς, η Ελλάδα θα πρέπει να αντλήσει γνώση και καλές πρακτικές από το παράδειγμα της Ολλανδίας, προκειμένου να αυξήσει τις αποδόσεις της ανά στρέμμα, και αντιστοίχως να αυξήσει και τη συμβολή της στο ελληνικό ΑΕΠ.

Πίνακας 2.1

Συνεισφορά αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ 3 ευρωπαϊκών χωρών

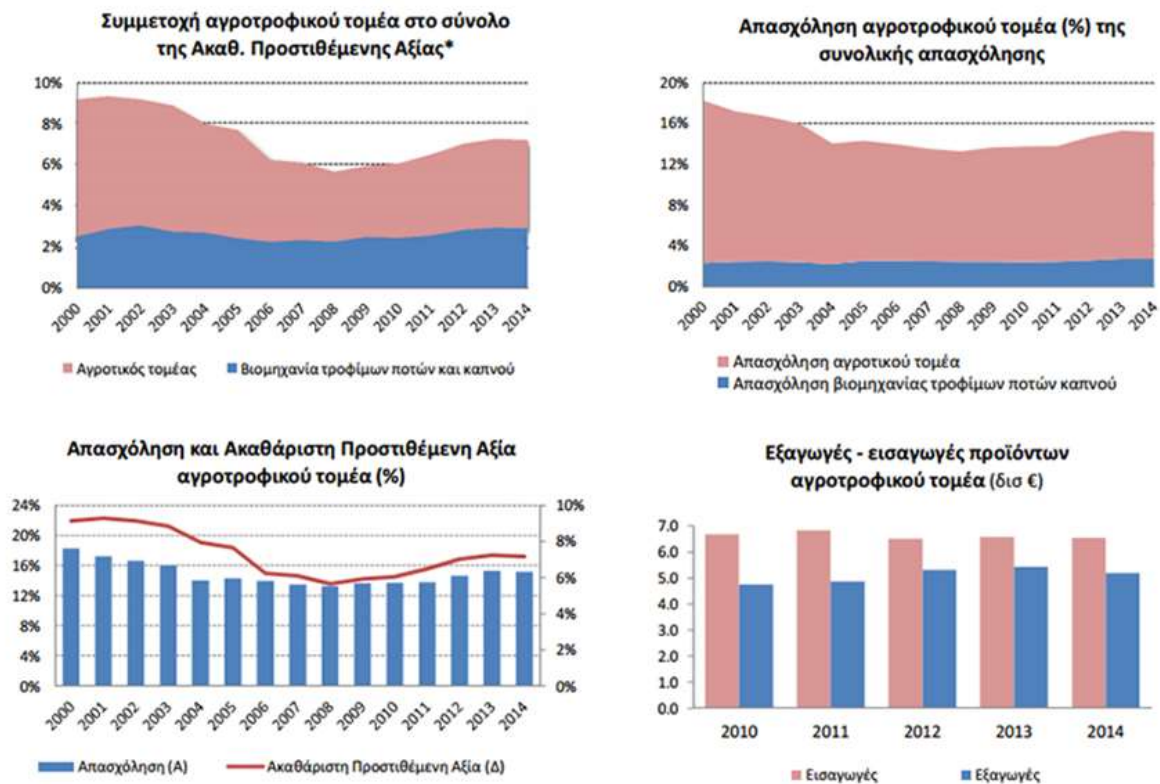
ΧΩΡΑ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΑΕΠ ΧΩΡΑΣ (\$)	ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ ΑΕΠ (%)	ΣΤΡΕΜΜΑΤΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΣΙΜΗΣ ΓΗΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟ ΑΕΠ/ ΧΩΡΑ	ΑΠΟΔΟΣΗ(\$)/ ΣΤΡΕΜΜΑ
ΕΛΛΑΔΑ	196 δις \$	3,7%	51,7 εκ. στρ.	7,3 δις \$	143,14 \$/ στρ.
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	773,9 δις \$	1,8%	18,3 εκ. στρ.	13,9 δις \$	759,6 \$/στρ.
ΙΤΑΛΙΑ	1,85 τρις \$	2,2%	131,6 εκ. στρ.	40,7 δις \$	309,3 \$/στρ.

Πηγή: World Bank and Central Intelligence Agency

<https://www.protothema.gr/blogs/nikos-mpoynakis/article/703025/gia-poia-anaptuxi-milame/>

Διάγραμμα 2.2

Συμμετοχή αγροδιατροφικού τομέα σε ΑΕΠ και απασχόληση

Πηγή: Eurostat, ELSTAT, Piraeus Bank

[https://www.protothema.gr/blogs/nikos-mpoynakis/article/703025/gia-poia-anaptuxi-milame-/](https://www.protothema.gr/blogs/nikos-mpoynakis/article/703025/gia-poia-anaptuxi-milame/)

Δυστυχώς, η ελληνική αγροτική οικονομία παραμένει εξαρτημένη από της επιδοτήσεις της ΚΑΠ και την εμμονή της σε παραδοσιακές μονοκαλλιέργειες, χωρίς καν να επιχειρούνται σοβαρές προσπάθειες εκσυγχρονισμού της. Επί δεκαετίες, η ελληνική αγροτική πολιτική δεν ακολουθούσε μια συγκεκριμένη στοχοθεσία για επενδύσεις σε νέες καλλιέργειες που να ανταποκρίνονται στην αγοραία ζήτηση, για επενδύσεις σε καινοτομία και τεχνολογία, επιμόρφωση και επαγγελματική κατάρτιση των απασχολούμενων στον τομέα. Κατά την περίοδο της κρίσης, ο αγροδιατροφικός τομέας θα μπορούσε να αποτελέσει το όχημα για την έξοδο από την ύφεση, δεδομένων των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων. Ωστόσο, παρέμεινε σε χαμηλά παραγωγικά επίπεδα, μένοντας εκτός ανταγωνισμού και αγνοώντας την συνεχώς αυξανόμενη παγκόσμια ζήτηση.

2.5 Η Νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ε.Ε (2015 – 2020)

Στις 26/06/2013 μετά από τουλάχιστον διετείς διαπραγματεύσεις, συμφωνήθηκε μεταξύ των τριών κύριων ευρωπαϊκών θεσμικών: του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σχέδιο για την πολιτική συμφωνία που θα προέβλεπε τις μεταρρυθμίσεις της Νέας ΚΑΠ, για την περίοδο 2015 – 2020. Η συγκεκριμένη συμφωνία επικεντρώθηκε στους τέσσερις βασικούς κανονισμούς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την ΚΑΠ, οι οποίοι σχετίζονταν με:

- Τους κανονισμούς για τις άμεσες ενισχύσεις
- Την ενιαία Κοινή Οργάνωση της Αγοράς³¹ (ΚΟΑ)
- Την αγροτική ανάπτυξη και
- Τον Οριζόντιο κανονισμό για τη χρηματοδότηση, τη διαχείριση και τον έλεγχο της ΚΑΠ

Αναφορικά με το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (ΠΔΠ) και τις διαπραγματεύσεις που αφορούσαν την περίοδο 2014 – 2020, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προχώρησε άμεσα σε συμφωνία για το ύψος των προβλεπόμενων μέγιστων δαπανών της νέας προγραμματικής περιόδου για τη Νέα ΚΑΠ, με μέγιστο όριο τα 374 δις ευρώ (σε σταθερές τιμές του 2011). Τα κυριότερα σημεία της Νέας ΚΑΠ αφορούν τα εξής:

1. Άμεσες ενισχύσεις:

Αλλάζει πλέον ο τρόπος διανομής των άμεσων ενισχύσεων ανά κράτος-μέλος και ανά αγρότη μέσα στο κράτος-μέλος. Παλαιότερα η διανομή γινόταν με βάση τις «ιστορικές

---

³¹ Τα πρώτα χρόνια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), δημιουργήθηκαν οι αποκαλούμενες κοινές οργανώσεις αγορών (ΚΟΑ). Αυτές είχαν ως στόχο να διαχειριστούν την παραγωγή και εμπορία του μεγαλύτερου μέρους του γεωργικού τομέα της ΕΕ. Σκοπός τους ήταν να διασφαλίζουν σταθερά εισοδήματα στους αγρότες και αδιάλειπτο εφοδιασμό για τους ευρωπαίους καταναλωτές. Έως το 2007, οπότε δημιουργήθηκε μία ενιαία ΚΟΑ, υπήρχαν 21 ΚΟΑ, η κάθε μια με τους δικούς της κανόνες. Η δημιουργία των ΚΟΑ βασίζεται στο άρθρο 40 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2013 έγινε περαιτέρω μεταρρύθμιση της ΚΑΠ. Ο βασικός στόχος του νέου κανονισμού ΚΟΑ είναι να παρέχει δίκτυο ασφαλείας για τις γεωργικές αγορές με τη χρήση εργαλείων στήριξης της αγοράς, έκτακτων μέτρων και καθεστώτων ενίσχυσης για ορισμένους τομείς (ειδικότερα για τα φρούτα, τα λαχανικά και το κρασί), καθώς επίσης να ενθαρρύνει τη συνεργασία των παραγωγών μέσω οργανώσεων παραγωγών και ειδικών κανόνων ανταγωνισμού, και να θεσπίζει πρότυπα εμπορίας για ορισμένα προϊόντα. Η πιο πρόσφατη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ παρέχει στην Επιτροπή έκτακτα μέτρα για την αντιμετώπιση σοβαρών διαταραχών της αγοράς (μέσα από, για παράδειγμα, μέτρα στήριξης της αγοράς σε περίπτωση κρουσμάτων επιδημιών ζωικών ασθενειών ή απώλειας της εμπιστοσύνης των καταναλωτών λόγω υγειονομικών κινδύνων για τους ανθρώπους, τα ζώα ή τα φυτά).
https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/common_agricultural_markets.html?locale=el

αναφορές» παρελθόντων ετών, τα γνωστά «ιστορικά δικαιώματα. Προκειμένου να υπάρξει δικαιότερη κατανομή των άμεσων ενισχύσεων μέσω της ΚΑΠ θα ορισθούν κανόνες που θα επιτύχουν την πραγματική σύγκλιση των ενισχύσεων τόσο μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε, όσο και στο εσωτερικό τους. Εισάγεται μια καινοτόμος διάταξη που προβλέπει τη θέσπιση «οικολογικού προσανατολισμού», με βάση την οποία το 30% των ενισχύσεων θα συνδέεται με την θέσπιση και τήρηση συγκεκριμένων βιώσιμων γεωργικών πρακτικών. Κατά συνέπεια, ένα βασικό τμήμα των επιδοτήσεων θα προορίζεται για την ενίσχυση των αγροτών που θα ακολουθούν φιλικές προς το περιβάλλον καλλιέργειες και πρακτικές, για την παραγωγή των προϊόντων τους.

Οι περιβαλλοντικοί κανόνες και τα οικολογικά κριτήρια προβλέπονται με σαφήνεια από τις εξής ευρωπαϊκές Οδηγίες:

- 2000/60/ΕΚ, της 23^{ης} Οκτωβρίου 2000: για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων.
- 2009/128/ΕΚ, της 21^{ης} Οκτωβρίου 2009: για τον καθορισμό πλαισίου κοινοτικής δράσης με σκοπό την επίτευξη ορθολογικής χρήσης των γεωργικών φαρμάκων – φυτοφαρμάκων.

2. Καθεστώς Βασικής Ενίσχυσης (ΚΒΕ)

Στα κράτη-μέλη το 70% των εθνικών κονδυλίων θα κατανέμεται στις άμεσες ενισχύσεις, αφού πρώτα θα έχουν αφαιρεθεί τα ποσά που προορίζονται ως πριμοδοτήσεις για τους νέους αγρότες, το εθνικό απόθεμα³², τις ενισχύσεις των μειονεκτικών περιοχών, το καθεστώς των μικρών εκμεταλλεύσεων, την αναδιανεμητική ενίσχυση και τις συνδεδεμένες ενισχύσεις. Αναφορικά με τα νέα κράτη-μέλη θα παραταθεί μέχρι το 2020 η ισχύς του απλοποιημένου Καθεστώτος Ενιαίας Στρεμματικής Ενίσχυσης (ΚΕΣΕ).

---

³² Σε εφαρμογή της πολιτικής στήριξης των αγροτών, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. έχουν την άνεση να επιλέξουν τα ίδια το πώς θα διαχειριστούν το «απόθεμα δικαιωμάτων», που προκύπτει κυρίως απ' τη μείωση κατά 3% στο ανώτατο όριο της Βασικής Ενίσχυσης. Στο Εθνικό Απόθεμα, πέρα απ' το γενικό 3%, μπαίνουν όλα τα δικαιώματα κάτω των 250 ευρώ και δικαιώματα που για ποικίλους λόγους χάνουν παραγωγοί. Αυτά, ακολούθως, δίδονται για να ενισχύουν νέους και νεοεισερχόμενους παραγωγούς και για να καλύψουν ανάγκες σε εθνικό επίπεδο.

<https://www.tastv.gr/article/ethniko-apothema-ti-einai-kai-poioidikaioyntai-enishysi>

3. Εσωτερική σύγκλιση

Τα κράτη μέλη που συνεχίζουν να διανέμουν τις ενισχύσεις με βάση τα «ιστορικά δικαιώματα» και τις «ιστορικές αναφορές», θα πρέπει πλέον να επιλέξουν τρόπους ομοιόμορφης διανομής των ενισχύσεων ανά εκτάριο. Μέσα από μια εθνική ή περιφερειακή προσέγγιση, βάσει διοικητικών ή αγρονομικών κριτηρίων θα μπορέσουν να επιτύχουν μια σταδιακή αύξηση των ενισχύσεων για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, που λαμβάνουν κάτω από το 90% του εθνικού και περιφερειακού μέσου όρου, παρέχοντας ως πρόσθετη εγγύηση ότι η ελάχιστη ενίσχυση για κάθε αγρότη θα φθάσει το 60% του εθνικού και περιφερειακού μ.ο., ως το 2019.

Παρέχεται επίσης η δυνατότητα στα κράτη-μέλη να χορηγούν αναδιανεμητική ενίσχυση για τα «πρώτα εκτάρια», για την οποία θα μπορούν να λάβουν ως και το 30% των εθνικών κονδυλίων και να το διανείμουν σε αγρότες για τα πρώτα εκτάρια, αναλόγως με τον μέσο όρο των εκτάσεων των εθνικών εκμεταλλεύσεων. Αυτή η πρόσθετη επιλογή αναμένεται ότι θα έχει θετικά αναδιανεμητικά αποτελέσματα, σε συνδυασμό με την εφαρμογή μέγιστης ενίσχυσης ανά εκτάριο.

4. Νέοι αγρότες

Προκειμένου να δοθούν κίνητρα για την τόνωση το αγροτικού πληθυσμού, η Νέα ΚΑΠ προβλέπει ότι η χορήγηση της βασικής ενίσχυσης στους νεοεισερχόμενους στον κλάδο αγρότες (κάτω των 40 ετών) θα αυξηθεί κατά 25% για πέντε πρώτα χρόνια της δραστηριότητας. Η σχετική ενίσχυση αφορά κατά το μέγιστο, το 2% των εθνικών κονδυλίων και έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα για όλα τα κράτη-μέλη.

5. Καθεστώς μικρών εκμεταλλεύσεων

Έχει προαιρετικό χαρακτήρα για τα κράτη-μέλη και προβλέπει ότι κάθε αγρότης που ζητά ενίσχυση, θα μπορεί να συμμετάσχει στο «καθεστώς των μικρών εκμεταλλεύσεων», προκειμένου να του χορηγείται ετήσια ενίσχυση ύψους 500 ως 1.250 ευρώ, ανεξαρτήτως του μεγέθους της αγροτικής εκμετάλλευσης και σύμφωνα με τα κριτήρια που ορίζει το κάθε κράτος-μέλος. Δίνεται δε, η ευχέρεια σε κάθε κράτος-μέλος να ορίσει τις δικές του μεθόδους υπολογισμού των ενισχύσεων. Με αυτό τον τρόπο απλοποιούνται οι διαδικασίες και οι ενδιαφερόμενοι αντιμετωπίζουν πιο

ελαστικές απαιτήσεις «πολλαπλής συμμόρφωσης» και εξαιρούνται από την «οικολογική μέριμνα».

Το συγκεκριμένο μέτρο προβλέπει επίσης και την διάθεση πιστώσεων αγροτικής ανάπτυξης για την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τους μικροκαλλιεργητές, με σκοπό την επίτευξη οικονομικής προόδου. Προβλέπονται ακόμη και επιχορηγήσεις για την αναδιάρθρωση περιοχών, όπου υπάρχει μεγαλύτερη συγκέντρωση μικρών αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

6. Συνδεδεμένες ενισχύσεις

Το συγκεκριμένο μέτρο δίνει τη δυνατότητα στα κράτη-μέλη να διαθέτουν περιορισμένα κονδύλια για τις «συνδεδεμένες ενισχύσεις», που θα καταβάλλονται σε καλλιέργειες συγκεκριμένων ποικιλιών. Τα ποσά που αναλογούν στις συνδεδεμένες ενισχύσεις θα πρέπει να περιορίζονται στο 8 με 13% των εθνικών κονδυλίων, σύμφωνα με τα κριτήρια που τηρούσε κάθε κράτος-μέλος για την προηγούμενη ΚΑΠ. Ειδικά για τα πρωτεϊνούχα φυτά, υπάρχει ειδική πρόβλεψη για παροχή επιπλέον συνδεδεμένης ενίσχυσης, ύψους 2%.

7. Περιοχές με φυσικούς περιορισμούς ή μειονεκτικές περιοχές

Δίνεται η δυνατότητα στα κράτη-μέλη να χορηγούν πρόσθετες ενισχύσεις για περιοχές με συγκεκριμένους «φυσικούς περιορισμούς», όπως αυτοί ορίζονται στους «Κανόνες Περί Αγροτικής Ανάπτυξης». Οι ενισχύσεις αυτές μπορούν να φτάσουν μέχρι το 5% των εθνικών κονδυλίων. Το συγκεκριμένο μέτρο έχει προαιρετικό χαρακτήρα και δεν επηρεάζει τις επιλογές που αφορούν την ανάπτυξη των μειονεκτικών περιοχών.

8. Οικολογική μέριμνα

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο μέτρο, κάθε αγροτική εκμετάλλευση που θα πληροί συγκεκριμένα περιβαλλοντικά κριτήρια και θα εφαρμόζει οικολογικές πρακτικές, θα λαμβάνει επιπλέον ενίσχυση, από τη βασική. Το 30% των εθνικών κονδυλίων των κρατών-μελών θα διατίθεται για τις ενισχύσεις οικολογικής μέριμνας. Η εφαρμογή οικολογικής μέριμνας έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα και σε περίπτωση μη συμμόρφωσης θα επιβάλλονται κυρώσεις και απαιτήσεις οικονομικού χαρακτήρα, που θα υπερβαίνουν τις οικολογικές ενισχύσεις. Οι αγρότες που δε θα έχουν συμμορφωθεί

με τα συγκεκριμένα κριτήρια, θα τίθενται σε μια περίοδο επιτήρησης, για την οποία θα χάνουν μέχρι και το 125% των οικολογικών ενισχύσεων, που κανονικά θα δικαιούνταν.

Η οικολογική μέριμνα εστιάζει πάνω σε τρία βασικά κριτήρια:

A. Διατήρηση μόνιμων χορτολιβαδικών περιοχών.

B. Διαφοροποίηση της αγροτικής παραγωγής, σύμφωνα με την οποία κάθε καλλιεργητής θα πρέπει να εφαρμόζει τουλάχιστον 2 διαφορετικές καλλιέργειες, σε αρόσιμες εκτάσεις πάνω από 10 εκτάρια και τουλάχιστον 3 διαφορετικές καλλιέργειες για αρόσιμες εκτάσεις πάνω από 30 εκτάρια.

Γ. Διατήρηση μια περιοχής «οικολογικής εστίασης», που θα ισοδυναμεί τουλάχιστον με το 5% των αρόσιμων εκτάσεων της καλλιέργειας, για αγροτικές εκμεταλλεύσεις που υπερβαίνουν τα 15 εκτάρια (εξαιρούνται οι μόνιμες χορτολιβαδικές εκτάσεις) και αφορά τα όρια των αγρών, φράκτες, δέντρα, εκτάσεις σε αγρανάπαυση, χαρακτηριστικά τοπία, βιότοποι, ζώνες ανάσχεσης και εκτάσεις αναδάσωσης.

9. Οικολογική ισοδυναμία

Το σύστημα «οικολογικής ισοδυναμίας» προβλέπει την εφαρμογή πρακτικών φιλικών προς το περιβάλλον και το κλίμα. Στην περίπτωση των καλλιεργητών βιολογικών προϊόντων δεν προβλέπονται πρόσθετες απαιτήσεις οικολογικής μέριμνας, δεδομένου ότι οι καλλιεργητικές πρακτικές που εφαρμόζουν για τα συγκεκριμένα προϊόντα, αποδεδειγμένα έχουν θετικό οικολογικό αποτέλεσμα. Στη Νέα ΚΑΠ περιλαμβάνεται κατάλογος με τα γεωπεριβαλλοντικά ισοδύναμα μέτρα, που έχουν κατηγοριοποιηθεί με βάση συγκεκριμένες οικολογικές απαιτήσεις.

10. Δημοσιονομική πειθαρχία

Για οποιαδήποτε μείωση των ετήσιων άμεσων ενισχύσεων στο μέλλον, στο πλαίσιο της τήρησης της δημοσιονομικής πειθαρχίας, σε περιπτώσεις που οι εκτιμώμενες ενισχύσεις υπερβαίνουν τον διαθέσιμο προϋπολογισμό, θα πρέπει να τηρείται το κατώτατο όριο των 2.000 €. Δηλαδή, δε θα μπορούν να επιβληθούν μειώσεις σε άμεσες ενισχύσεις μέχρι 2.000 €, για κάθε καλλιεργητή. Με τον τρόπο αυτό θα επιτυγχάνεται και η ανατροφοδοσία του «αποθεματικού της κρίσης».

11. Ενεργοί γεωργοί

Το συγκεκριμένο μέτρο έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα και προβλέπει ότι τα κράτη-μέλη καλούνται να καταρτίσουν κατάλογο με τις επιχειρηματικές / επαγγελματικές δραστηριότητες, που θα εξαιρούνται από το δικαίωμα λήψης άμεσων ενισχύσεων. Στον κατάλογο αυτό περιλαμβάνονται αεροδρόμια, σιδηροδρομικές υπηρεσίες, έργα υδροδότησης, κτηματομεσιτικές υπηρεσίες και μόνιμοι χώροι άθλησης και αναψυχής. Οι παραπάνω δραστηριότητες δε θα εξαιρούνται από τις άμεσες ενισχύσεις μόνο στην περίπτωση που θα μπορούν να αποδείξουν ότι ασκούν πραγματική αγροτική δραστηριότητα. Δίνεται η δυνατότητα σε κάθε κράτος-μέλος να προσθέτει κι άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες στον συγκεκριμένο κατάλογο.

12. Μηχανισμοί διαχείρισης της αγοράς

Προκειμένου για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των παραγωγών της Ε.Ε τόσο στην εγχώρια όσο και στην παγκόσμια αγορά, υιοθετούνται συγκεκριμένα ενισχυτικά μέτρα. Το 2015 έληξαν οι ποσοτώσεις του γάλακτος και το 2017 έληξαν οι ποσοτώσεις³³ στην παραγωγή ζάχαρης, δίνοντας τέλος σε μια περίοδο επιβολής του καθεστώτος των ποσοτώσεων. Η μεγάλη προσφορά στις εγχώριες ευρωπαϊκές αγορές, σε λογικές τιμές ωφέλησε τους ενδιάμεσους και τελικούς καταναλωτές ζάχαρης. Προκειμένου να ενισχυθεί η εσωτερική ασφάλεια της αγοράς, ορίζονται συγκεκριμένες διατάξεις που θα προβλέπονται μεταξύ παραγωγών και μεταποιητών. Για την περίοδο μετά τη λήξη των ποσοτώσεων, η παραγωγή λευκής ζάχαρης παρέμεινε επιλέξιμη αγροτική δραστηριότητα προς ενίσχυση. Συνεπώς, οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες θα συνεχίσουν να έχουν πρόσβαση στην αγορά της Ε.Ε χωρίς δασμούς.

---

³³ Η ποσόστωση αποτελεί οικονομικό όρο που δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1990 και αναφέρεται σε συγκεκριμένα αγροτικά προϊόντα και ειδικότερα στην ανώτερη ποσότητα που επιδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση για κάθε κράτος-μέλος ξεχωριστά. Η επιδότηση μόνο συγκεκριμένων ποσοτήτων ανά κράτος-μέλος είχε σαν σκοπό, αρχικά, τον περιορισμό παραγωγής κάποιων αγροτικών προϊόντων ώστε να διατηρηθεί η υπάρχουσα μέχρι εκείνη τη στιγμή διεθνής ανταγωνιστικότητα αλλά και η μεταξύ των κρατών-μελών. Οι επιπλέον παραγόμενες ποσότητες, σε κάθε προϊόν και κάθε ξεχωριστό κράτος, που δεν έχουν εξασφαλίσει επιδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση παύουν να είναι ανταγωνιστικές. Στην πράξη, σήμερα, αυτό σημαίνει ότι πρέπει κάποιος ουσιαστικά να αγοράσει από άλλον άδεια για παραγωγή π.χ. γάλακτος αν θέλει να επιδοτηθεί όπως οι υπόλοιποι και να είναι το προϊόν του ανταγωνιστικό. https://el.wikipedia.org/wiki/Ποσόστωση_οικονομία

Αναφορικά με την οινοπαραγωγή, η Νέα ΚΑΠ τηρεί τις μεταρρυθμίσεις παρελθόντων ετών για τον τομέα, που προέβλεπαν τον τερματισμό του συστήματος δικαιωμάτων αμπελοφύτευσης μέχρι το τέλος του 2015. Από το 2016 ορίστηκε σύστημα παροχής αδειών για τη φύτευση νέων αμπέλων.

13. Επιλέξιμα εκτάρια

Σύμφωνα με τους κανόνες της Νέας ΚΑΠ, το 2015 ορίστηκε ως έτος αναφοράς για τις καλλιεργούμενες εκτάσεις. Προκειμένου να αποφευχθούν κερδοσκοπικά φαινόμενα, υπήρξε συγκεκριμένη πρόβλεψη ώστε να συνδεθούν με τους δικαιούχους που ήταν στο σύστημα άμεσων ενισχύσεων του 2013. Ενδεχομένως, ανά κράτος-μέλος να παρατηρήθηκε αύξηση των επιλέξιμων περιοχών που δηλώθηκαν. Στις περιπτώσεις που ίσχυε κάτι τέτοιο, δόθηκε η δυνατότητα περιορισμού των δικαιωμάτων των ενισχύσεων που χορηγήθηκαν το 2015 στο 135 με 145% του αριθμού των δηλωμένων εκταρίων κατά το 2009.

14. Τροποποιήσεις των μέτρων της ΚΑΠ

- Βελτίωση του προσανατολισμού της γεωργίας της Ε.Ε προς την αγορά, με γνώμονα την αύξηση του ανταγωνισμού στις παγκόσμιες αγορές.
- Παροχή δικλείδων ασφαλείας στους αγρότες, όταν διαμορφώνονται εξωτερικές συνθήκες αβεβαιότητας, σε συνδυασμό με την παροχή των άμεσων ενισχύσεων.
- Αναθεώρηση των υφιστάμενων συστημάτων δημόσιας παρέμβασης και ιδιωτικής αποθεματοποίησης των ενισχύσεων.
- Καθιέρωση νέων ρητρών σε όλους τους τομείς για τη διασφάλιση έγκαιρης λήψης επειγόντων μέτρων, σε ενδεχόμενες αναταράξεις της αγοράς. Τα μέτρα αυτά θα χρηματοδοτούνται από το «αποθεματικό της κρίσης», που προκύπτει από τη μείωση των άμεσων ενισχύσεων. Όσα κονδύλια δεν διατίθενται για τη χρηματοδότηση μέτρων αντιμετώπισης κρίσεων, θα επιστρέφονται το επόμενο έτος στους καλλιεργητές.
- Δυνατότητα παρέμβασης με τη λήψη συλλογικών προσωρινών μέτρων από οργανώσεις παραγωγών ή διεπαγγελματικές οργανώσεις, σε περίπτωση σοβαρής κρίσης στην αγορά και μέχρι την σταθεροποίησή της.
- Διεύρυνση του προγράμματος κατανάλωσης φρούτων και διανομής γάλακτος προς τα σχολεία, με αύξηση του ετήσιου προϋπολογισμού για τη συγκεκριμένη δράση από 90 σε 150 εκατ. ευρώ ανά έτος.

- Καλύτερη οργάνωση του αγροδιατροφικού τομέα, ώστε να βελτιωθεί η διαπραγματευτική ικανότητα των παραγωγών, μέσα από συγκεκριμένες παρεκκλίσεις της νομοθεσίας της Ε.Ε σχετικά με τον ανταγωνισμό.
- Κατάργηση μικρών ή μη χρησιμοποιούμενων προγραμμάτων, ώστε να απλοποιηθεί ο προσανατολισμός της αγοράς προς τις επιδιωκόμενες ενισχύσεις.

2.6 Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της Ε.Ε

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της Ε.Ε μετά τη διαμόρφωση της Νέας ΚΑΠ δίνει, με σαφήνεια, προτεραιότητα στις εξής δράσεις:

- Ενίσχυση της μεταφοράς γνώσης και καινοτομίας.
- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κάθε είδους αγροτικής δραστηριότητας .
- Προώθηση της βιώσιμης διαχείρισης των δασών.
- Προώθηση συστήματος οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων, μαζί με τον κλάδο της μεταποίησης και του εμπορίου και καθιέρωση συστημάτων διαχείρισης κινδύνου.
- Προστασία, ενίσχυση και αποκατάσταση των οικοσυστημάτων.
- Προώθηση τεχνικών για την αποδοτικότερη διαχείριση των φυσικών πόρων και προσανατολισμός προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών CO₂.
- Προώθηση δραστηριοτήτων που θα διασφαλίζουν την κοινωνική ένταξη, την μείωση των επιπέδων φτώχειας και την προώθηση της οικονομικής προόδου στις αγροτικές περιοχές.

2.7 Ανακεφαλαίωση

Σύμφωνα με τα όσα εκθέσαμε παραπάνω, μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι προκειμένου να μπορέσει η Ελλάδα να ενεργοποιήσει την ανεκμετάλλευτη δυναμική που μπορεί να της προσφέρει ο αγροτικός τομέας, είναι αναγκαίο να προχωρήσει άμεσα στην υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών.

Η επί δεκαετίες ελλειμματική αγροτική πολιτική, η εξάρτηση από τις επιδοτήσεις, ο κατακερματισμένος κρατικός μηχανισμός, η αποδυνάμωση του ελληνικού συνεργατισμού, η έλλειψη εκπαίδευσης και κατάρτισης, οι χαμηλές επενδύσεις σε καινοτομία, έρευνα και τεχνολογία αιχμής κατέστησαν την ελληνική αγροτική οικονομία ανίσχυρη και ανίκανη να στηρίξει την εθνική οικονομία, κυρίως

κατά την τελευταία περίοδο παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης. Συνεπώς, θα πρέπει άμεσα να υιοθετηθούν στρατηγικές που θα στηρίζουν τρεις βασικούς αναπτυξιακούς άξονες, της έρευνας, της παραγωγής και της προώθησης:

A. Τη χρηματοδότηση επενδύσεων για καινοτομία, έρευνα και εκπαίδευση.

B. Την βιώσιμη και αειφορική αγροτοκτηνοτροφική παραγωγή.

Γ. Την προώθηση της τυποποίησης των ελληνικών προϊόντων και τη χάραξη μελετημένης στρατηγικής branding.

Σε επίπεδο διοικητικής μεταρρύθμισης, θα πρέπει το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ) να καταστρώσει δυναμικές στρατηγικές για την αγροτική ανάπτυξη, να προχωρήσει σε αποκέντρωση του κέντρου λήψης αποφάσεων προς τους συνεργαζόμενους περιφερειακούς φορείς και τις αποκεντρωμένες διοικήσεις. Θα πρέπει να ακολουθηθεί συγκεκριμένη πολιτική γης, προκειμένου να δοθούν ειδικά κίνητρα για την αύξηση του μεγέθους των γεωργικών και κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων, προκειμένου να πλησιάσουν τα ευρωπαϊκά μεγέθη. Οι πολιτικές που θα επιλεγούν, προκειμένου να αποφευχθεί περαιτέρω συρρίκνωση της ελληνικής αγροτικής οικονομίας, θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

- Μέτρα μείωσης της φορολογίας των αγροτών.
- Παροχή φορολογικών και επενδυτικών κινήτρων προκειμένου να συστηθούν συλλογικές επιχειρηματικές δράσεις παραγωγών.
- Προσέλκυση επενδυτικών προγραμμάτων σε τομείς που ο ελληνικός αγροδιατροφικός τομέας έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Είναι αναγκαία η ευθυγράμμιση της ελληνικής αγροτικής πολιτικής με τις αντίστοιχες στρατηγικές της Ε.Ε. (όπως προβλέπεται από τη χάραξη της Νέας ΚΑΠ), προκειμένου να μειωθούν τα κόστη της παραγωγής, και να εκλογικευτεί η φορολογία του μέσου αγρότη. Σημαντικό βήμα θα είναι η προώθηση μοντέλων εξοικονόμησης ενέργειας και φυσικών πόρων, καθώς και η προστασία του περιβάλλοντος, μέσα από την έρευνα και την καινοτομία.

Θα πρέπει να δοθούν κίνητρα για εγκατάσταση νέων αγροτών και επαναδραστηριοποίηση αγροτικών δραστηριοτήτων στην ελληνική ύπαιθρο, με

παράλληλη άρση των γραφειοκρατικών εμποδίων. Επίσης, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη ένταξης στην επίσημη αγροτική οικονομία (κατ' επέκταση και στην κοινωνία) των μεταναστών καθώς και άλλων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, που βρίσκονται στο περιθώριο (άνεργοι, ΑΜΕΑ, πρώην τρόφιμοι σωφρονιστικών ιδρυμάτων). Θα πρέπει να τους δοθούν κίνητρα για να ασχοληθούν με την αναβίωση εγκαταλειμμένων καλλιεργειών ή με καινοτόμες δραστηριότητες, καθώς και με τον τομέα της μεταποίησης.

Σε κάθε περίπτωση, είναι σημαντικό να μπορέσει να επαναδραστηριοποιηθεί ο ελληνικός συνεργατισμός. Μέσα από την αναβίωση των συνεταιρισμών και των αγροτοκτηνοτροφικών ενώσεων, τη δημιουργία ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ και άλλων συλλογικών και αλληλέγγυων μορφωμάτων, θα διασφαλιστεί η διαπραγματευτική ικανότητα των μικρών παραγωγών, θα προωθηθούν επιχειρηματικά σχέδια για την επίτευξη των σκοπών των μελών τους, θα υπάρξει συνεχής μέριμνα για την ολοκληρωμένη εκπαίδευση και κατάρτιση, θα γίνουν βήματα για συνεργασίες σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, θα διασφαλιστεί η αναγνωρισιμότητα των ελληνικών προϊόντων και θα αποκατασταθεί η αυτονομία και η ανεξάρτηση τους από τις επιδοτήσεις και τα κομματικά – πελατειακά συμφέροντα.

Η παρατεταμένη περίοδος οικονομικής ύφεσης που διανύει η χώρα επιβάλλει την άμεση ανασύνταξη των δυνάμεων της ελληνικής υπαίθρου, προκειμένου η αγροτική οικονομία να μπορέσει και πάλι να συμβάλει δυναμικά στην αύξηση του ΑΕΠ της χώρας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε, πώς η επαναφορά της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης, ως καινοτόμος και βιώσιμη παραγωγική δραστηριότητα μπορεί να βοηθήσει προς αυτή την κατεύθυνση.

3^ο Κεφάλαιο

Η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης

3.1 Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία, αντικείμενο αποτελεί η βιομηχανική ή κλωστική κάνναβη (*sativa* L). Αλλά σκόπιμο κρίνεται, για την παροχή ολοκληρωμένης πληροφόρησης, να γίνει μια σύντομη αναφορά γενικά στο φυτό της κάνναβης και μια σύντομη ιστορική αναδρομή, για την χρήση και τις ιδιότητές της.

➤ *Τα είδη της κάνναβης*

Η κάνναβη ανήκει στην φυτική οικογένεια των «κνιδωτών» και περιλαμβάνει τρία υποείδη, που διακρίνονται μεταξύ τους αναλόγως με την περιεκτικότητά τους στην ψυχοδραστική ουσία Δ9 - τετραϋδροκανναβινόλη ή αλλιώς Δ9 - THC (**TetraHydroCannabinol**). Τα τρία είδη της κάνναβης περιλαμβάνουν: την «ήρεμη» κάνναβη (*sativa*), την «ινδική» (*indica*) και την κάνναβη *ruderalis*. Ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους διακρίνονται ως εξής:

Πίνακας 3.1

Τα τρία είδη της κάνναβης

Cannabis Sativa (Κλωστική ή Βιομηχανική)	Περιέχει μικρή ποσότητα THC και χρησιμοποιείται για την παραγωγή αγαθών που καλύπτουν ανάγκες τις καθημερινής ζωής (βιομηχανικά και κατασκευαστικά προϊόντα, είδη ένδυσης και διατροφής, ενεργειακά μέσα κ.α.) και ως αυτοφυές φυτό, συναντάται σε χώρες της νοτίου Αμερικής και της κεντρικής - νοτιοανατολικής Ασίας.
Cannabis Indica	Φύεται σε εύκρατα κλίματα και η καταγωγή της προσδιορίζεται στην κεντρική Ασία. Παραδοσιακά, καλλιεργείται για την παραγωγή χασίς ³⁴ και μαριχουάνα ³⁵ . Περιέχει μεγαλύτερη ποσότητα THC και

³⁴ Το χασίς (hashish ή hash) είναι η ουσία που παράγεται από τη ρητίνη του φυτού της κάνναβης. Η ρητίνη περιέχει συστατικά όπως η τετραϋδροκανναβινόλη (THC) και άλλα κανναβινοειδή - αλλά συχνά σε πολύ υψηλότερες συγκεντρώσεις από τα άνθη και τα φύλλα του φυτού. <https://en.wikipedia.org/wiki/Hashish>

³⁵ Ως όρος ποικίλλει στη χρήση, τον ορισμό και τη νομική εφαρμογή σε όλο τον κόσμο. Συγκεκριμένες νομικές αναφορές ορίζουν τη «μαριχουάνα» ως ολόκληρο το φυτό κάνναβης ή οποιοδήποτε τμήμα του, ενώ αλλού αναφέρονται στη «μαριχουάνα» ως μέρος του φυτού της κάνναβης που περιέχει υψηλά επίπεδα THC. Ο όρος "marihuana" ή "marijuana", χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στα

	χρησιμοποιείται για ευφορικούς και θεραπευτικούς σκοπούς. Το κύριο δραστικό συστατικό της ινδικής κάνναβης είναι η THC, που συγκεντρώνεται κατά κύριο λόγο στη ρετσίνη του φυτού. Τα μίγματα των φύλλων (μαριχουάνα) περιέχουν μικρή ποσότητα THC (1-10%), η αποξηραμένη ρετσίνη (χασίς) περιέχει 10-15% THC και το χασισέλαιο μπορεί να φτάσει το 50-60%.
Cannabis Ruderalis	Εντοπίστηκε πρώτη φορά στη Σιβηρία, αν και αναπτύσσεται και σε άλλες περιοχές της Ρωσίας και της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Το συγκεκριμένο είδος έχει χαμηλά ποσοστά της ουσίας THC, γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιείται σπανίως για ψυχαγωγικούς λόγους. Καθώς όμως είναι πλούσια σε κανναβιδιόλη (CBD ³⁶), χρησιμοποιείται σε ευρύ φάσμα ιατρικών εφαρμογών. Πολλοί μελετητές αποδέχονται την Ruderalis ως ξεχωριστό είδος λόγω των μοναδικών χαρακτηριστικών και φαινοτύπων του, που το διακρίνουν από την Indica και την Sativa. Ωστόσο, συζητείται ευρέως το κατά πόσο η ruderalis είναι ή όχι υποείδος της Cannabis sativa.

Πηγή: www.enallaktikos.gr και www.huffingtonpost.gr

3.2 Ιστορική αναδρομή για την κάνναβη

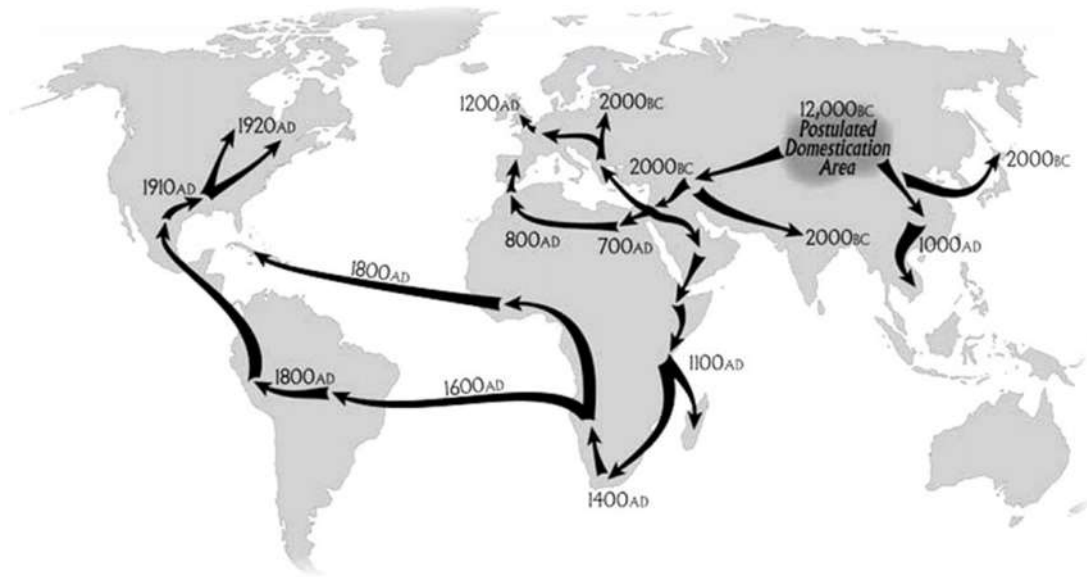
Η ιστορία της κάνναβης (κάθε είδος της: βιομηχανική ή ευφορική) και η χρήση της από τον άνθρωπο χρονολογείται τουλάχιστον από την τρίτη χιλιετία π.Χ., σύμφωνα με ευρήματα στην γραπτή ιστορία και πιθανόν πολύ πιο πίσω, σύμφωνα με άλλα αρχαιολογικά στοιχεία. Για χιλιετίες, το φυτό έχει εκτιμηθεί από τις ανθρώπινες κοινωνίες για τις πολλαπλές χρήσεις του: από ίνες για σχοινιά και ένδυση, ως τρόφιμα, ζωοτροφές και θεραπευτική χρήση καθώς και για τις ψυχοδραστικές του ιδιότητες (ευφορική κάνναβη) για θρησκευτική και ψυχαγωγική χρήση.

ισπανικά της Λατινικής Αμερικής και στη συνέχεια εξαπλώθηκε σε άλλες γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά κλπ.) [https://en.wikipedia.org/wiki/Marijuana_\(word\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Marijuana_(word))

³⁶ Οργανική ένωση και ένα από τα 85 κανναβινοειδή που υπάρχουν στην κάνναβη. Αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα φυτοκανναβινοειδή και αντιστοιχεί στο 40% του εκχυλίσματος, που παράγεται από την κάνναβη. Χρησιμοποιείται σε ευρύ φάσμα ιατρικών εφαρμογών. <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CE%B1%CE%B2%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8C%CE%BB%CE%B7>

Εικόνα 3.1

Η εξάπλωση της καλλιέργειας της κάνναβης σε παγκόσμια κλίμακα

Η κάνναβη είναι γηγενής στην Ανατολική και Κεντρική Ασία, καθώς και στην ινδική υποήπειρο. Θεωρείται δε, ως ένα από τα πρώτα φυτά που καλλιεργήθηκαν από τον άνθρωπο. Εκτιμάται ότι η καλλιέργειά της είχε ξεκινήσει στην Ιαπωνία από την προ Νεολιθική εποχή, τόσο για τις ίνες της, όσο και ως πηγή τροφής, αλλά και για τις ψυχοδραστικές της ιδιότητες. Η χρήση της χρονολογείται από τη Νεολιθική εποχή στην Κίνα, σύμφωνα με αποτυπώματα ινών κάνναβης που βρέθηκαν σε αγγεία της επαρχίας Yangshao, τα οποία χρονολογούνται από την 5η χιλιετία π.Χ. Οι Κινέζοι ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν τις ίνες της κάνναβης για να φτιάξουν ρούχα, παπούτσια, σχοινιά και μια «πρώιμη» μορφή χαρτιού. Η κάνναβη αποτελούσε σημαντική καλλιέργεια και στην αρχαία Κορέα, σύμφωνα με δείγματα από ύφασμα κάνναβης, που ανακαλύφθηκαν και χρονολογούνται από το 3000 π.Χ.. Η παλαιότερη γραπτή αναφορά στην κάνναβη χρονολογείται στο 2727 π.Χ., από τον Κινέζο αυτοκράτορα Shennong³⁷.

³⁷ Ο Θεός-βασιλιάς της κινεζικής ιατρικής και της γεωργίας. “Shennong” σημαίνει «Θεός αγρότης» ή «Θεός χωρικός» και συμβολίζει μια ιδιαίτερως δημοφιλή θεότητα στην κινεζική θρησκεία. Είναι ένας μυθικός θεραπευτής και κυβερνήτης της προϊστορικής Κίνας. Πιστεύεται ότι έχει διδάξει στους Κινέζους πώς να εξασκήσουν τη γεωργία, την καλλιέργεια των φαρμακευτικών φυτών, τη χρήση των φυτικών φαρμάκων και τον βελονισμό, καθώς και την κατασκευή γεωργικών εργαλείων, τις τεχνικές της άρδευσης και της αποθήκευσης σπόρων. Στον Shennong αποδίδεται η σύσταση του κινεζικού ημερολογίου, καθώς και η πρακτική της χρήσης μοσχευμάτων στη γεωργία. <https://www.ancient-origins.net/myths-legends/shennong-god-king-chinese-medicine-and-agriculture-007760>

Η κάνναβη επεκτάθηκε στην Β. Αφρική από τους πρώτους Άραβες και Ινδούς περιηγητές και σταδιακά επεκτάθηκε μέχρι τα νότια της αφρικανικής ηπείρου. Οι Ισπανοί εξερευνητές έφεραν την κάνναβη στο δυτικό ημισφαίριο και την καλλιέργησαν στη Χιλή, από το 1545 περίπου και γρήγορα η καλλιέργειά της επεκτάθηκε προς τη Β. Αμερική.

Η κάνναβη, ήταν γνωστή στους αρχαίους Ασσύριους και γνώρισαν τις ιδιότητές της μέσω των Αρίων Λαών³⁸. Οι Άριοι ήταν αυτοί που εισήγαγαν στην καλλιέργεια τους Θράκες, τους Δακίους και τους Σκύθες. Με τη σειρά τους, οι Σκύθες εισάγουν την καλλιέργεια της κάνναβης στην αρχαία Ελλάδα. Γενικότερα, οι αρχαίοι Έλληνες μέσω της αλληλεπίδρασης που είχαν με τους λαούς της Ανατολής, διδάχτηκαν την καλλιέργεια της κάνναβης και τις διάφορες τεχνικές επεξεργασίας των ινών της.

Από τον 5^ο π.Χ. αιώνα, ο Ηρόδοτος αναφέρεται στην κάνναβη και δίνει περιγραφές για την καλλιέργειά της, όπως και άλλοι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς στα συγγράμματά τους. Τον 1ο αιώνα μ.Χ. κατά την ελληνιστική περίοδο, ο Διοσκουρίδης αναφέρεται στις αναλγητικές ιδιότητες της κάνναβης, καθώς και ως ίαμα για την αντιμετώπιση του κοινού κρυολογήματος και για την ανακούφιση των εγκαυμάτων. Οι γραπτές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν τη χρήση του φυτού στην αρχαία Ελλάδα και ως πρώτη ύλη για να κατασκευαστούν ίνες για υφάσματα και πανιά πλοίων, για σχοινιά, για ζωοτροφές αλλά και ανθρώπινη κατανάλωση (σπόρου και αλεύρι), επίσης ως φαρμακευτικό φυτό και ευφορική ουσία.

Στην περίοδο του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα, επί Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και μετά επί Τουρκοκρατίας, στην Ελλάδα συνεχίζεται η καλλιέργεια του φυτού σε περιορισμένη έκταση όμως, εξαιτίας μακροχρόνιων συγκρούσεων και στρατιωτικών επεμβάσεων (Φράγκοι, Ενετοί και τέλος Οθωμανοί). Ακόμη και μετά την απελευθέρωση, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος καλύπτει τις ανάγκες του σε πρώτες

---

³⁸ Άριοι λαοί, την αρχαιότητα, ονομάζονταν οι Ινδο-Ιρανικοί λαοί. Κοιτίδα τους θεωρείται η Κασπία Θάλασσα, την οποία οι συγγενείς τους Πέρσες ονόμαζαν και «Εστία των Αρίων». Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τους Ινδούς της Βεδικής περιόδου στην Ινδία ως εθνοτική ετικέτα για τον εαυτό τους και για να αναφερθούν στην ευγενή τάξη καθώς και στη γεωγραφική περιοχή που ονομάζεται Āryāvarta, όπου βασίζεται ο ινδοαρικός πολιτισμός. Οι μελετητές επισημαίνουν ότι, ακόμη και στην αρχαιότητα, η ιδέα να είσαι «Άριος» ήταν θρησκευτικός, πολιτιστικός και γλωσσικός προσδιορισμός και όχι φυλετική διάκριση. <http://historyreport.gr/index.php/>

ύλες από κάνναβη μέσω εισαγωγών, καθώς η καλλιέργεια παραμένει ακόμη σε χαμηλά επίπεδα.

Η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια για την καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης επιχειρείται στον ελλαδικό χώρο, γύρω στο 1875 και έχει ως αποτέλεσμα την ευρεία διάδοσή της στη ελληνική ύπαιθρο. Ωστόσο, από την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914) και την εισδοχή της χώρας στις «δυνάμεις της Αντάντ³⁹», στην Ελλάδα διαμορφώνονται και πάλι συνθήκες που ανακόπτουν την οργανωμένη καλλιέργεια της κάνναβης. Από τη λήξη του Πολέμου, η καλλιέργεια ανακάμπτει εκ νέου και αποτελεί βασικό εξαγωγίμο προϊόν μέχρι το 1932. Σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία, το 1928 λειτουργούσαν στον ελλαδικό χώρο δέκα εργοστάσια επεξεργασίας κάνναβης, γνωστά ως «κανναβουργεία», για την επεξεργασία των ινών και την παραγωγή σχοινιών, κατά κύριο λόγο.

Ωστόσο, μετά από συνεχείς αμερικανικές πιέσεις, το 1937 η καλλιέργεια της κάνναβης θα αρχίσει να περιορίζεται και στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε παύση εργασιών και πτώχευση τα ελληνικά κανναβουργεία. Στις αρχές του 1980 σταματάει τη λειτουργία του και το τελευταίο κανναβουργείο στην Κέρκυρα. Ωστόσο, η επεξεργασία της κάνναβης συνεχίστηκε ως τα μέσα του 1960, καθώς ήταν ιδιαίτερος διαδεδομένη σε τοπικό επίπεδο, ως οικοτεχνία για την κατασκευή ειδών καθημερινής χρήσης: σάκοι, σχοινιά, χαλιά και είδη ένδυσης. Από το 1960 και μετά, με την καθιέρωση των συνθετικών πετροχημικών προϊόντων (πλαστικά, νάιλον κλπ.) η καλλιέργεια και οι τεχνικές επεξεργασίας της κάνναβης θα περάσουν στη λήθη και θα ξεχαστούν.

---

³⁹ "Entente Cordiale" (Εγκάρδια Συνεννόηση), ονομάζεται η συμμαχία μεταξύ Γαλλίας και Μ. Βρετανίας και αποτελεί το αποτέλεσμα της σταδιακής σύγκλισης των συμφερόντων τους έναντι της ενιαίας απειλής απέναντι στην ιμπεριαλιστική πολιτική της Γερμανίας στις αρχές του 20ού αιώνα. Η έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου θα σημάδωνει την είσοδο της Σερβίας και του Βελγίου στη Συμμαχία και την εισδοχή της Ιαπωνίας (1914), της Ιταλίας (1915), της Ρουμανίας και της Ελλάδας (1916), καθώς και των Η.Π.Α. (1917). Ο όρος "Αντάντ" χρησιμοποιείται στο εξής για να περιγράψει το νικηφόρο συμμαχικό μπλοκ κατά τη διάρκεια του «Μεγάλου Πολέμου», όπως έχει επικρατήσει να λέγεται ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Πίνακας 3.2

Καλλιεργούμενη έκταση και παραγωγή σε ίνα και σπόρο για την περίοδο 1936-1956 στην Ελλάδα

Καλλιεργούμενη έκταση και παραγωγή σε ίνα και σπόρο στην Ελλάδα (1936-1956)			
Έτη	Καλλιεργούμενη έκταση (στρ.)	Παραγωγή (τόνοι)	
		Ίνα	Καρπός
1936	80	2,5	0
1937	700	60	0
1938	4.580	370	0
1939	2.820	220	0
1940	2.950	250	0
1945	2.110	42	15
1946	6.207	535	133
1947	5.943	453	157
1948	2.765	295	72
1949	3.540	344	116
1950	2.704	256	116
1951	4.225	412	40
1952	7.005	512	64
1953	6.065	800	277
1954	2.350	125	24
1955	1.242	63	38
1956	126	6,5	0,5

Πηγή: Διεθνές Ινστιτούτο Γεωργίας στη Ρώμη

3.3 Κλωστική/βιομηχανική κάνναβη – Cannabis Sativa L.

Με βάση την ευρωπαϊκή οδηγία και νομοθεσία, η κλωστική κάνναβη που θα καλλιεργηθεί για τις ίνες ή την παραγωγή ελαίου και σπόρων, θα πρέπει να έχει περιεκτικότητα σε THC, που να μην ξεπερνά το 0,2%.

Πίνακας 3.3

Βοτανική ταξινόμηση της κλωστικής κάνναβης

Βασίλειο	Plantae - Plants
Υποβασίλειο	Tracheobionta - Vascular plants
Υπερομοταξία	Spermatophyta - Seed plants
Συνομοταξία	Magnoliophyta - Flowering plants
Ομοταξία	Magnoliopsida - Dicotyledons
Υφομοταξία	Hamamelididae
Τάξη	Urticales
Οικογένεια	Cannabaceae - Hemp family
Γένος	Cannabis
Είδος	<u><i>Cannabis sativa</i></u>

Πηγή: Natural Resources Conservation Service - USDA

➤ Χαρακτηριστικά

Ανήκει στην οικογένεια των ελαιούχων – κλωστικών φυτών. Χαρακτηρίζεται ως ισχυρό φυτό, που διατηρεί τα άγρια χαρακτηριστικά του, ανθεκτικό σε αντίξοες συνθήκες, με όρθιο τραχύ μίσχο και εσωτερικό φλοιό, που αποτελείται από πολύ ανθεκτική ίνα. Τα φύλλα της είναι λεπτά και χωρισμένα σε 5 ως 11 γραμμικά-λογχοειδή τμήματα. Υπάρχουν δίοικες και μόνοικες ποικιλίες. Στις δίοικες υπάρχουν αρσενικά και θηλυκά φυτά και προτιμώνται για την παραγωγή ινών. Οι μόνοικες ποικιλίες προτιμώνται για την παραγωγή σπόρων και ελαίου. Ιδανικές περιοχές για την καλλιέργεια, θεωρούνται οι εύκρατες ζώνες, από τον 25° ως τον 55° παράλληλο, βόρεια και νότια του Ισημερινού.

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, αποτελεί μία από τις πρώτες συστηματικές καλλιέργειες, που ξεκίνησε από την κεντρική Ασία και γρήγορα εξαπλώθηκε σε όλο τον πλανήτη. Στην Κίνα και συγκεκριμένα στην επαρχία Yunnan, εντοπίζεται η μεγαλύτερη ποικιλομορφία του φυτού, ως προς τα γενετικά χαρακτηριστικά του.

Στις μέρες μας, μετά από μια περίοδο ποινικοποίησης και «δαιμονοποίησης», η καλλιέργεια της κάνναβης ανακάμπτει δυναμικά στον ευρωπαϊκό χώρο (Γαλλία, Ολλανδία, Ιταλία, Ρουμανία, Πολωνία, Γερμανία, Μ. Βρετανία), σε Ρωσία και

Ουκρανία, φυσικά στην κεντρική Ασία (Κίνα, Ινδία, Πακιστάν κλπ.) και στον Καναδά. Στις ΗΠΑ, επιτρέπεται σε συγκεκριμένες πολιτείες, αναλόγως με το νομοθετικό πλαίσιο.

➤ *Καλλιεργητικές απαιτήσεις*

Η κλωστική κάνναβη προτιμά γόνιμα εδάφη, ουδέτερα προς αλκαλικά, για να αναπτυχθεί πλήρως. Επιδεικνύει ιδιαίτερη ευαισθησία στην εδαφική αλκαλικότητα και καλό θα ήταν να αποφεύγονται εδάφη με pH⁴⁰ μικρότερο από 6,0. Ως προς τις απαιτήσεις σε νερό, χρειάζονται ελεγχόμενες και σταθερές ποσότητες νερού, γι' αυτό και τα πολύ υγρά εδάφη δεν προτιμώνται για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια. Ως προς την σύσταση του εδάφους, ιδανικά εδάφη θεωρούνται:

- τα *προσχωσιγενή εδάφη*: ιδιαίτερος γόνιμα και πλούσια σε φερτά υλικά, κοντά σε κοίτες και εκβολές ποταμών και παραλίμιες εκτάσεις.
- οι *μαύρες γαίες* ή *τζερνοζιόμ*: σπάνιος και εύφορος τύπος χώματος, ως προς τη σύστασή του, ιδιαίτερος πλούσιος σε *χούμο*⁴¹, (από 3% μέχρι και 15%), φωσφορικά οξέα, φωσφόρο και αμμωνία και το βάθος τους μπορεί να ξεπερνά το ένα μέτρο.

Η καλλιέργεια της κάνναβης μπορεί να επαναλαμβάνεται στον ίδιο αγρό επί σειρά ετών. Σε αντίθεση με άλλες διαδεδομένες καλλιέργειες, όπως της πατάτας, του σιταριού, του ζαχαρότευτλου και του βαμβακιού, που απομυζούν τα εδάφη από τα θρεπτικά συστατικά τους, η κάνναβη τα εμπλουτίζει. Τα φύλλα και οι ρίζες (σχεδόν το 42% της βιομάζας των καλλιεργούμενων φυτών) θα επιστρέψουν στον αγρό αμέσως μετά τη συγκομιδή. Αυτά τα υλικά είναι πλούσια στα απαιτούμενα θρεπτικά στοιχεία για την καλλιέργεια και θα επιστρέψουν στο έδαφος για την επόμενη καλλιεργητική περίοδο. Για το λόγο αυτό, η συγκεκριμένη καλλιέργεια δεν είναι ιδιαίτερος

---

⁴⁰ pH - potential Hydrogen ions, του εδάφους είναι μονάδα μέτρησης της οξύτητας ή αλκαλικότητας του εδάφους. Η τιμή 7,0 του pH υποδηλώνει ουδέτερο έδαφος (ούτε όξινο, ούτε αλκαλικό). Τιμή του pH κάτω από 7,0, υποδηλώνει όξινο έδαφος. Τιμή του pH πάνω από 7,0, υποδηλώνει αλκαλικό έδαφος. Γενικά, τα περισσότερα φυτά προτιμούν να αναπτύσσονται σε εδάφη με ουδέτερο pH=7 ή ελαφρά όξινο pH<7. <https://www.kalliergo.gr/kalliergies-odigies/blog-kalliergo/108-plirofories-gia-to-ph-tou-edafous.html>

⁴¹ Χούμος ονομάζεται το σύνολο της οργανικής ύλης η οποία βρίσκεται στα επιφανειακά στρώματα του εδάφους και υποβάλλεται σε συνεχείς διεργασίες αποσύνθεσης και σύνθεσης νέων ουσιών. Δημιουργείται από τα φυτικά και ζωικά υπολείμματα και απορρίμματα, την αποσύνθεση των οποίων αναλαμβάνουν διάφοροι ωφέλιμοι μικροοργανισμοί και βακτηρίδια. <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CE%BF%CF%8D%CE%BC%CE%BF%CF%82>

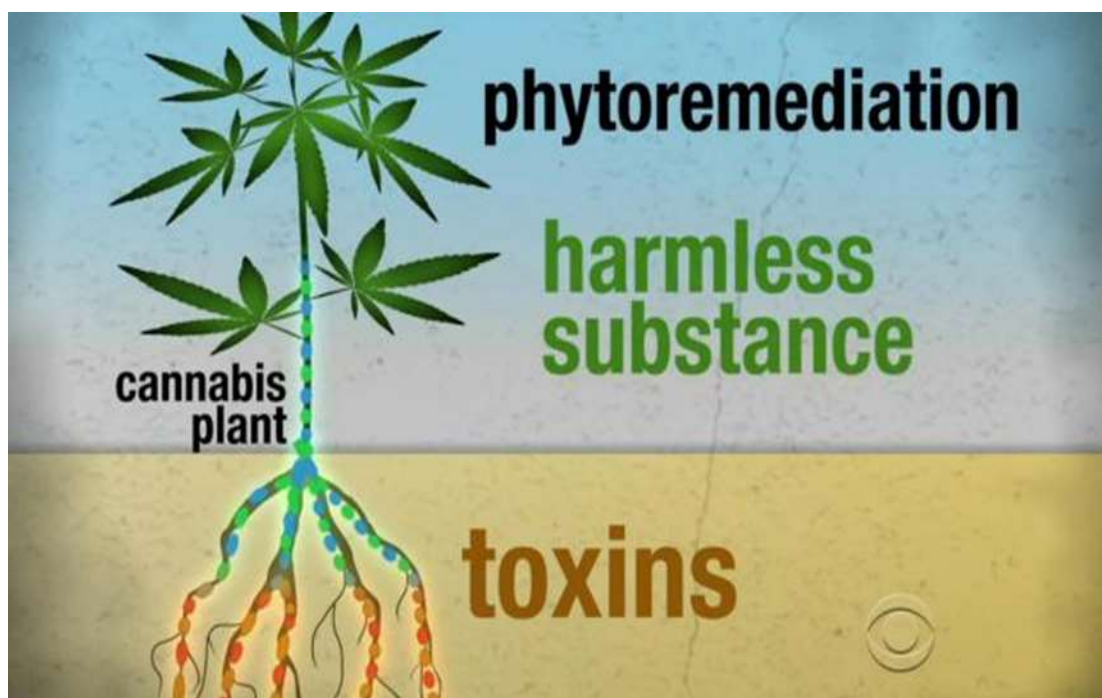

απαιτητική στη χρήση λιπασμάτων και μπορεί να γίνει εξίσου αποδοτική, με τη χρήση βιολογικών βελτιωτικών σκευασμάτων.

Η κλωστική κάνναβη όχι μόνο εμπλουτίζει τα εδάφη, αλλά έχει την ιδιότητα να τα απολυμαίνει από επιβλαβείς τοξικές, χημικές ουσίες, ακόμη και ραδιενέργεια. Στο εξωτερικό, καλλιεργείται σε περιοχές γύρω από εργοστάσια και βιομηχανίες, προκειμένου να απομακρύνει τους ρύπους από το έδαφος. Έχει καλλιεργηθεί για τον ίδιο λόγο σε περιοχές γύρω από το Chernobyl (Ουκρανία) μετά το ατύχημα στον πυρηνικό αντιδραστήρα της πόλης, το 1986 (επί Σοβιετικής Ένωσης), για να απομακρυνθεί το ραδιενεργό στρόντιο και καίσιο από το έδαφος. Η ιδιότητα αυτή ονομάζεται *φυτοθεραπεία* - μια διαδικασία όπου οι μολυσματικοί παράγοντες απορροφώνται από τις ταχύτατα αναπτυσσόμενες ρίζες του φυτού της κάνναβης, αποθηκεύονται σε αυτές ή (υπό ορισμένες συνθήκες) μετατρέπονται σε αβλαβείς οργανικές ουσίες.

Εικόνα 3.2

Φυτοθεραπεία με την κάνναβη

Πηγή: <https://www.cbsnews.com/news/cannabis-plant-soil-decontamination-italy-vincenzo-fornaro/>

➤ Απαιτήσεις σε νερό και λίπανση

Η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης προϋποθέτει εγκαταστάσεις άρδευσης, ώστε κατά τη διάρκεια μιας καλλιεργητικής περιόδου να πραγματοποιούνται 4 με 5

ποτίσματα, αναλόγως πάντα με το έδαφος και το μικροκλίμα της περιοχής. Η καλή άρδευση προσφέρει υψηλής ποιότητας ίνες και εξασφαλίζει ότι δε θα ανέβει η περιεκτικότητα σε THC πάνω από το νόμιμο επιτρεπτό όριο του 0,2%.

➤ *Ζιζανιοκτονία*

Με τη σωστή σπορά στον αγρό, η κλωστική βιομηχανική κάνναβη αναπτύσσεται γρήγορα και μέσα σε ένα μήνα έχει καλύψει το 90% του εδάφους, χωρίς να αφήνει περιθώριο για να αναπτυχθούν ζιζάνια, δηλαδή δρα ως φυσικό ζιζανιοκτόνο. Συνεπώς, δεν χρειάζεται καμία διαδικασία ζιζανιοκτονίας με χημικά ή μηχανικά μέσα. Αυτός είναι άλλος ένα παράγοντας που καθιστά τη συγκεκριμένη καλλιέργεια φιλική προς το περιβάλλον.

➤ *Αμειψισπορά*

Η καλλιέργεια της βιομηχανικής κάνναβης ενδείκνυται για αμειψισπορά, δηλαδή ως διαδοχική καλλιέργεια σε ένα κυκλικό σύστημα διαφορετικών καλλιεργειών. Προς αποφυγή της μονοκαλλιέργειας ενός μόνο είδους το οποίο απομυζά και αποστραγγίζει τα εδάφη από τα ωφέλιμα συστατικά του, η κάνναβη μπορεί να διαδεχθεί οποιαδήποτε καλλιέργεια, ιδιαίτερος αν ακολουθήσει ένα ψυχανθές, που έχει ήδη εμπλουτίσει το έδαφος με άζωτο και πλούσια οργανικά στοιχεία. Σε αγρούς που έχουν πολλά ζιζάνια, η κλωστική κάνναβη πρέπει να επιλέγεται ως πρώτη καλλιέργεια για την αμειψισπορά, δεδομένου ότι δρα ως φυσικό ζιζανιοκτόνο. Αφού γίνει η συγκομιδή της, ο αγρός έχει απαλλαγεί τελείως από ζιζάνια. Προτείνεται να εντάσσεται η κλωστική κάνναβη σε ένα τετραετές σύστημα αμειψισποράς.

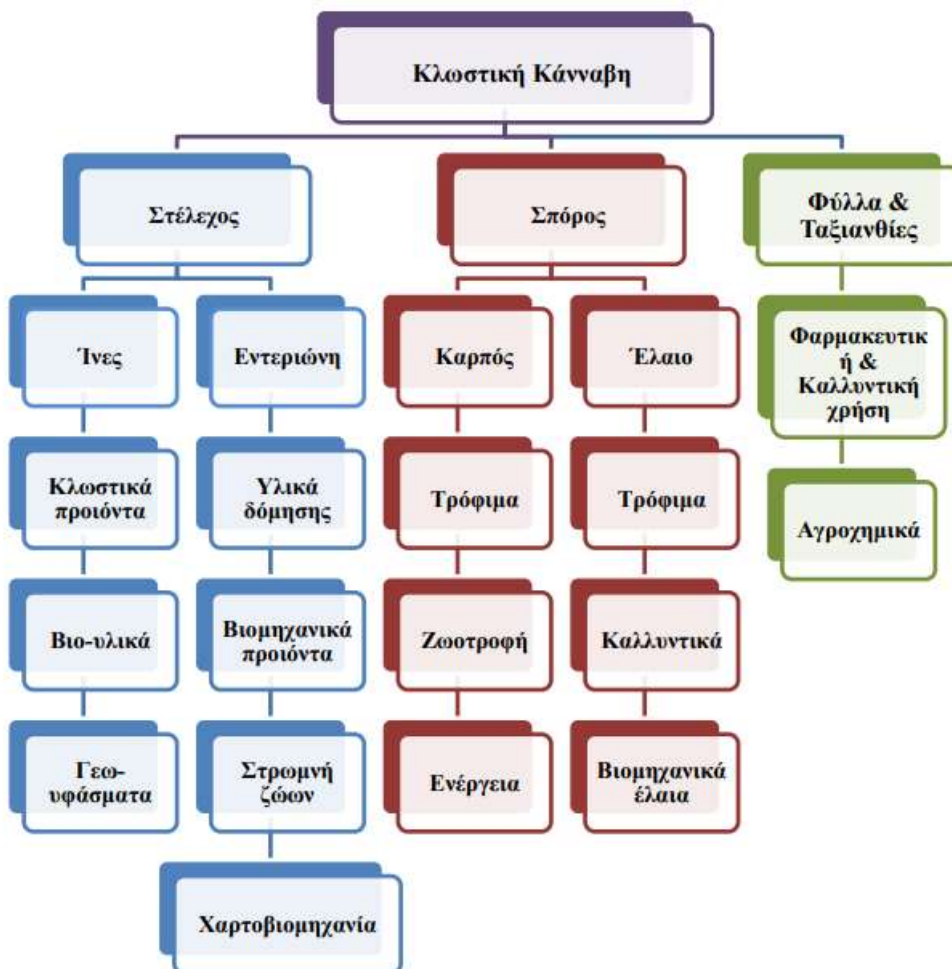
3.4 Προϊόντα και παραδοσιακές χρήσεις της κλωστικής/βιομηχανικής κάνναβης

Η κάνναβη για χιλιάδες χρόνια αποτελούσε την πιο διαδομένη καλλιέργεια στον πλανήτη και πρόσφερε τις πρώτες ύλες για την κλωστοϋφαντουργεία, για την κατασκευή χαρτιού και φαρμάκων, σχοινιών και πανιών πλοίων, χρησιμοποιούνταν ως φωτιστικό μέσο και αποτελούσε διατροφικό μέσο για ανθρώπους και ζώα. Ως τα τέλη του 19ου αιώνα και πριν αρχίσει να διαδίδεται η χρήση του πετρελαίου και των

πετροχημικών προϊόντων του, «το 90% των ιστίων των πλοίων, το 80% των σχοινιών, το 75-90% του χαρτιού και το 80% των προϊόντων υφαντουργίας, σε παγκόσμια κλίμακα χρησιμοποιούσε ως πρώτη ύλη την κάνναβη» (J. Herer, 1992).

Η πολυεπίπεδη χρήση της κλωστικής κάνναβης ως αγροτικό και βιομηχανικό μέσο, ως ενεργειακό προϊόν και διατροφικό είδος, μας βοηθά να καταλάβουμε και τους λόγους που οδήγησαν στην ξαφνική «δαιμονοποίηση» και ποινικοποίηση της στις αρχές του 20ου αιώνα, μαζί με την ινδική κάνναβη (που χρησιμοποιούνταν κυρίως για ιατρικούς σκοπούς και ως ευφορικό μέσο) από ισχυρούς οικονομικούς κύκλους και τραστ της εποχής (του πετρελαίου και της χαρτοβιομηχανίας από δασική ξυλεία). Παρακάτω απεικονίζονται σχηματικά οι κυριότερες χρήσεις της κλωστικής κάνναβης.

Εικόνα 3.3
Οι κυριότερες χρήσεις της κλωστικής κάνναβης

➤ *Είδος διατροφής για τους ανθρώπους:*

Ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η κάνναβη αποτελούσε βασικό είδος διατροφής για πολλούς λαούς. Από την κλωστική κάνναβη, παράγεται υψηλής διατροφικής αξίας κανναβέλαιο, αλεύρι και σπόρια. Τα βρώσιμα προϊόντα της είναι πλούσια σε φυτικές πρωτεΐνες κατά 33%, ακόρεστα λιπαρά οξέα σε ποσοστό 32% (Α-λινολεϊκό οξύ: Ω3, λινελαϊκό οξύ και Γ-λινελαϊκό οξύ: Ω6, λινολενικό οξύ κ.α.) και περιέχουν τουλάχιστον 21 αμινοξέα. Η πρωτεΐνη κάνναβης – hemp protein, ενδείκνυται για χορτοφαγική διατροφή και για άτομα με διαβήτη, δεδομένου ότι δεν περιέχει γλουτένη και λακτόζη. Για τους λόγους αυτούς, η κάνναβη στις μέρες μας επιστρέφει στη διατροφή ως υπέρ-τροφή.

➤ *Ζωοτροφή:*

Το γνωστό «κανναβούρι» παράγεται από κλωστική κάνναβη και αποτελεί βασικό είδος διατροφής των οικόσιτων ωδικών πτηνών. Επίσης, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή ζωοτροφών, υψηλής θρεπτικής αξίας.

➤ *Εντεριόνη κάνναβης (shieve)*

Παράγεται από τα στελέχη της κάνναβης και αποτελεί εξαιρετικής ποιότητας υλικό για την στρωμή ζώων που σταβλίζονται και κυρίως για τα άλογα ιππασίας. γιατί Έχει 12 φορές καλύτερη απορροφητικότητα από το κοινό άχυρο σίτου, με πιο μαλακή υφή, χωρίς να προκαλεί ερεθισμούς και με μεγαλύτερη διάρκεια στη χρήση, δεσμεύοντας ικανοποιητικά τις οσμές και την υγρασία, ενώ απωθεί έντομα και τρωκτικά. Μετά τη χρήση, αυτό το υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως χουμικό εδαφοβελτιωτικό σε κήπους και αγρούς, με άριστα αποτελέσματα.

➤ *Θεραπευτικές ιδιότητες:*

Η κλωστική κάνναβη (όπως και η ινδική) είχε εδώ και χιλιάδες χρόνια ξεχωριστή θέση στην πρακτική θεραπευτική, όλων των ανθρώπινων κοινωνιών. Ως ίαμα, σε αφθονία στη φύση, χρησιμοποιήθηκε ανά τους αιώνες σε ένα ευρύ φάσμα θεραπευτικών εφαρμογών, από το κοινό κρυολόγημα και τις στομαχικές διαταραχές, ως τις ρευματοπάθειες, τον πυρετό, την ανορεξία και την αϋπνία, τη χολέρα και την

ελονοσία. Χρησιμοποιήθηκε ευρέως και για την κατασκευή σαπουνιών, καλλυντικών και αιθέριων ελαίων.

Μετά την ποινικοποίηση της, το 1937 (Marihuana Tax Act), έπρεπε να περάσουν πάνω από 60 χρόνια ώστε να «επαν-ανακαλύψει» η ιατρική κοινότητα τις μοναδικές θεραπευτικές της ιδιότητες, σε ένα ακόμα πιο ευρύ φάσμα παθήσεων του σύγχρονου κόσμου. Η «εκ νέου ανακάλυψη», κατανόηση και περιγραφή του ενδοκανναβινοειδούς συστήματος (endocannabinoid system ή ενδογενούς συστήματος κανναβινοειδών: endogenous cannabinoid system) στον ανθρώπινο οργανισμό, στα μέσα τις δεκαετίας του '90, συνετέλεσε στη δυναμική επάνοδο της χρήσης της κάνναβης (κλωστικής και ινδικής) για ιατρικούς σκοπούς, μέσα από συστηματική επιστημονική έρευνα.

Σύμφωνα με την κα Βασιλική Τριάντη⁴² (ενδοκρινολόγο – διαβητολόγο): *«Το ενδοκανναβινοειδές σύστημα, το όνομά του οποίου προέρχεται από το φυτό που σχετίζεται με την ανακάλυψή του, είναι αναμφισβήτητα το πιο σημαντικό φυσιολογικό σύστημα του ανθρώπινου οργανισμού και είναι πλέον γνωστό ότι επηρεάζει την ευημερία μας. Υπάρχουν ενδοκανναβινοειδή σε όλο μας το σώμα: στον εγκέφαλο, στα ζωτικά όργανα, στους συνδετικούς ιστούς, στα κύτταρα του ανοσοποιητικού συστήματος και των αδένων.*

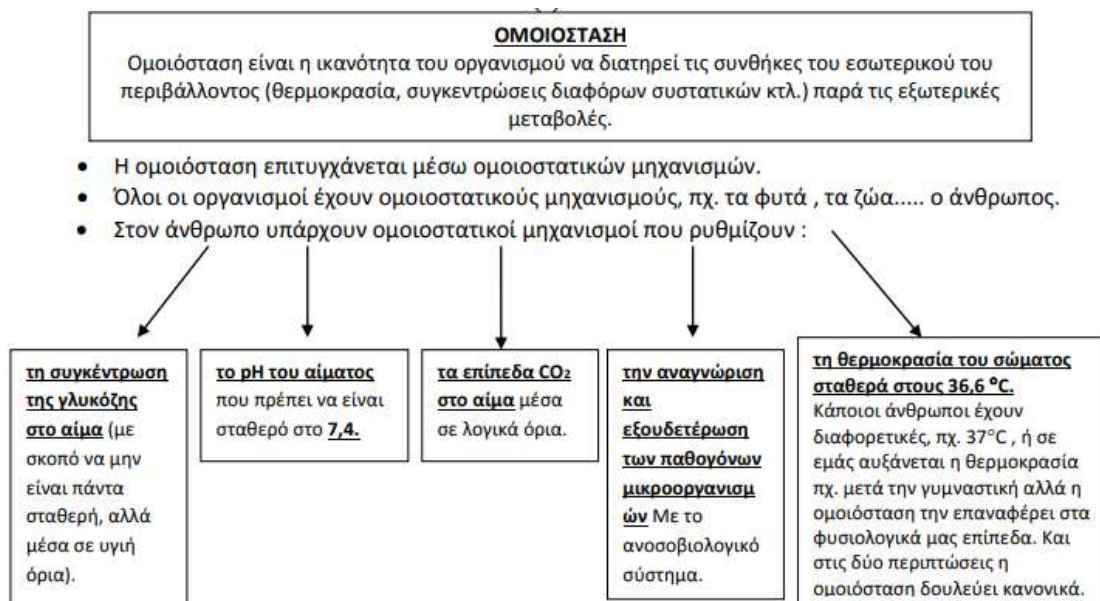
Το ενδοκανναβινοειδές σύστημα εκτελεί διάφορες λειτουργίες σε κάθε ιστό του σώματος, αλλά πάντα με τον ίδιο στόχο, αυτόν της διατήρησης ενός σταθερού εσωτερικού περιβάλλοντος παρά τις εξωτερικές διακυμάνσεις, μέσω της ομοιόστασης. Το ενδοκανναβινοειδές αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ ανοσοποιητικού και νευρικού συστήματος και εξασφαλίζει μέσω της ορθής λειτουργίας του την διαδικασία της ομοιόστασης (βλ. σχήμα παρακάτω), διαδικασία απαραίτητη σε κάθε τομέα της βιολογικής ζωής και ευημερίας μας».

---

⁴² Τριάντη Βασιλική Ενδοκρινολόγος Διαβητολόγος, υπ.Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, σε άρθρο της στο: <https://www.endokrinologos-diavitologos.gr/blog/endokannabinoeides-sustima>

Εικόνα 3.4

Τι είναι η ομοιόσταση

Πηγή: Βιολογία Γ' Λυκείου – Γενικής Παιδείας

Συγκεκριμένα, για την κλωστική κάνναβη, εντοπίστηκε το βασικό συστατικό της, η κανναβιδιόλη (CBD), που αποτελεί ένα από τα 144 γνωστά φυτο-κανναβινοειδή της cannabis sativa. Η κλωστική κάνναβη έχει χαμηλή περιεκτικότητα σε THC (που έχει ψυχοτρόπα δράση), αλλά είναι πλούσια σε CBD, η οποία δεν προκαλεί ευφορικά αποτελέσματα. Η CBD, που είναι απολύτως συμβατή με το ενδοκανναβινοειδές σύστημα, έχει νευροπροστατευτικές ιδιότητες, αποτελεί φυσικό αναλγητικό και καταπραϋντικό, έχει αντιεμετική και αντιφλεγμονώδη δράση και έχει δώσει εξαιρετικά αποτελέσματα στην αντιμετώπιση αυτοάνοσων παθήσεων. Άλλες παθήσεις που αντιμετωπίζονται με τη χορήγηση CBD είναι:

Πίνακας 3.4

Μερικές από τις παθήσεις που αντιμετωπίζονται με τη χρήση CBD

Γλαύκωμα (ενδοφθάλμια υπέρταση)	Κατάθλιψη, άγχος, ανορεξία
Παρενέργειες της χημειοθεραπείας (Ναυτία και εμετοί)	Άλγη διαφόρου αιτιολογίας
Άσθμα	Κακοήθεις νεοπλασίες
Επιληψία και σπασμοί	Εξάρτηση από οπιούχα, αλκοόλ, καπνό

Πηγή: Δρ. Κλεάνθης Γρίβας: συνέντευξη στο www.enallaktikos.gr με τον Ανδρέα Ρουμेलιώτη

Είναι πλέον αδιαμφισβήτητο το γεγονός, δεδομένου ότι έχει αποδειχθεί μέσω διεθνών επιστημονικών ερευνών, πως η κάνναβη έχει υψηλή θεραπευτική αξία, δεδομένου ότι:

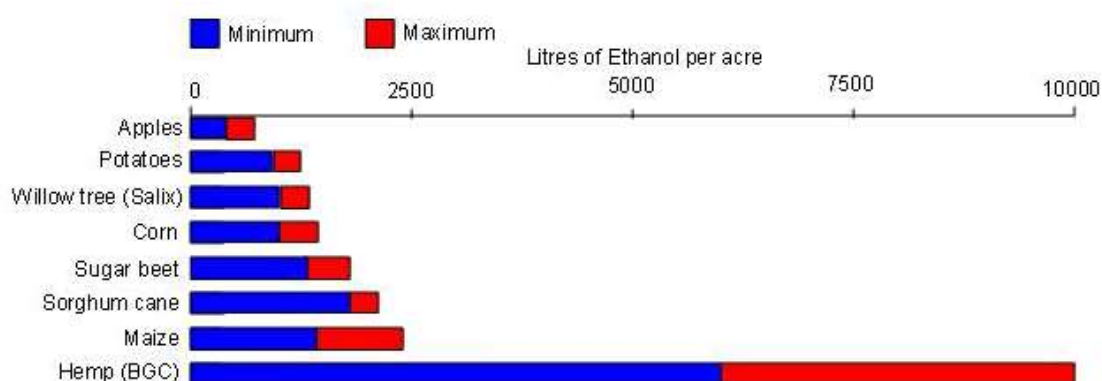
1. Σε σχέση με τα συνταγογραφούμενα φάρμακα, είναι η πλέον ατοξική ουσία
2. Μπορεί να χορηγηθεί σε ένα συνεχώς διευρυνόμενο πεδίο θεραπευτικών χρήσεων.
3. Η δράση της διαφέρει σε σχέση με τα κοινά φάρμακα, γιατί είναι ολιστική και όχι κατασταλτική του συμπτώματος μιας ασθένειας.
4. Μπορεί να χορηγηθεί ακίνδυνα και αποτελεσματικά, ταυτόχρονα με οποιαδήποτε άλλη αγωγή.

➤ *Βιο-ενέργεια:*

Η βιομάζα που προκύπτει από την κλωστική κάνναβη μπορεί να εύκολα να μετατραπεί σε φθινό υγρό καύσιμο, αιθανόλη ή μεθάνιο. Η παραγωγή βιοενέργειας από την κάνναβη δεν απαιτεί υψηλό κόστος εξοπλισμού για την επεξεργασία της πρώτης ύλης και θα μπορούσε να αποτελέσει βιώσιμη λύση στο παγκόσμιο ενεργειακό και περιβαλλοντικό πρόβλημα, που έχει προκαλέσει η αλόγιστη χρήση ορυκτών καυσίμων (άνθρακας, πετρέλαιο, φυσικό αέριο), αλλά και της πυρηνικής ενέργειας.

Διάγραμμα 3.1

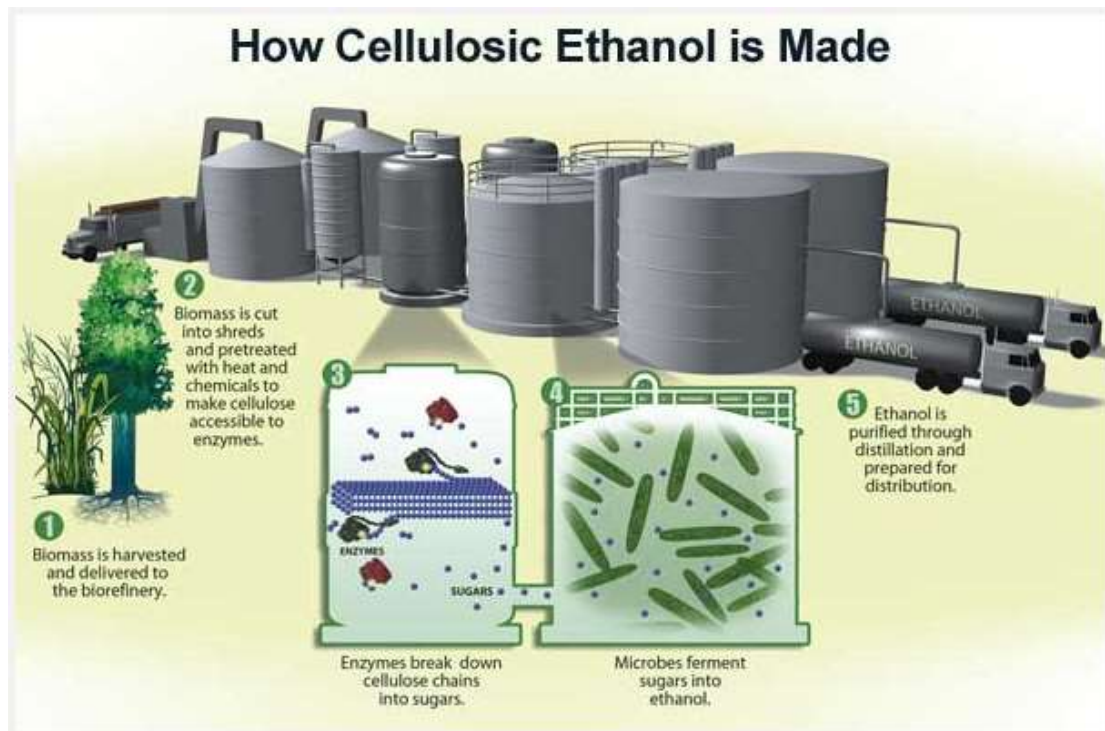
Παραγωγή αιθανόλης από βιομάζα ανά εκτάριο

Πηγή: BIOGAS Company Ltd (2017)

Εικόνα 3.5

Πώς γίνεται η παρασκευή της κυτταρικής αιθανόλης από βιομάζα κάνναβης

Πηγή: <https://www.ukhemp.co.uk/articles/hemp-for-fuel>

Ο Henry Ford ήταν ίσως από τους πρώτους οικολόγους οραματιστές, 50 χρόνια πριν η οικολογία γίνει τάση. Υποστήριζε τη χρήση προϊόντων κάνναβης στην αυτοκινητοβιομηχανία, ως υλικό και ως βιοκαύσιμο (αιθανόλη). Ο Henry Ford προέβλεψε το 1925, ότι τα μελλοντικά καύσιμα που θα χρησιμοποιούνται στην αυτοκινητοβιομηχανία, στα φορτηγά, στα αεροσκάφη και τους κινητήρες των πλοίων θα προέρχονταν από βιώσιμους και πιο φιλικούς προς το περιβάλλον πόρους από τα ορυκτά καύσιμα. Επίσης, είχε υποστηρίξει σθεναρά τη χρήση προϊόντων κάνναβης για τη δημιουργία βιοαποικοδομήσιμων εξαρτημάτων αυτοκινήτου.

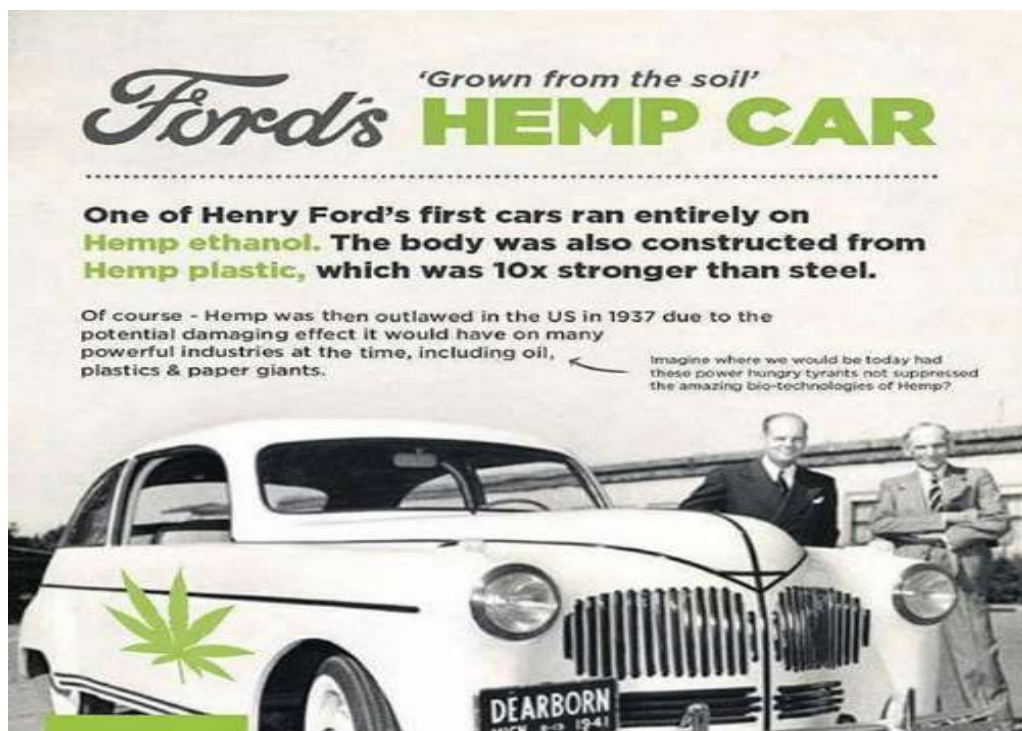
Ο Henry Ford χρειάστηκε πάνω από μια δεκαετία έρευνας (ως τις αρχές της δεκαετίας του 1940) για την κατασκευή του Model-T από βιοπλαστικά και λειτουργία από βιοκαύσιμα κλωστικής κάνναβης. Ο ίδιος ήταν ιδιοκτήτης καλλιεργειών βιομηχανικής κάνναβης (βλ. επόμενη φωτογραφία) και χαρακτήριζε το Model-T ως το «αυτοκίνητο που βγαίνει από το χώμα». Τα πάνελ βιοπλαστικού κάνναβης που χρησιμοποιήθηκαν είχαν 10 μεγαλύτερη αντοχή σύγκρουσης από το ασφάλι.

Ο ιδρυτής μιας από τις μεγαλύτερες αυτοκινητοβιομηχανίες προσπαθούσε να δώσει στον κόσμο ένα όχημα που ήταν ασφαλές, ισχυρό και καθαρό για το περιβάλλον. Ωστόσο, θα σκεφτεί κανείς, πώς πήγαμε από μια τόσο προφανή και έξυπνη εφεύρεση, στη χρήση πετρελαίου και βενζίνης, χάλυβα και άλλων μη αρμονικών με τη φύση υλικών; Είναι σημαντικό κάθε φορά να εξετάζουμε τους ρυπογόνους παράγοντες ενός υλικού κατά τη χρήση του, αλλά και ως προς την παραγωγή και τη δημιουργία του από πρώτες ύλες. Από την άλλη, η κλωστική κάνναβη, συμμορφώνεται με κάθε οικολογικό πρότυπο που υπάρχει σήμερα. Παρ' όλα αυτά, ο παραγκωνισμός αυτής της τεχνολογίας δεν αποφεύχθηκε (1937). Μάλλον επιδιώχθηκε σε μεγάλο βαθμό, εξαιτίας των πιθανών επιζήμιων επιπτώσεων που θα είχε στις πολλές ισχυρές και ανερχόμενες βιομηχανίες χαρτιού (από δασική ξυλεία) και πετρελαίου, εκείνης της περιόδου.

Εικόνα 3.6

Το αυτοκίνητο από κλωστική κάνναβη του Ford

Πηγή: <https://www.collective-evolution.com/2013/02/25/henry-ford-hemp-plastic-car-stronger/>

➤ Χαρτί:

Μέχρι το 1883 το 75 με 90% του χαρτιού (βιβλία και εφημερίδες, χαρτονομίσματα, χάρτες κλπ.) που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι παγκοσμίως,

προερχόταν από την επεξεργασία της κλωστικής κάνναβης. Στις ΗΠΑ, όλα τα σχολικά βιβλία τυπωνόντουσαν σε χαρτί από κλωστική κάνναβη ή λινάρι μέχρι τη δεκαετία του 1880. Ο Benjamin Franklin⁴³ (1706 - 1790) διέθετε μία από τις πρώτες χαρτοβιομηχανίες στην Αμερική που επεξεργαζόταν την κάνναβη και είχε ασχοληθεί ενεργά και με τις εκδόσεις.

Η ποιότητα του χαρτιού κάνναβης είναι ανώτερη από το χαρτί, που προέρχεται από σε δέντρα. Το χαρτί κάνναβης θα διαρκέσει εκατοντάδες χρόνια χωρίς να υποβαθμιστεί, έχει ευκολία και λιγότερο κόστος στην κατασκευή, μπορεί να ανακυκλωθεί πολλές φορές από το κοινό χαρτί, δασικής ξυλείας και απαιτεί λιγότερες τοξικές χημικές ουσίες στη διαδικασία παραγωγής του.

➤ *Ναυσιπλοΐα:*

Από τον 5^ο π.Χ. αιώνα ως την εφεύρεση του ατμόπλοιου, στον 19^ο αιώνα, ο εξοπλισμός των πλοίων που αφορούσε σχοινιά, ιμάντες, πανιά, σημαίες, χάρτες, ημερολόγια, το «κανναβάτσο» κλπ., κατασκευαζόταν από την ίνα της κλωστικής κάνναβης.

➤ *Υφαντουργία:*

Εδώ και χιλιετίες οι ανθρώπινες κοινωνίες χρησιμοποιούσαν την ίνα της κλωστικής κάνναβης στην τέχνη της υφαντουργίας για να κατασκευάσουν κάθε λογής ρουχισμό, κουβέρτες και καλύμματα, χαλιά, σάκους, λινά. Στην Αμερική, το 80% όλων των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, των υφασμάτων, των ρούχων, των λινών, των κουβερτών, των σεντονιών κλπ., κατασκευαζόταν από κλωστική κάνναβη μέχρι τη δεκαετία του 1820, πριν την εισαγωγή της ίνας του βαμβακιού. Οι κοντές και σπασμένες, κατώτερης ποιότητας ίνες δίνουν «καννάβι», που χρησιμοποιούν οι υδραυλικοί σε εργασίες σύνδεσης σωληνώσεων, για την αποφυγή διαρροών από τις ενώσεις. Σαν υλικό δείχνει εξαιρετική αντοχή και ανοχή σε πίεση και υγρασία.

---

⁴³ Μια από τις κορυφαίες προσωπικότητες της πρώιμης αμερικανικής ιστορίας, ο Benjamin Franklin (1706-90) ήταν πολιτικός, συγγραφέας, εκδότης, επιστήμονας, εφευρέτης και διπλωμάτης. Το 1726 άνοιξε ένα τυπογραφείο στη Φιλαδέλφεια. και δύο χρόνια αργότερα. Η επιχείρηση έγινε εξαιρετικά επιτυχημένη, εκδίδοντας μια σειρά τίτλων, συμπεριλαμβανομένων κυβερνητικών φυλλαδίων, βιβλίων και νομισμάτων. Το 1729, ο Franklin έγινε ο ιδιοκτήτης και εκδότης μιας αποικιακής εφημερίδας, της εφημερίδας της Pennsylvania Gazette, με ευρεία κυκλοφορία και απήχηση. <https://www.history.com/topics/american-revolution/benjamin-franklin>

➤ *Σχοινιά, ιμάντες, σπάγκοι, κορδόνια:*

Το 70 με 90% της παραγωγής σχοινιών και άλλων ανάλογων προϊόντων, προερχόταν από κλωστική κάνναβη και σαν προϊόντα μπορούσαν να ανακυκλωθούν 100%. Η απαγόρευση της κάνναβης το 1937 «συνέπεσε» χρονικά με την παγκόσμια καθιέρωση του μονοπωλίου των πετροχημικών προϊόντων, που εκείνη την περίοδο έλεγχε η εταιρεία DuPont⁴⁴, κατόπιν συμφωνίας με τον γερμανικό κολοσσό IG⁴⁵ στις πατέντες του πλαστικού (τα πρώτα πλαστικά ήταν μη ανακυκλώσιμα και πέρασαν δεκαετίες για να φτάσουμε στα ανακυκλώσιμα).

➤ *Βερνίκια και βαφές:*

Από τις αρχές του ανθρώπινου πολιτισμού, οι πρώτες αγροτικές κοινωνίες που καλλιέργησαν την κάνναβη γρήγορα ανακάλυψαν ότι μπορούσαν να την επεξεργαστούν εύκολα και για την παραγωγή χρωμάτων από το έλαιο κάνναβης.

Το 1935, μόλις δύο χρόνια πριν την απαγόρευση της κάνναβης, στις ΗΠΑ μόνο χρησιμοποιήθηκαν 58.000 τόνοι σπόρων κάνναβης για να παραχθούν βαφές και βερνίκια (R. Bonnie και Ch. Whitebread, 1974). Φυσικά, με την απαγόρευση του 1937 όλα αυτά τα φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα, αντικαταστάθηκαν από τα χημικά, συνθετικά προϊόντα του πετρελαίου.

---

⁴⁴ Η "E.I. du Pont de Nemours and Company", κοινώς αναφερόμενο ως DuPont, είναι ένας αμερικανικός όμιλος που ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1802 στο Wilmington, Delaware, ως μέλος παραγωγής πυρίτιδας πυροβόλων όπλων του γαλλο-αμερικανικού χημικού και βιομηχανού Étienne Lehigh. Τον 20ο αιώνα, η DuPont ανέπτυξε πολλά πολυμερή όπως τα: Vespel, νεοπρένιο, νάιλον, Corian, Teflon, Mylar, Kaption, Kevlar, Zeldrain, ίνες M5, Nomex, Tyvek, Sorona, Corfam και Lycra. Η DuPont ανέπτυξε το Freon (χλωροφθοράνθρακες) για τη βιομηχανία ψυκτικών και αργότερα άλλα ψυκτικά μέσα. Επίσης, ανέπτυξε συνθετικές χρωστικές και χρώματα όπως το ChromaFlair. Το 2014, η DuPont ήταν η τέταρτη μεγαλύτερη εταιρεία χημικών με βάση την κεφαλαιοποίηση και την όγδοη μεγαλύτερη με βάση τα έσοδα. Στις 31 Αυγούστου 2017, συγχωνεύθηκε με την Dow Chemical Company για τη δημιουργία της DowDuPont, της μεγαλύτερης χημικής εταιρείας στον κόσμο όσον αφορά τις πωλήσεις, της οποίας η DuPont είναι πλέον θυγατρική. <https://en.wikipedia.org/wiki/DuPont>

⁴⁵ Η "Interessen-Gemeinschaft Farbenindustrie AG" (κοινοπραξία βιομηχανίας χρωστικών ουσιών, Inc.), κοινώς γνωστή ως "IG Farben", ήταν γερμανικός χημικός και φαρμακευτικός όμιλος ετερογενών δραστηριοτήτων. Δημιουργήθηκε το 1925 από τη συγχώνευση έξι χημικών εταιρειών: BASF, Bayer, Hoechst, Agfa, Chemische Fabrik Griesheim-Elektron και Chemische Fabrik vorm. Η IG Farben ήταν η μεγαλύτερη εταιρεία στην Ευρώπη και η μεγαλύτερη χημική και φαρμακευτική εταιρεία στον κόσμο. Οι επιστήμονες της IG Farben συνέβαλαν ουσιαστικά σε όλους τους τομείς της χημείας και της φαρμακευτικής βιομηχανίας. Ο Otto Bayer ανακάλυψε το πολυπρόσθετο για τη σύνθεση της πολυουρεθάνης το 1937 και αρκετοί επιστήμονες της εταιρείας βραβεύτηκαν με Νόμπελ, όπως ο Carl Bosch και ο Friedrich Bergius. https://en.wikipedia.org/wiki/IG_Farben

➤ *Καμβάδες ζωγραφικής:*

Οι καμβάδες για ζωγραφική, που χρησιμοποίησαν όλοι οι μεγάλοι καλλιτέχνες από την Αναγέννηση ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ήταν φτιαγμένοι από ίνες κάνναβης και είχαν την ιδιότητα να συντηρούνται αναλλοίωτοι για αιώνες.

➤ *Οικοδομικό και κατασκευαστικό υλικό:*

Οι ίνες της κάνναβης έχουν μονωτικές και στεγανωτικές ιδιότητες και μεγάλη αντοχή. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται αναμειγμένες και με άλλα κατασκευαστικά υλικά σε οικοδομές αλλά και στην αυτοκινητοβιομηχανία, ως μονωτικό επίστρωμα. Ο πολτός της κυτταρίνης κάνναβης, που προκύπτει από την επεξεργασία του φυτού, καθιστά τις ίνες κάνναβης ως ένα άριστο υλικό για μόνωση ή κατασκευές, με χαμηλό κόστος και μεγάλη θερμική αντοχή και ηχομονωτικές ιδιότητες.

Τα προϊόντα κάνναβης για τον κατασκευαστικό και οικοδομικό κλάδο, μπορούν με απόλυτη επιτυχία να αντικαταστήσουν την οικοδομική ξυλεία (που προέρχεται από την αποψίλωση των δασών). Η κάνναβη φτάνει σε πλήρη ωρίμανση σε 3-4 μήνες από την σπορά, σε αντίθεση με ένα δέντρο που θα χρειαστεί αντιστοίχως πολλά χρόνια για να μεγαλώσει επαρκώς και ανά καλλιεργούμενο στρέμμα παράγεται πολτός κυτταρίνης, που αντιστοιχεί σε 4 τουλάχιστον στρέμματα δάσους (για ξυλεία).

➤ *Φωτιστικό μέσο:*

Το κανναβέλαιο αποτελούσε (μέχρι το 1800) το βασικό φωτιστικό προϊόν, σε σχεδόν παγκόσμια κλίμακα. Από το 1800 ως το 1870, πέρασε στη δεύτερη θέση, εξαιτίας της καθιέρωσης του «ελαίου από λίπος φάλαινας». Ωστόσο, από το 1870 και τα δύο είδη υποχώρησαν σημαντικά και αντικαταστάθηκαν τελικώς, από τα πετρελαϊκά προϊόντα.

Από την περιγραφή που παραθέσαμε παραπάνω, είδαμε συνοπτικά τις κυριότερες από τις παραδοσιακές χρήσεις της βιομηχανικής κάνναβης. Βέβαια, συνειρμικά θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα, ότι η πληθώρα των πλεονεκτημάτων της ως βιομηχανικό είδος και πρώτη ύλη για τόσες παραγωγικές δραστηριότητες, αποτέλεσαν ενδεχομένως και τους λόγους που «δαιμονοποιήθηκε ως

επικίνδυνη ναρκωτική ουσία» προκειμένου να εξοβελιστεί από την βιομηχανία σε διεθνές επίπεδο, για να αντικατασταθεί από την παγκόσμια αυτοκρατορία του πετρελαίου, του χαρτιού και των πλαστικών.

3.5 Πώς ποινικοποιήθηκε η κλωστική κάνναβη

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η κλωστική κάνναβη είχε χρησιμοποιηθεί ευρέως στο παρελθόν για την κατασκευή ενδυμάτων, αυτοκινήτων, οικοδομικών υλικών, σχοινιών, χαρτιού, λινών, τροφίμων, ζωοτροφών, φαρμάκων κλπ. Μάλιστα, στις ΗΠΑ ως τις αρχές του 20ου αιώνα, βάση νομοθεσίας, ήταν υποχρεωτικό για τους αγρότες να καλλιεργούν την κλωστική κάνναβη, αν είχαν επαρκείς γεωργικές εκτάσεις. Ένας αγρότης θα μπορούσε ακόμη και να πληρώσει του φόρους του με κάνναβη στην Αμερική από το 1631 μέχρι τις αρχές του 1800 (LA Times, 12 Αυγούστου 1981).

Είναι γεγονός ότι η κλωστική κάνναβη ήταν πολύ δημοφιλής κατά την εκατονταετή περίοδο 1800 – 1900, καθώς είχε αποδειχθεί κατάλληλη για τόσες πολλές χρήσεις. Αρκεί να αναφέρουμε ότι ο Αγγλοαμερικανικός πόλεμος του 1812, πόλεμος εμπορικών συμφερόντων μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και των νεοσύστατων ΗΠΑ, διεξήχθη και για τον έλεγχο της καλλιέργειας και του εμπορίου κλωστικής κάνναβης. (<https://www.timesnews.gr/1812/>). Όμως, πώς περάσαμε από ένα καθεστώς πλήρους αποδοχής ως πολύτιμο βιομηχανικό είδος, σε μια εποχή διώξεων και δαιμονοποίησης της κάνναβης; Όπως έχουμε ήδη πει, όλα ξεκίνησαν από τις ΗΠΑ:

Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Herbert Hoover⁴⁶, ο Andrew Mellon έγινε υφυπουργός Οικονομικών των ΗΠΑ, αλλά και ο κύριος επενδυτής της εταιρείας DuPont (βλ. αναφορά 41). Ο Andrew Mellon με τη σειρά του, πρότεινε τον Harry J. Anslinger (βλ. αναφορά 36) για να διευθυντή του Ομοσπονδιακού Γραφείου Ναρκωτικών και Επικίνδυνων Ναρκωτικών, ο οποίος διετέλεσε σε αυτή τη θέση για 32 χρόνια, μέχρι το 1962 (απλά για την ιστορία να αναφέρουμε ότι ο Anslinger είχε παντρευτεί την ανιψιά του Mellon).

---

⁴⁶ Ο Herbert Hoover (1874-1964), ο 31ος Πρόεδρος της Αμερικής, ανέλαβε καθήκοντα το 1929, το έτος κατά το οποίο η οικονομία των ΗΠΑ έπεσε στη Μεγάλη Ύφεση (The Great Depression). Αν και οι πολιτικές των προκατόχων του συνέβαλαν αναμφισβήτητα στην κρίση, η οποία διήρκεσε πάνω από μια δεκαετία, ο Hoover έφερε μεγάλο μέρος της ευθύνης στο μυαλό του αμερικανικού λαού. <https://www.history.com/topics/us-presidents/herbert-hoover>

Σε μια εποχή βαθιά οικονομικής ύφεσης και με δεδομένο ότι ένα φθινό αγροτικό προϊόν, όπως η κλωστική κάνναβη, που μπορούσε να καλλιεργηθεί εύκολα και παντού από όλους και να μεταποιηθεί από πολυάριθμους βιομηχανικούς κλάδους, συγκεκριμένες κατηγορίες επιχειρηματιών ένιωθαν να απειλούνται (πετρέλαιο – χαρτί – πλαστικό). Μέσα σε μυστικές συναντήσεις αυτών των οικονομικών μεγιστάνων, η κάνναβη χαρακτηρίστηκε ως «επικίνδυνη» και «απειλή» για αυτές τις επιχειρήσεις δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Προκειμένου να παραμείνουν άθικτες οι δυναστείες τους, η κάνναβη έπρεπε να τεθεί εκτός ανταγωνισμού. Για να πετύχουν το σκοπό αυτό, έπρεπε να καταφέρουν να συνδέσουν την κάνναβη με μία σκοτεινή έννοια, στη συνείδηση του αμερικανικού λαού. Έτσι, η κάνναβη «βαφτίστηκε» “marijuana / mariguana”, ένας όρος που προέρχεται από τα ισπανικά του Μεξικό. Σύμφωνα με το Oxford English Dictionary, ο όρος μπορεί να προέρχεται από την λέξη *mallihuan*, που σημαίνει «φυλακισμένος», της αυτόχθονης διαλέκτου *Nahuatl*. Αυτή η ετυμολογία διαδόθηκε από τον Harry J. Anslinger στη δεκαετία του 1930, στη διάρκεια των εκστρατειών του κατά των ναρκωτικών (Booth Martin, 2005). Ωστόσο, ο γλωσσολόγος Jason D. Haugen (2011) δεν βρίσκει καμία σημασιολογική βάση για μια σύνδεση με το *mallihuan*, υποδηλώνοντας ότι η φωνητική ομοιότητα μπορεί να είναι απλά «μια περίπτωση τυχαίας ομοφωνίας. Εξάλλου, δεν είναι γνωστό αν η κάνναβη ήταν αυτοφυής στην Αμερική, πριν από την Ισπανική επαφή, άρα μια αυτόχθονη λέξη είναι μάλλον μια απίθανη πηγή για αυτή την ταύτιση.

Ο λόγος για τον οποίο άλλαξαν το όνομα της κάνναβης, ήταν απλός. Μέχρι τη δεκαετία του '30, η κάνναβη ήταν συνδεδεμένη με τα πολλαπλά οφέλη της προς την κοινωνία και την οικονομία, σε παγκόσμια βάση. Προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή η απαγόρευσή της, έπρεπε να χρησιμοποιηθεί μια άγνωστη ορολογία, κάτι που κανείς δεν γνώριζε νωρίτερα, ώστε να γιγαντωθεί στον κοινό νου ότι «κάτι κακό υπάρχει εδώ».

Μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα, ανέλαβαν δράση και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) της εποχής και κυρίως τα tabloids⁴⁷. Η «κίτρινη δημοσιογραφία»

---

⁴⁷ Tabloid θεωρείται μια εφημερίδα, που τυπώνεται σε μικρό μέγεθος σελίδας, το οποίο είναι μικρότερο από το φύλλο της κοινής εφημερίδας. Τα tabloids παραδοσιακά δίνουν έμφαση σε θέματα όπως οι συγκλονιστικές ιστορίες εγκλημάτων, η αστρολογία, τα κουτσομπολιά και η τηλεόραση. Η δημοσιογραφία των tabloids είναι γνωστή και ως «κίτρινη δημοσιογραφία» ή «κίτρινος τύπος» και

στα τέλη της δεκαετίας του 1920 και κατά τη διάρκεια του 1930, βασιζόταν στις εντυπωσιακές επικεφαλίδες και τους πομπώδεις τίτλους, για να προσελκύσει την προσοχή, παρά το γεγονός ότι αυτές οι ιστορίες δεν ήταν ορθώς ερευνημένες και τεκμηριωμένες. Συχνά χρησιμοποιούνται μόνο για τον επηρεασμό και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Τις περισσότερες φορές τα tabloids ανήκαν σε οικονομικούς κολοσσούς της εποχής, βιομηχάνους, εφοπλιστές, ιδιοκτήτες ορυχείων, που τα χρησιμοποιούσαν στα πλαίσια του ανταγωνισμού της αγοράς που δραστηριοποιούνταν.

Τα tabloids της εποχής ανέλαβαν ενεργό ρόλο στη διάδοση ιστοριών που τόνιζαν τις «φρικτές παρενέργειες» και τους κινδύνους της *marijuana*. Η νέα «απειλή» έκανε παντού τίτλους. Οι αναγνώστες έμαθαν ότι ήταν υπεύθυνη για τα πάντα, από τροχαία ατυχήματα, μέχρι την «απώλεια της ηθικής» της νεολαίας. Έτσι, άρχισε να διαμορφώνεται η κοινή γνώμη, αρνητικά προς την κάνναβη.

Να υπογραμμίσουμε ότι όλη αυτή η κατάσταση διαμορφώθηκε σε μια αμερικανική κοινωνία, που ήταν ανέκαθεν βαθιά συντηρητική, με έντονες φυλετικές διακρίσεις και αρνητική προς κάθε νέα τάση: θεωρούσε τη μουσική blues των Αφροαμερικανών ως «σατανική», κρατούσε καταπιεσμένη όλη την αφροαμερικανική κοινότητα και δεν άργησε να τη συνδέσει με «παραβατική συμπεριφορά» υπό την επήρεια της *marijuana*. Γενικότερα, επειδή η ευφορική κάνναβη ήταν ένα φθηνό ψυχαγωγικό μέσο για την χαμηλή οικονομική εργατική τάξη και τους μετανάστες, έπρεπε να συνδεθεί συνολικά η κάνναβη με την έννοια του «κακού».

Ανέλαβε δράση και ο κινηματογράφος της εποχής. Κυκλοφόρησαν ταινίες όπως το «Reefer Madness» (1936), «Marijuana: Assassin of Youth» (1935) και «Marihuana: The Devil's Weed» (1936), όλες ταινίες προπαγάνδας που χρηματοδοτήθηκαν από βιομήχανους του πετρελαίου και του χαρτιού. Το Reefer Madness ήταν ίσως η πιο ενδιαφέρουσα από τις ταινίες, καθώς η πλοκή της αναφερόταν σε «έναν τρελό άνθρωπο, που αφού καπνίζει τη *marijuana*, στη συνέχεια δολοφονεί την οικογένειά του με ένα τσεκούρι». Οι αφίσες που κυκλοφόρησαν εκείνη την εποχή είχαν πομπώδεις τίτλους, όπως:

παρ' ότι συνήθως δεν υπάρχει αληθινή υπόσταση πίσω από τα δημοσιεύματα τους, έχουν ευρεία κυκλοφορία και αποδοχή και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

- Ένα βίαιο ναρκωτικό!
- Πράξεις συγκλονιστικής βίας!
- Ανορθόδοξη παραφροσύνη!
- Παρενέργειες που καταστρέφουν την ψυχή!
- Πιο θανατηφόρα η marijuana, από την ηρωίνη και την κοκαΐνη, τα ναρκωτικά που καταστρέφουν την ψυχή!
- Συμπυκνωμένη αμαρτία!
- Διαβολόχορτο!
- Δημόσιος κίνδυνος Νο 1!

Ακολουθούν μερικές από τις αφίσες της εποχής:

Εικόνα 3.7 - Αφίσα

Πηγή: <https://mashable.com/2016/04/18/anti-weed-film-posters/?europa=true>

Σε αντίθεση με το απλούς τίτλους τέλους που είχαν όλες οι ταινίες, το “Reefer Madness” τελειώνει με τις λέξεις “TELL YOUR CHILDREN!” (πείτε το στα παιδιά σας), με κόκκινη πομπώδη γραμματοσειρά.

Εικόνα 3.8

Πηγή: <https://www.kqed.org/lowdown/24153/reefer-madness-the-twisted-history-of-americas-weed-laws>

Εικόνα 3.9

Πηγή: Πρωτοσέλιδο της tabloid “The Ogden Standard” (Utah, 25/9/1915)

<https://www.kqed.org/lowdown/24153/reefer-madness-the-twisted-history-of-americas-weed-laws>

Μέσα από όλες αυτές τις ταινίες και τις δημοσιεύσεις, ο στόχος ήταν να κερδηθεί η δημόσια υποστήριξη, ώστε οι νόμοι κατά της marijuana, δηλαδή της κάνναβης συνολικά, να μπορούν να περάσουν χωρίς αντιρρήσεις.

Στη δεκαετία του 1930, τα πράγματα ήταν διαφορετικά από σήμερα. Ο πληθυσμός δεν αμφισβητούσε τα πράγματα πολύ. Δεν υπήρχαν εργαλεία όπως το Διαδίκτυο, για να διαδώσουν γρήγορα τις πληροφορίες και να μάθουν για τα πράγματα που συνέβαιναν και όπως πραγματικά γινόντουσαν. Οι περισσότεροι άνθρωποι έχτιζαν τις απόψεις και τις πεποιθήσεις τους μέσα από τις ειδήσεις του Τύπου και του ραδιοφώνου. Έτσι ήταν πολύ πιο εύκολο να διαμορφωθεί μια ισχυρή κοινή γνώμη ενάντια στην κάνναβη.

Στις 14 Απριλίου 1937, ο νόμος “Marihuana Tax Law” ψηφίστηκε από την επιτροπή “House Ways and Means Committee” και ουσιαστικά έθετε την κάνναβη εκτός νόμου. Αυτή η επιτροπή ήταν η μόνη που θα μπορούσε να εισαγάγει νομοσχέδιο στο Νομοθετικό Σώμα χωρίς να συζητηθεί από άλλες επιτροπές. Εκείνη την εποχή, ο Πρόεδρος της ήταν ο Robert Doughton, επίσης υποστηρικτής και μέτοχος της Dupont. Λόγω ιδίου συμφέροντος, εξασφάλισε ότι το νομοσχέδιο θα περάσει με επιτυχία και από το Κογκρέσο.

Σε μια προσπάθεια να σταματήσει το νομοσχέδιο από το να περάσει, ο Δρ James Woodward (γιατρός και δικηγόρος), προσπάθησε να καταθέσει για λογαριασμό του American Medical Association (AMA) - Αμερικανικού Ιατρικού Συλλόγου. Ανέφερε ότι ο λόγος για τον οποίο η AMA δεν είχε καταγγείλει νωρίτερα τον “Marihuana Tax Law” ήταν επειδή είχε μόλις ανακαλύψει ότι ο όρος marijuana αναφερόταν στην κάνναβη ή τουλάχιστον σε ένα στέλεχος της. Αν και η ευφορική και η κλωστική κάνναβη αποτελούσαν ξεχωριστές ποικιλίες του φυτού, ως προς την περιεκτικότητα σε THC, ωστόσο η διάκριση αυτή δεν έγινε ποτέ ευρέως γνωστή στο κοινό, με αποτέλεσμα ο συγκεκριμένος απαγορευτικός νόμος να συμπεριλάβει αδιακρίτως και τις δύο ποικιλίες. Η AMA αναγνώριζε την ευφορική κάνναβη ως φαρμακευτικό φυτό, που αποτελούσε βασικό συστατικό σε πολλά θεραπευτικά προϊόντα που πωλούνταν και χρησιμοποιούνταν ευρέως για αρκετό καιρό. Δυστυχώς η AMA, όπως πολλοί άλλοι φορείς, άργησαν να συνειδητοποιήσουν ότι *«η θανατηφόρα απειλή»*, για την οποία διάβαζαν στα μέσα ενημέρωσης ήταν στην πραγματικότητα κάνναβη.

Τον Σεπτέμβριο του 1937 άρχισε η καθολική απαγόρευση της κάνναβης. Αναμφισβήτητα το πιο χρήσιμο φυτό για τον άνθρωπο, εδώ και χιλιετίες, είχε κηρυχθεί παράνομο να καλλιεργείται και να χρησιμοποιείται, τόσο στο στέλεχος του χωρίς THC, όσο και στο στέλεχος με αυξημένη THC. Μέχρι σήμερα, η κάνναβη εξακολουθεί να θεωρείται παράνομη στις περισσότερες από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Αν και σταδιακά η νομοθεσία έχει ξεκλειδώσει για μερικές από αυτές, με νομιμοποίηση της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης (Virginia, Colorado, California, Oregon) και σε κάποιες και η χρήση της ευφορικής.

Το αμερικανικό Κογκρέσο απαγόρευσε την κάνναβη επειδή υποστήριζε ότι ήταν «ένα βίαιο και επικίνδυνο φάρμακο για την κοινωνία». Στην πραγματικότητα, η κάνναβη δεν ήταν τίποτα άλλο παρά ένας εξαιρετικός πλουτοπαραγωγικός πόρος, χρήσιμος για σχεδόν οποιαδήποτε βιομηχανία και τα περισσότερα προϊόντα του εμπορίου. Συνεπώς, όντως αποτελούσε σοβαρή απειλή για πολλές από τις μεγάλες ανερχόμενες βιομηχανίες της εποχής και κυρίως για τα πλαστικά, το πετρέλαιο και το χαρτί (από δασική ξυλεία).

Φτάνοντας όμως στη σύγχρονη εποχή και μετά από δεκαετίες αλόγιστης χρήσης των υδρογονανθράκων και άλλων ορυκτών καυσίμων, με την αποψίλωση των δασών για τις ανάγκες της χαρτοβιομηχανίας και την παγκόσμια απειλή που έχει προκύψει από την υπερβολική χρήση των συνθετικών πλαστικών, βρισκόμαστε πλέον αντιμέτωποι με σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα, έχοντας φτάσει πολύ κοντά στο να μην είναι αναστρέψιμη αυτή η κατάσταση. Οι πόροι και οι πρακτικές που χρησιμοποιούμε ακόμη σήμερα για την παραγωγή ενέργειας και τη δημιουργία των περισσότερων προϊόντων είναι πολύ επιβλαβείς και τοξικές όχι μόνο για τον πλανήτη μας, αλλά και για εμάς. Παρά την πλήρη επίγνωση που υπάρχει γύρω από την χρησιμότητα της κλωστικής κάνναβης ως εναλλακτική λύση, προκειμένου να αντιστραφεί αυτή η κατάσταση, οι περισσότερες κυβερνήσεις ανά τον κόσμο, συνεχίζουν να απαγορεύουν την καλλιέργειά της, γιατί εξακολουθούν να την ταυτίζουν με μια επικίνδυνη ναρκωτική ουσία.

3.6 Το εθνικό και ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο για την κλωστική κάνναβη

Μέχρι το 2013, στην Ελλάδα ίσχυε ο νόμος 3459/2006 «περί ναρκωτικών», σύμφωνα με τον οποίο απαγορευόταν η καλλιέργεια της κάνναβης, ανεξάρτητα από

την περιεκτικότητα της σε τετραϋδροκανναβινόλη THC, ακόμα και της κλωστικής κάνναβης. Με τον νόμο 4139/2013 «περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεων», πρώτη φορά γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στη δυνατότητα καλλιέργειας συγκεκριμένων ποικιλιών κάνναβης του είδους Cannabis Sativa L, με βασική προϋπόθεση την περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη (THC) κάτω του 0,2%.

Η παραπάνω χαμηλή περιεκτικότητα σε THC είναι και αυτή που προβλέπεται ρητά από το αντίστοιχο ενωσιακό κανονιστικό πλαίσιο (ευρ.καν. 73/2009 άρθρο 39 που έχει σήμερα αντικατασταθεί με τον ευρ.καν. 1307/2013). Σύμφωνα με όσα προβλέπονται, τα ακατέργαστα προϊόντα που προκύπτουν από την καλλιέργεια τέτοιων ποικιλιών της κλωστικής κάνναβης Sativa L, δεν θα περιλαμβάνονται πλέον στις ναρκωτικές ουσίες.

Προκειμένου να εφαρμοστεί ορθώς, ο Ν.4139/2013 και να εναρμονιστεί η Ελλάδα με το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο που ισχύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση για όλα τα κράτη-μέλη, απαιτήθηκε η έκδοση Κοινής Υπουργικής Απόφασης, στην οποία θα ορίζονταν οι όροι και οι προϋποθέσεις καλλιέργειας των παραπάνω ποικιλιών κλωστικής κάνναβης. (Ακολουθεί αυτούσιο το κείμενο της ΚΥΑ 1750/39224/2016)

Πίνακας 3.5: ΚΥΑ 1750/39224/31-3-2016

«Καθορισμός των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1307/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 347 της 20.12.2013, σ. 608), και των Κανονισμών (ΕΕ) αριθ. 809/2014 (ΕΕ L 227 της 31.7.2014, σ. 69) και 639/2014 (ΕΕ L 181 της 20.6.2014, σ.1) της Επιτροπής, σχετικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις καλλιέργειας των ποικιλιών κάνναβης του είδους Cannabis sativa L με περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη μέχρι 0,2%, για τη χορήγηση της βασικής ενίσχυσης» (ΦΕΚ Β' 929/06.04.2016)

Περιλαμβάνονται και οι τροποποιήσεις:

- 2468/82762/31-7-2017 (ΦΕΚ Β' 2970/30.08.2017)
- 1433/84905/14-6-2018 (ΦΕΚ Β' 2392/21.06.2018)

Τροποποίηση της ΚΥΑ υπ' αριθμ. 1750/39224/31-3-2016 «Καθορισμός των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ.

1307/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 347 της 20.12.2013, σ. 608), και των Κανονισμών (ΕΕ) αριθ. 809/2014 (ΕΕ L 227 της 31.7.2014, σ. 69) και 639/2014 (ΕΕ L 181 της 20.6.2014, σ. 1) της Επιτροπής, σχετικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις καλλιέργειας των ποικιλιών κάνναβης του είδους *Cannabis sativa* L με περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη μέχρι 0,2%, για τη χορήγηση της βασικής ενίσχυσης» (ΦΕΚ 929/Β/2016)».

Και λοιπές διατάξεις (για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. ιστοσελίδα Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων – ΥΑΑΤ:

http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/KANABH/kya_enopoihmenh_kannabh.pdf)

Καθορίζονται τα εξής:

Άρθρο 1

Σκοπός

1. Σκοπός της απόφασης αυτής είναι ο καθορισμός των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την εφαρμογή του άρθρου 32 παρ. 6 του Κανονισμού 1307/2013, των άρθρων 17 παρ. 7, 30 περ.ζ', 36 και 45 και του Παραρτήματος του Κανονισμού 809/2014, καθώς και του άρθρου 9 του Κανονισμού 639/2014, σχετικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις καλλιέργειας των ποικιλιών κάνναβης του είδους *Cannabis sativa* L με περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη (εφεξής THC) μέχρι 0,2% (εφεξής ποικιλίες βιομηχανικής κάνναβης), για τη χορήγηση της βασικής ενίσχυσης.

2. Η χώρα καθιερώνει σύστημα προέγκρισης για την καλλιέργεια κάνναβης.

Άρθρο 2

Αρμόδιες αρχές

1. Η Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας της Γενικής Διεύθυνσης Βιώσιμης Φυτικής Παραγωγής του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ) ορίζεται ως αρμόδια αρχή για την εποπτεία και τον συντονισμό των λοιπών αρμοδίων αρχών για την εφαρμογή των εθνικών και ενωσιακών διατάξεων για την καλλιέργεια των ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης.

2. Η Διεύθυνση Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών & Φυτογενετικών Πόρων της Γενικής Διεύθυνσης Γεωργίας του ΥΠΑΑΤ ορίζεται ως αρμόδια αρχή για:

α) την κοινοποίηση στην Επιτροπή της απαγόρευσης της εμπορίας μιας συγκεκριμένης ποικιλίας βιομηχανικής κάνναβης, αν ο μέσος όρος όλων των δειγμάτων της υπερβαίνει την περιεκτικότητα 0,2% σε THC για δύο συνεχόμενα έτη, σύμφωνα με την παρ. 5 του άρθρου 9 του Κανονισμού 639/2014,

β) την τήρηση του αρχείου της παρ. 3 του άρθρου 9 του Καν. 639/2014, ανά ποικιλία με τα αποτελέσματα των αναλύσεων όσον αφορά την περιεκτικότητα σε THC, βάσει των στοιχείων που αποστέλλουν τα Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων των Διευθύνσεων Αποκεντρωμένων Υπηρεσιών του ΥΠΑΑΤ για τις καλλιέργειες που βρίσκονται εντός της περιοχής αρμοδιότητάς τους (εφεξής οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων).

3. Ο Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε.) ορίζεται ως αρμόδια αρχή για:

α) την παραλαβή και εξέταση των Ενιαίων Αιτήσεων Ενίσχυσης (ΕΑΕ) της παρ. 7 του άρθρου 17 του Κανονισμού 809/2014,

β) την ενημέρωση της Διεύθυνσης Συστημάτων Καλλιέργειας για την ακριβή θέση των καλλιεργειών ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης ανά Περιφερειακή Ενότητα και καλλιεργητή, σύμφωνα με το χαρτογραφικό υπόβαθρο του αγροτεμαχίου της ενιαίας αίτησης ενίσχυσης όπου έχει δηλωθεί ότι πρόκειται να καλλιεργηθούν οι ποικιλίες βιομηχανικής κάνναβης.

4. Ο Ελληνικός Γεωργικός Οργανισμός- ΔΗΜΗΤΡΑ (ΕΛ.Γ.Ο.- ΔΗΜΗΤΡΑ) ορίζεται ως αρμόδια αρχή για:

α) την αξιολόγηση των ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης στις εδαφοκλιματικές συνθήκες της χώρας, με σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας της καλλιέργειας,

β) τη δημιουργία οδηγού καλλιέργειας ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης,

γ) την εκπαίδευση των ελεγκτών που πραγματοποιούν τη συλλογή των δειγμάτων.

5. Τα Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης των Διευθύνσεων Αποκεντρωμένων Υπηρεσιών του ΥΠΑΑΤ ορίζονται ως αρμόδιες αρχές για:

α) τη χορήγηση της προέγκρισης καλλιέργειας ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης του άρθρου 4,

β) τη διατύπωση γνώμης στον Υπουργό Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων για την επιβολή των κυρώσεων των παρ. 1 και 2 του άρθρου 9,

γ) την τήρηση του μητρώου, ηλεκτρονικά, των καλλιεργητών ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης, με βάση τις δηλώσεις του ολοκληρωμένου συστήματος (ΟΣ) του Τίτλου II του Κανονισμού 809/2014 και τα στοιχεία της αίτησης προέγκρισης του άρθρου 4 της παρούσας,

δ) τη διενέργεια των επιτόπιων ελέγχων και τη συλλογή του πρώτου και του δεύτερου, για επιβεβαιωτική ανάλυση, δείγματος στις καλλιέργειες βιομηχανικής κάνναβης, σύμφωνα με το άρθρο 8, και τη φύλαξή τους,

ε) την αποστολή των δειγμάτων για ανάλυση σε δημόσια ή ιδιωτικά διαπιστευμένα, από το Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης (ΕΣΥΔ) σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, εργαστήρια επιλογής του παραγωγού,

στ) την αποστολή της έκθεσης ελέγχου της παρ. 3 του άρθρου 8 στη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας,

ζ) την αποστολή των αποτελεσμάτων των αναλύσεων στη Διεύθυνση Φυτογενετικών Πόρων και Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών και στη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας, καθώς και στον Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε.. Αν η περιεκτικότητα των δειγμάτων σε THC, όπως προκύπτει από τις αναλύσεις, υπερβαίνει το 0,2%, τα αποτελέσματα των αναλύσεων αποστέλλονται και στη Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

Άρθρο 3

Καλλιέργεια ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης για ερευνητικούς- πειραματικούς σκοπούς

Στα δημόσια ερευνητικά ιδρύματα της χώρας και στα Πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας επιτρέπεται, για ερευνητικούς – πειραματικούς σκοπούς, η καλλιέργεια ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης σε έκταση πέντε (5) στρ. το ανώτερο, ανά ποικιλία και καλλιεργητική περίοδο. Στην περίπτωση αυτή, δηλώνεται στη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας και στη Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, η διενέργεια πειραματικών καλλιεργειών βιομηχανικής κάνναβης

(ιδίως τοποθεσία, ποικιλία/λίεζ) και γνωστοποιούνται τα αποτελέσματα των πειραμάτων αυτών στη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας. Για την απόκτηση, από τρίτες χώρες, των σπόρων προς σπορά ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης για ερευνητικούς- πειραματικούς σκοπούς χορηγείται σχετική έγκριση από τη Διεύθυνση Φυτογενετικών Πόρων και Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών, κατόπιν αίτησης του ΕΛ.Γ.Ο.-ΔΗΜΗΤΡΑ και των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων της χώρας.

Άρθρο 4

Προέγκριση καλλιέργειας ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης

1. Για την καλλιέργεια ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης και την υποβολή της ενιαίας αίτησης ενίσχυσης (ΕΑΕ) της παρ. 7 του άρθρου 17 του Κανονισμού 809/2014, ο ενδιαφερόμενος γεωργός, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, υποβάλλει, ηλεκτρονικά ή εγγράφως, αίτηση προέγκρισης στα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης, σύμφωνα με το Παράρτημα Ι του άρθρου 10, συνοδευόμενη από:

α) αποδεικτικό για την ακριβή θέση και την έκταση την οποία πρόκειται να καλλιεργήσει, και συγκεκριμένα με βάση το σύστημα που καταχωρείται για την Ενιαία Αίτηση Ενίσχυσης (13ψήφιος κωδικός έκτασης στο χαρτογραφικό σύστημα του ΟΠΕΚΕΠΕ), είτε πρόκειται για υπαίθρια είτε για θερμοκηπιακή καλλιέργεια

β) την άδεια χρήσης νερού, σύμφωνα με την αριθ. οικ146896/17-10-2014 απόφαση (Β'2878/27-10-2014). Δεν απαιτείται η προαναφερόμενη άδεια στις περιοχές που το μέσο ύψος βροχόπτωσης τα τελευταία 3 έτη υπερβαίνει τα 750mm..

γ) αντίγραφο ποινικού μητρώου από το οποίο πρέπει να προκύπτει ότι ο αιτών φυσικό πρόσωπο δεν έχει καταδικαστεί για αδίκημα που προβλέπεται στη νομοθεσία περί ναρκωτικών καθώς και ότι δεν έχει καταδικαστεί αμετάκλητα σε βαθμό κακουργήματος για οποιοδήποτε άλλο αδίκημα. Σε περίπτωση που ο αιτών είναι νομικό πρόσωπο, η παραπάνω προϋπόθεση πρέπει να συντρέχει ως εξής:

αα) για τις Ανώνυμες Εταιρίες για το σύνολο των μελών του ΔΣ,

ββ) για Ομόρρυθμη Εταιρία, Ετερόρρυθμη Εταιρία ή Ιδιωτική Κεφαλαιουχική Εταιρία για το σύνολο των εταίρων

γγ) για Κοινοπραξία χωρίς νομική προσωπικότητα για το σύνολο των κοινοπρακτούντων μελών.

Υπάρχει δυνατότητα αυτεπάγγελτης αναζήτησης για την χορήγηση ποινικού μητρώου από την αρμόδια αρχή. Σε αυτήν την περίπτωση θα κατατίθεται για τα ίδια ως άνω

πρόσωπα υπεύθυνη δήλωση του αρ. 8 ν.1599/1986 ότι ο ενδιαφερόμενος δεν έχει καταδικαστεί για αδίκημα που προβλέπεται στη νομοθεσία περί ναρκωτικών καθώς και ότι δεν έχει καταδικαστεί αμετάκλητα σε βαθμό κακουργήματος για οποιοδήποτε άλλο αδίκημα.

2. α) Τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης, μετά την ολοκλήρωση του διοικητικού ελέγχου των δικαιολογητικών της παρ. 1 χορηγούν, εντός δέκα (10) εργάσιμων ημερών από την υποβολή της αίτησης, την προέγκριση σύμφωνα με το Παράρτημα Ι, και ενημερώνουν το μητρώο του άρθρου 5 ή απορρίπτουν την αίτηση του ενδιαφερόμενου με αιτιολόγηση. Αν κατά τον έλεγχο, τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης διαπιστώσουν έλλειψη κάποιου δικαιολογητικού της περ.

α' της παρ. 1 ενημερώνουν τον αιτούντα, ο οποίος μέσα σε δέκα (10) ημέρες από την ενημέρωσή του προσκομίζει τα ελλείποντα δικαιολογητικά, άλλως η αίτησή του απορρίπτεται.

β) Μετά τη χορήγηση της προέγκρισης και εφόσον προκύψει καταδίκη του αιτούντος για αδίκημα που προβλέπεται στη νομοθεσία περί ναρκωτικών ή για οποιοδήποτε άλλο αδίκημα σε βαθμό κακουργήματος, ή αν διαπιστωθεί η αναλήθεια κάποιου από τα δικαιολογητικά της παρ. 1 του παρόντος άρθρου, η προέγκριση ανακαλείται άμεσα από το οικείο Τμήμα Αγροτικής Ανάπτυξης και ενημερώνεται σχετικά το μητρώο και ο ενδιαφερόμενος.

3. Για την ανανέωση της προέγκρισης πέραν του έτους που αφορά την ενίσχυση, ο αιτών οφείλει να υποβάλει υπεύθυνη δήλωση στα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης ότι δεν άλλαξαν τα στοιχεία του και τα δικαιολογητικά της παρ. 1 του παρόντος άρθρου, που προσκόμισε κατά την πρώτη προέγκριση. Αν άλλαξε κάποιο από τα δικαιολογητικά της παρ.1 ή αιτείται για νέα έκταση θα πρέπει να υποβληθεί νέα αίτηση προέγκρισης. Ισχύει η περ. β της παρ. 1 του παρόντος άρθρου.

3. Αν κατά την υποβολή της ΕΑΕ της παρ. 7 του άρθρου 17 του Κανονισμού 809/2014, στον Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. διαπιστωθεί ότι ο αιτών δεν διαθέτει την προέγκριση του παρόντος άρθρου, ο Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. απορρίπτει την ΕΑΕ και ενημερώνει σχετικά τον αιτούντα.

4. Η προέγκριση δεν εκχωρείται ούτε μεταβιβάζεται. Στην περίπτωση θανάτου του κατόχου της προέγκρισης, η προέγκριση κληρονομείται από τους νόμιμους κληρονόμους, στο πρόσωπο των οποίων πρέπει να συντρέχει ατομικά στον καθένα η

προϋπόθεση της μη καταδίκης για αδίκημα που προβλέπεται στη νομοθεσία περί ναρκωτικών και οι οποίοι έχουν τις υποχρεώσεις του άρθρου.

6. Αν δεν συντρέχουν στο πρόσωπο του κάθε κληρονόμου τότε ανακαλείται η προέγκριση για το πρόσωπο αυτό και η ενίσχυση καθορίζεται κατά τους κανονισμούς του Ο.ΠΕ.ΚΕ.ΠΕ..

5. Για οποιαδήποτε αλλαγή στα στοιχεία της παρ. 1 απαιτείται η υποβολή νέας αίτησης για τη χορήγηση της προέγκρισης σύμφωνα με το παρόν άρθρο.

6. Στην περίπτωση επίσπορης καλλιέργειας κάνναβης, απαιτείται νέα αίτηση για χορήγηση ξεχωριστής προέγκρισης.

Άρθρο 5

Μητρώο βιομηχανικής κάνναβης και αρχείο αποτελεσμάτων αναλύσεων

1. α) Η Διεύθυνση Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης της Γενικής Διεύθυνσης Διοικητικών Υπηρεσιών και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης του ΥΠΑΑΤ δημιουργεί και συντηρεί το μητρώο καλλιεργητών βιομηχανικής κάνναβης.

β) Το μητρώο καλλιεργητών βιομηχανικής κάνναβης τηρείται και ενημερώνεται από τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και περιλαμβάνει τα στοιχεία της προέγκρισης.

2. Το αρχείο αποτελεσμάτων αναλύσεων ανά ποικιλία της παρ. 3 του άρθρου 9 του Καν. 639/2014, τηρείται από τη Διεύθυνση Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών και Φυτογενετικών Πόρων

3. Το μητρώο της παρ. 1 και το αρχείο της παρ. 2 αποτελούν ενιαίο μητρώο στο οποίο έχουν πρόσβαση η Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας και η Διεύθυνση Φυτογενετικών Πόρων και Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών, ο Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. και η Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

Άρθρο 6

Υποχρεώσεις γεωργών βιομηχανικής κάνναβης

Οι παραγωγοί ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης υποχρεούνται:

α) Να διαθέτουν την προέγκριση καλλιέργειας βιομηχανικής κάνναβης του άρθρου 4.

β) Να υποβάλλουν την ΕΑΕ της παρ. 7 του άρθρου 17 του Κανονισμού 809/2014.

γ) Να προμηθεύονται και να χρησιμοποιούν σπόρους προς σπορά των ποικιλιών που

περιλαμβάνονται στον «Κοινό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών», σύμφωνα με το άρθρο 9 του Κανονισμού 639/2014. Έως την 30ή Ιουνίου κάθε έτους, ο παραγωγός θα πρέπει να υποβάλλει, συμπληρωματικά στην ΕΑΕ στοιχεία σχετικά με τις χρησιμοποιηθείσες ποσότητες σπόρων (kg ανά στρέμμα) καθώς και τις επίσημες ετικέτες που είχαν επικολληθεί στις συσκευασίες των σπόρων σύμφωνα με την οδηγία 2002/57/ΕΚ του Συμβουλίου ή το σχετικό τιμολόγιο στο

οποίο αναφέρονται τα ως άνω στοιχεία. Κατά παρέκκλιση, για την κάνναβη που καλλιεργείται ως επίσπορη καλλιέργεια, δηλαδή η σπορά της πραγματοποιείται μετά τις 30 Ιουνίου κάθε έτους, οι ετικέτες υποβάλλονται μέχρι την 1η Σεπτεμβρίου.

δ) Να συνεργάζονται με τα ενωσιακά και τα εθνικά ελεγκτικά όργανα κατά τη διενέργεια των προβλεπόμενων ελέγχων και να παρέχουν τα απαιτούμενα στοιχεία.

ε) Να δηλώνουν στα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης, τον χρόνο συγκομιδής και τον τόπο αποθήκευσης σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 7

στ) Να γνωστοποιούν, στα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης,:

αα) την αλλαγή των προσωπικών στοιχείων και των στοιχείων επικοινωνίας τους,

αβ) την αλλαγή της ποικιλίας που χρησιμοποιήθηκε στην σπορά,

αγ) την αποτυχία φυτρώματος της καλλιέργειας και την καλλιέργεια άλλου είδους φυτού, αδ) την καταστροφή της καλλιέργειας της βιομηχανικής κάνναβης.

Για τις υποπεριπτώσεις ββ, και δδ, η γνωστοποίηση θα πρέπει να λαμβάνει χώρα πριν την αντίστοιχη ενέργεια και αυτή να πραγματοποιείται παρουσία αρμόδιου υπαλλήλου του οικείου Τμήματος Αγροτικής Ανάπτυξης από τον οποίο συντάσσεται σχετική έκθεση. Για την υποπερίπτωση γγ, η γνωστοποίηση θα πρέπει να λαμβάνει χώρα πριν την καλλιέργεια άλλου είδους φυτού.

ζ) Να διατηρεί έντυπο ενημέρωσης περί καλλιέργειας βιομηχανικής κάνναβης στο οποίο θα αναγράφεται ο αριθμός προέγκρισης που έχει λάβει.

η) Να προκαταβάλουν το κόστος των αναλύσεων των δειγμάτων που λαμβάνονται από τους ελεγκτές των Τμημάτων Αγροτικής Ανάπτυξης, ανά αγροτεμάχιο και ανά ποικιλία.

Τα αποτελέσματα αποστέλλονται από τα εργαστήρια στο οικείο Τμήμα Αγροτικής Ανάπτυξης.

Άρθρο 7

Συγκομιδή, αποθήκευση και μεταφορά ποικιλιών

και προϊόντων βιομηχανικής κάνναβης

1. α) Η συγκομιδή των ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης πραγματοποιείται τουλάχιστον δέκα (10) ημέρες από το τέλος της ανθοφορίας, σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο της παρ. 7 του άρθρου 9 του Κανονισμού 639/2014. Η καλλιέργεια της κάνναβης ως επίσπορης καλλιέργειας συνεχίζεται υπό συνήθεις καλλιεργητικές συνθήκες τουλάχιστον έως το τέλος της περιόδου βλάστησης. Οι γεωργοί δηλώνουν στα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων, τον χρόνο συγκομιδής, τουλάχιστον δέκα (10) ημέρες πριν από την πραγματοποίησή της.

β) Σε εφαρμογή του δεύτερου εδαφίου της παρ. 7 του άρθρου 9 του Κανονισμού 639/2014, δύνανται οι παραγωγοί, αν το επιθυμούν, να συγκομίζουν τις ποικιλίες βιομηχανικής κάνναβης μετά την έναρξη της ανθοφορίας, αλλά πριν τη λήξη της δεκαήμερης περιόδου από το τέλος της ανθοφορίας. Οι γεωργοί δηλώνουν στα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων, τον χρόνο συγκομιδής, τουλάχιστον δέκα (10) ημέρες πριν από την πραγματοποίησή της, προκειμένου οι ελεγκτές να είναι παρόντες κατά τη συγκομιδή, ώστε να υποδεικνύουν ποια αντιπροσωπευτικά τμήματα κάθε αγροτεμαχίου πρέπει να εξακολουθήσουν να καλλιεργούνται επί τουλάχιστον δέκα (10) ημέρες μετά το τέλος της ανθοφορίας για τη διενέργεια των ελέγχων του άρθρου 8, σύμφωνα με τη μέθοδο που καθορίζεται στο Παράρτημα ΙΙΙ του ιδίου ως άνω Κανονισμού.

2. α) Μετά τη συγκομιδή της, αν η βιομηχανική κάνναβη πρόκειται να αποθηκευτεί, στη δήλωση της παρ. 1 περιλαμβάνεται και ο σχετικός αποθηκευτικός χώρος.

β) Η αποθήκευση της βιομηχανικής κάνναβης γίνεται αποκλειστικά στους αποθηκευτικούς χώρους που έχει δηλώσει ο καλλιεργητής στη δήλωση της περ. α' της παρ. 1 σε συνδυασμό με την παρ. 2α του παρόντος άρθρου.

3. Κατά τη μεταφορά προϊόντων βιομηχανικής κάνναβης, οι εκτελούντες τη μεταφορά υποχρεούνται να φέρουν:

α) φωτοαντίγραφο της προέγκρισης καλλιέργειας βιομηχανικής κάνναβης από την οποία προέρχονται τα μεταφερόμενα προϊόντα

β) τιμολόγιο, δελτίο αποστολής ή παραστατικό αγοράς

γ) φωτοαντίγραφο της δήλωσης του γεωργού προς τα ΤΑΑ όπου αναφέρεται ο χώρος αποθήκευσης της βιομηχανικής κάνναβης και

δ) αποτελέσματα των εργαστηριακών αναλύσεων για εξακρίβωση της περιεκτικότητας των ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης σε THC, εφόσον έχει πραγματοποιηθεί δειγματοληψία στην καλλιέργεια του γεωργού ή πρακτικό δειγματοληψίας εφόσον έχει

πραγματοποιηθεί μόνο η δειγματοληψία και δεν έχουν εκδοθεί τα αποτελέσματα της εργαστηριακής ανάλυσης. Σε περίπτωση που η καλλιέργεια του γεωργού δεν έχει επιλεγεί για δειγματοληψία ή έχει προηγηθεί η συγκομιδή της δειγματοληψίας, τότε απαιτείται σχετική βεβαίωση από τα ΤΑΑ.

Άρθρο 8

Επιτόπιος έλεγχος καλλιεργειών βιομηχανικής κάνναβης και εξακρίβωση της περιεκτικότητας των ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης σε THC

1. α) Σε εφαρμογή του άρθρου 30 του Κανονισμού 809/2014, ο ετήσιος επιτόπιος έλεγχος από τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης, για την εξακρίβωση της περιεκτικότητας των χρησιμοποιούμενων ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης σε THC, καλύπτει το 30% των εκτάσεων που δηλώνονται για την παραγωγή ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης. Από το επόμενο έτος ο ετήσιος επιτόπιος έλεγχος καλύπτει το 20% των εκτάσεων που δηλώνονται, κατά τα οριζόμενα στην παράγραφο 6 του άρθρου 36 του ως άνω Κανονισμού.

β) Σε εφαρμογή του άρθρου 35 του Κανονισμού 809/2014, όταν από τους επιτόπιους ελέγχους αποκαλύπτονται σημαντικές περιπτώσεις μη συμμόρφωσης στο πλαίσιο της βασικής ενίσχυσης για την κάνναβη βιομηχανικής χρήσης, τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης αυξάνουν σε δέοντα βαθμό το ποσοστό των δικαιούχων που πρέπει να υποβληθούν σε επιτόπιο έλεγχο το επόμενο έτος.

2. α) Σε εφαρμογή του άρθρου 9 και του Παραρτήματος III του Κανονισμού 639/2014, η εξακρίβωση της περιεκτικότητας των καλλιεργούμενων ποικιλιών βιομηχανικής κάνναβης σε THC διενεργείται από διαπιστευμένα από το ΕΣΥΔ, δημόσια ή ιδιωτικά εργαστήρια, επιλογής του γεωργού ή από τον ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ ή από το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών ή από το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, επί των δειγμάτων που αποστέλλονται σε αυτά για

ανάλυση από τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων. Αν σε ένα αγροτεμάχιο καλλιεργούνται δύο (2) ή περισσότερες ποικιλίες, η δειγματοληψία και η ανάλυση πραγματοποιούνται ξεχωριστά για κάθε μια από τις ποικιλίες αυτές.

β) Σε εφαρμογή της περ. 2.2 της παρ. 2 του Παραρτήματος III του Κανονισμού 639/2014, οι ελεγκτές των οικείων Τμημάτων Αγροτικής Ανάπτυξης συλλέγουν δεύτερο δείγμα για επιβεβαιωτική ανάλυση, το οποίο ζηραίνεται και φυλάσσεται, σύμφωνα με τη μέθοδο που καθορίζεται στο Παράρτημα III του Κανονισμού 639/2014,

από το οικείο Τμήμα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων, μέχρι τη λήξη της καλλιεργητικής περιόδου.

γ) Σε εφαρμογή της παρ. 5 του άρθρου 9 του Κανονισμού 639/2014, τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης και Ελέγχων ενημερώνουν τη Διεύθυνση Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών και Φυτογενετικών Πόρων και τη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας και ΠΦΠ, για το ότι για δεύτερο έτος, ο μέσος όρος όλων των δειγμάτων μιας συγκεκριμένης ποικιλίας υπερβαίνει την περιεκτικότητα του 0,2% σε τετραϋδροκανναβινόλη, και εφαρμόζεται η διαδικασία του άρθρου 17 της αριθ. 341561/2645/25.2.2000 απόφασης, καθώς και της παρ. 5 του άρθρου 9 του ίδιου ως άνω Κανονισμού.

3. Οι ελεγκτές των οικείων Τμημάτων Αγροτικής Ανάπτυξης, μετά τη διενέργεια κάθε επιτόπιου ελέγχου συντάσσουν έκθεση ελέγχου, την οποία αποστέλλουν στη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας.

4. Τα οικεία Τμήματα Αγροτικής Ανάπτυξης αποστέλλουν τα αποτελέσματα των αναλύσεων του παρόντος άρθρου στη Διεύθυνση Φυτογενετικών Πόρων και Πολλαπλασιαστικού Υλικού Καλλιεργούμενων Φυτικών Ειδών και στη Διεύθυνση Συστημάτων Καλλιέργειας, καθώς και στον Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. Αν η περιεκτικότητα των δειγμάτων σε THC, όπως προκύπτει από τις αναλύσεις, υπερβαίνει το 0,2%, τα αποτελέσματα των αναλύσεων αποστέλλονται και στη Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

Άρθρο 9

Διοικητικές και Ποινικές Κυρώσεις

1. α) Σε όποιον αρνείται την παροχή στοιχείων και πληροφοριών ή παρέχει ψευδή στοιχεία ή αποκρύπτει στοιχεία και πληροφορίες ή παρακωλύει με οποιονδήποτε άλλο τρόπο τη διενέργεια των ελέγχων του άρθρου 8, ή παραλείπει να γνωστοποιήσει το χρόνο συγκομιδής ή να δηλώσει τον τόπο αποθήκευσης, ανακαλείται η προέγκριση και επιβάλλεται πρόστιμο:

αα) από χίλια (1.000) ευρώ μέχρι δέκα χιλιάδες (10.000) ευρώ, αν η υπό έλεγχο έκταση είναι από ένα έως και δέκα ($>1 - 10 \geq$) στρέμματα,

ββ) από δέκα χιλιάδες ένα (10.001) ευρώ μέχρι πενήντα χιλιάδες (50.000) ευρώ, αν η υπό έλεγχο έκταση είναι από δέκα έως πενήντα ($>10 - 50 \geq$) στρέμματα και

γγ) από πενήντα χιλιάδες ένα ευρώ (50.001) μέχρι εκατό χιλιάδες ευρώ (100.000) , αν η υπό έλεγχο έκταση είναι πενήντα (>50) στρέμματα και άνω.

2. Σε περίπτωση υποτροπής των παραβάσεων της παρ. 1, η οποία νοείται ως η διαπίστωση της ίδιας παράβασης από το ίδιο πρόσωπο μέσα σε διάστημα τριών (3) ετών από την έκδοση της προηγούμενης απόφασης επιβολής της διοικητικής κύρωσης τα πρόστιμα διπλασιάζονται και επιβάλλεται επιπλέον διετής αποκλεισμός τόσο από την προέγκριση της καλλιέργειας όσο και από την ενίσχυση,

3. Η υπηρεσία που διενήργησε τον έλεγχο γνωστοποιεί εγγράφως με απόδειξη, τη διαπίστωση παράβασης των παρ. 1 και 2 στον ενδιαφερόμενο, ο οποίος καλείται μέσα σε προθεσμία πέντε (5) ημερών από τη γνωστοποίησή της σε αυτόν, να υποβάλει εγγράφως τις απόψεις του. Στην ειδοποίηση του προηγούμενου εδαφίου αναφέρεται και το δικαίωμα άσκησης ένστασης, σύμφωνα με την παρ. 5.

4. Οι κυρώσεις των παρ. 1 και 2 επιβάλλονται με απόφαση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, μετά από γνώμη των οικείων Τμημάτων Αγροτικής Ανάπτυξης.

5. Κατά της απόφασης επιβολής προστίμου και της ανάκλησης της προέγκρισης του άρθρου 4, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ασκήσει ενδικοφανή προσφυγή ενώπιον του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, μέσα σε δέκα (10) ημέρες από την επίδοση της απόφασης επιβολής της κύρωσης σε αυτόν. Η απόφαση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων επί της ενδικοφανούς προσφυγής είναι οριστική, ανέκκλητη και εκτελεστή.

6. Αν κατά τη διενέργεια των ελέγχων του άρθρου 8 της παρούσας, διαπιστωθούν παραβάσεις του ν. 4139/2013, εφαρμόζονται οι διατάξεις και επιβάλλονται οι ποινές του ιδίου ως άνω νόμου.

Γενικές διατάξεις

Για θέματα που δεν ρυθμίζονται με την παρούσα απόφαση, εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις της αριθ. 104/7056/21.1.2015 απόφασης του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (Β'147/22.1.2015).

Έναρξη ισχύος

Η ισχύς της απόφασης αυτής αρχίζει από τη δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ Β' 929/06.04.2016

Πηγή: από την επίσημη ιστοσελίδα του ΥΠΑΑΤ

http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/KANABH/kya_enopoihmenh_kannabh.pdf

Συμπληρωματικά, με το άρθρο 28 του Ν.4509/2017, κατά τροποποίηση του Ν.4139/2013 εξαιρέθηκε ξεκάθαρα η κλωστική κάνναβη από την πρόβλεψη για τις ψυχοτρόπες ουσίες και ψυχοτρόπα φάρμακα, ώστε η καλλιέργειά της να μην θεωρείται ποινικά κολάσιμη.

Σύμφωνα με τροπολογία του Ν.4554/2018, του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, με τίτλο: «*Ασφαλιστικές και συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις - Αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας - Ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων - Επιτροπεία ασυνόδευτων ανηλίκων και άλλες διατάξεις*», 130 Α'/18.07.2018, ρυθμίστηκε η νομιμότητα των βρώσιμων προϊόντων που περιλαμβάνουν συστατικά από κάνναβη, με περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη - THC κάτω από 0,2%. Με την ψήφιση της σχετικής τροπολογίας ελευθερώθηκε και το πεδίο ώστε να εναρμονιστεί η χώρα μας με τη σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία. Διότι μέχρι τη συγκεκριμένη τροπολογία τα σχετικά βρώσιμα προϊόντα των Ελλήνων παραγωγών θεωρούνταν παράνομα, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά εισαγόμενα προϊόντα που θεωρούνταν νόμιμα.

Οι υπογράφωντες στη συγκεκριμένη τροπολογία συναρμόδιοι υπουργοί: Π. Σκουρλέτης, Στ. Κοντονής, Α. Ξανθός, Ε. Αποστόλου, Γ. Σταθάκης. Προβλέπουν και ρυθμίζουν τα εξής:

(ακολουθεί το κείμενο της τροπολογίας αυτούσιο από την ιστοσελίδα του ελληνικού Κοινοβουλίου⁴⁸)

- Πρώτο: «*Με την παρ. 1 της τροπολογίας, αντικαθίστανται το πρώτο και το δεύτερο εδάφιο της παρ.3 του άρθρου 1 του ν.4139/2013, που αφορά στις εξαρτησιογόνες ουσίες. Συγκεκριμένα στις ναρκωτικές ουσίες δεν περιλαμβάνονται τα ακατέργαστα συγκομιζόμενα προϊόντα περιεκτικότητας σε τετραϋδροκανναβινόλη μέχρι 0,2%. Η προτεινόμενη τροπολογία κρίνεται αναγκαία, προκειμένου πρώτον, να καθοριστούν τα ανώτατα όρια τετραϋδροκανναβινόλης που επιτρέπεται να περιέχουν τα τρόφιμα».*
- Δεύτερο: ...«*να καθοριστούν τα ανώτατα όρια τετραϋδροκανναβινόλης, που επιτρέπεται να περιέχουν τα καλλυντικά και τα συμπληρώματα διατροφής, σύμφωνα με τη νομοθεσία της Ε.Ε.. Με την προτεινόμενη διάταξη καθίσταται δυνατή η έκδοση αποφάσεων πρώτον, για την κατ' εξαίρεση παραγωγή, κατοχή, μεταφορά, αποθήκευση, προμήθεια των*

⁴⁸ https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Psifisthenta-Nomoschedia/?law_id=6fcd1da1-4916-4e9e-83b8-a90b00e43f20

πρώτων υλών και των ουσιών των ποικιλιών κάνναβης, περιεκτικότητας σε τετραϋδροκανναβινόλη άνω του 0,2%.»

- Τρίτο: ...*«Με την παράγραφο 2 της τροπολογίας προσδιορίζονται οι χρήσεις γης, για τις οποίες επιτρέπεται η καλλιέργεια και επεξεργασία της κάνναβης, σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, καθώς και για την εγκατάσταση και λειτουργία μεταποιητικής μονάδας επεξεργασίας και παραγωγής φαρμακευτικής κάνναβης σε περιοχές, για τις οποίες υπάρχουν θεσμοθετημένοι υποδοχείς παραγωγικών δραστηριοτήτων, καθώς και σε περιοχές όπου επιτρέπονται οι μεταποιητικές ή γεωργικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένων και των γεωργικών εκμεταλλεύσεων σε γη υψηλής παραγωγικότητας».*

3.7 Ευρωπαϊκή νομοθεσία για την κλωστική κάνναβη

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας της εταιρείας Prohibition Partners, παρέχεται πλέον μια πληθώρα πληροφοριακών στοιχείων, σχετικά με την ταχύτατα αναπτυσσόμενη αγορά της κλωστικής κάνναβης στην Ευρώπη. Η συγκεκριμένη εταιρεία είναι ιδιωτικού δικαίου και δραστηριοποιείται ως εταιρεία επιχειρηματικών συμβούλων με έδρα το Λονδίνο. Τα τακτικά ενημερωτικά δελτία της Prohibition Partners στρέφονται αυστηρά γύρω από την οικονομική ανάπτυξη και τις επενδύσεις και ξεχωρίζουν για τον καθαρά τεχνοκρατικό χαρακτήρα τους.

Στον ευρωπαϊκό χάρτη που ακολουθεί απεικονίζονται με χρώμα: *κόκκινο* - οι χώρες με προοδευτικούς νόμους, *γκρι ανοιχτό* - οι χώρες με σχετικά προοδευτικούς νόμους, *γκρι σκούρο* - οι χώρες με σχετικά συντηρητικούς νόμους, *μπλε* - οι χώρες με συντηρητικούς νόμους

Εικόνα 3.12: Νομικό καθεστώς για την κλωστική κάνναβη στην Ε.Ε.

Πηγή: <https://cannabisnews.gr/i-eikona-ton-evropaikon-nomon-gia-tin-kannavi-infographics/>

➤ *Σύστημα ελέγχου στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.*

Τα κράτη-μέλη είναι υποχρεωμένα να θεσπίσουν ενιαίο σύστημα ελέγχου της περιεκτικότητας σε THC των καλλιεργούμενων ποικιλιών κάνναβης, προκειμένου να μπορεί να διασφαλιστεί ότι δεν θα είναι δυνατή η κρυφή συγκαλλιέργεια παράνομων ποικιλιών κάνναβης, μεταξύ αυτών που είναι επιλέξιμες για άμεσες ενισχύσεις και για την διασφάλιση της δημόσια υγείας.

➤ *Οικολογικός προσανατολισμός*

Στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) για την περίοδο 2014-2020 θεσπίστηκαν συγκεκριμένες υποχρεωτικές πρακτικές με σαφή οικολογικό προσανατολισμό, με στόχο τη διασφάλιση μιας βιώσιμης διαχείρισης των φυσικών πόρων και την ανάληψη συγκεκριμένων δράσεων για την κλιματική αλλαγή. Σε αυτές τις πρακτικές με οικολογικό προσανατολισμό περιλαμβάνονται οι εξής δράσεις: καθιέρωση της αμειψισποράς με διαφοροποίηση των καλλιεργειών, η διατήρηση των υφιστάμενων μόνιμων βοσκοτόπων και η δημιουργία περιοχών οικολογικής εστίασης (ΠΟΕ). Ωστόσο η καλλιέργεια της κάνναβης στις ΠΟΕ, δεν είναι ακόμη επιτρεπτή, δεδομένου ότι προϋποθέτει μια σειρά πρόσθετων ρυθμίσεων.

➤ *Συνδεδεμένη στήριξη*

Αφορά συγκεκριμένους τομείς και τύπους παραγωγής, που ορίζονται ως «σημαντικοί», βάσει οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών προτύπων και ενδέχεται να αντιμετωπίζουν λειτουργικές δυσκολίες. Η κάνναβη συμπεριλαμβάνεται σε αυτούς τους επιλέξιμους τομείς, για την εφαρμογή του καθεστώτος «εθελοντικής συνδεδεμένης στήριξης».

Πάντως, μέχρι στιγμής μόνο τρία κράτη-μέλη η Γαλλία, η Ρουμανία και η Πολωνία έχουν δηλώσει ότι θα προχωρήσουν στην άμεση στήριξη της κάνναβης.

1. Η Γαλλία θα χορηγεί 1.700.000 ευρώ ετησίως για την κάνναβη.
2. Η Πολωνία θα χορηγεί 660.000 ευρώ ετησίως για κάνναβη και λινάρι.
3. Η Ρουμανία θα παρέχει συνδεδεμένη στήριξη για την καλλιέργεια ελαιούχου και/ή κλωστικής κάνναβης σε ενεργούς γεωργούς οι οποίοι:
  - θα έχουν συνάψει σύμβαση με πιστοποιημένες μονάδες μεταποίησης τόσο στη Ρουμανία όσο και σε άλλα κράτη-μέλη της Ε.Ε.
  - θα αποδεικνύουν ότι έχουν επιτύχει ελάχιστη παραγωγή 500 kg σπόρων ανά εκτάριο ή 5.000 kg αποξηραμένων στελεχών ανά εκτάριο.
  - θα διαθέτουν άδεια καλλιέργειας, από τις αρμόδιες τοπικές αρχές και θα πληρούν τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις, σύμφωνα με τον νόμο, για την καλλιέργεια κλωστικής και φαρμακευτικής κάνναβης.

3.8 Οι προϋποθέσεις για την καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης στην Ελλάδα

Σύμφωνα με το ΦΕΚ Β/929, 06/04/2016, νομιμοποιήθηκε και επίσημα πλέον η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης - Cannabis Sativa L στη χώρα μας. Συνεπώς αναφερόμαστε στις εγκεκριμένες ποικιλίες κλωστικής κάνναβης, που συμπεριλαμβάνονται στον «Κοινό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών» και έχουν περιεκτικότητα σε τετραϋδροκανναβινόλη - THC σε ποσοστό μικρότερο του 0,2%. (Ακολουθεί αυτούσιο απόσπασμα του ΦΕΚ.Β/929-6/4/2016).

Πίνακας 3.6: ΦΕΚ.Β/929-6/4/2016)

<p>➤ Κριτήρια για τους υποψήφιους καλλιεργητές:</p>
<p>1. Να διαθέτουν αρδευόμενο αγροτεμάχιο (η βιομηχανική κάνναβη απαιτεί άρδευση), το οποίο να στραγγίζει ικανοποιητικά και να διαθέτει γόνιμο έδαφος να έχουν την Άδεια Χρήσης Νερού για το αγροτεμάχιο αυτό.</p> <p>Σημαντικό: Σε μεταγενέστερη απόφαση της Γεν. Δ/σης/ Βιώσιμης Φυτικής Παραγωγής Δ/σης Συστημάτων Καλλιέργειας (5/5/.2016 ~ Αρ. Πρωτ.: 2286/52899) αναφέρεται ότι «σε περίπτωση λήξης ή έλλειψης άδειας χρήσης νερού και μέχρι την έκδοση νέας ή επικαιροποιημένης απαιτείται η υποβολή του αριθμού πρωτοκόλλου της αίτησης εγγραφής ή του κωδικού εγγραφής στο Εθνικό Μητρώο Σημείων Υδροληψίας (ΕΜΣΥ), καθώς και υπεύθυνη δήλωσης, με την οποία ο παραγωγός δεσμεύεται ότι θα προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες εντός των τιθέμενων από την κείμενη νομοθεσία προθεσμιών για την έκδοση της άδειας χρήσης νερού.</p> <p>Επίσης, ο παραγωγός υποχρεούται στην υπεύθυνη δήλωση να δεσμεύεται ότι θα καταθέσει την άδεια χρήσης νερού όταν την λάβει ή θα ενημερώσει σε περίπτωση απόρριψης της αίτησής του για χορήγησης άδειας χρήσης νερού.</p>
<p>2. Να υποβάλλουν την Ενιαία Αίτηση Εκμετάλλευσης (ΕΑΕ) που γίνεται κάθε έτος από όλους τους γεωργούς και κτηνοτρόφους (συνήθως οι αιτήσεις αυτές γίνονται με έναρξη τον Απρίλιο και καταληκτική ημερομηνία την 15 Μαΐου του ίδιου έτους.</p>
<p>3. Να μην έχουν καταδικαστεί για αδίκημα που προβλέπεται στη νομοθεσία περί ναρκωτικών καθώς και να μην έχουν καταδικαστεί αμετάκλητα σε βαθμό κακουργήματος για οποιοδήποτε άλλο αδίκημα.</p>
<p>4. Σε περίπτωση που ο αιτών είναι νομικό πρόσωπο, η παραπάνω προϋπόθεση πρέπει να συντρέχει ως εξής: αα) για τις Ανώνυμες Εταιρίες για το σύνολο των μελών του ΔΣ ββ) για Ομόρρυθμη Εταιρία, Ετερόρρυθμη Εταιρία ή Ιδιωτική Κεφαλαιουχική Εταιρία για το σύνολο των εταίρων γγ) για Κοινοπραξία χωρίς νομική προσωπικότητα για το σύνολο των κοινοπρακτούντων μελών.</p> <p>Υπάρχει δυνατότητα αυτεπάγγελτης αναζήτησης για την χορήγηση ποινικού μητρώου από την αρμόδια αρχή. Σε αυτήν την περίπτωση θα κατατίθεται για τα ίδια ως άνω πρόσωπα υπεύθυνη δήλωση του αρ. 8 Ν. 1599/1986 ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν έχουν καταδικαστεί για αδίκημα που προβλέπεται στη νομοθεσία περί ναρκωτικών καθώς και ότι δεν έχουν καταδικαστεί αμετάκλητα σε βαθμό κακουργήματος για οποιοδήποτε άλλο αδίκημα.</p>
<p>➤ Τα βήματα</p>
<p>Εφόσον τα παραπάνω κριτήρια πληρούνται, τότε τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουν οι υποψήφιοι καλλιεργητές, είναι τα εξής:</p>

- Να επιλέξουν μια από τις ποικιλίες βιομηχανικής κάνναβης που περιγράφονται στον «Κοινό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών».
- Να δοθεί προσοχή στο να κρατήσει στο αρχείο του ο καλλιεργητής τις ετικέτες των σπόρων και το σχετικό Τιμολόγιο.
- Να συμπληρώσουν το έγγραφο «Αίτηση Προέγκρισης», το οποίο βρίσκεται ως Παράρτημα Ι στην ΚΥΑ αλλά το δίνουν και οι ΔΑΟΚ (Διευθύνσεις Αγροτικής Ανάπτυξης Οικονομίας Κτηνιατρικής).
- Η «Αίτηση Προέγκρισης» μαζί με τα συνημμένα δικαιολογητικά (Άδεια χρήσης νερού και αντίγραφο ποινικού μητρώου) υποβάλλονται στην ΔΑΟΚ εντός 10 ημερών (σύμφωνα με την ΚΥΑ) και μόνο μετά από θετική απάντηση της ΔΑΟΚ, ο καλλιεργητής θα μπορεί να ξεκινήσει τη σπορά.
- Προσοχή στη φύλαξη της υπογεγραμμένης από την ΔΑΟΚ «Αίτησης Προέγκρισης», ώστε να μην χαθεί.
- Ακολουθεί υποβολή της Ενιαίας Αίτησης Εκμετάλλευσης.
- Υποχρεωτική η ανάρτηση περίξ του καλλιεργήσιμου αγρού του «Εντύπου ενημέρωσης περί καλλιέργειας βιομηχανικής κάνναβης» (Παράρτημα ΙΙΙ της ΚΥΑ, και διανέμεται από τις ΔΑΟΚ), αφού πρώτα συμπληρωθούν απαραίτητα στοιχεία.
- Υποχρεωτική η προκαταβολή του κόστους των εργαστηριακών αναλύσεων που θα ακολουθήσουν.

➤ **Ιδιαίτερη προσοχή στα κάτωθι σημεία**

1. Στην επιλογή της ποικιλίας βιομηχανικής κάνναβης (όχι μόνο για να μην ξεπεραστεί το όριο του 0,2% περιεκτικότητας σε τετραϋδροκανναβινόλη αλλά και γιατί η ποικιλία θα πρέπει να ταιριάζει με τις εδαφοκλιματικές συνθήκες του μικροκλίματος καλλιέργειάς της).
2. Στην αμειψισπορά (εναλλαγή καλλιεργειών) που θα σχεδιαστεί και ακολουθηθεί, καθώς πρόκειται για ετήσια καλλιέργεια.
3. Στον τρόπο καλλιέργειας, αφού αποτελεί μια νέα καλλιέργεια για την Ελλάδα.
4. Συστήνεται ο καλλιεργητής να συνεργαστεί με γεωπόνους και ειδικούς τεχνικούς συμβούλους.

Πηγή: <https://cannabisnews.gr/proypotheseis-kai-vimata-gia-na-kalliergisei-kapoios-viomichaniki-kannavi/>

3.9 Ευρωπαϊκό πλαίσιο στον αγροδιατροφικό τομέα

Η Νέα ΚΑΠ για την αγροτική ανάπτυξη που έχει δρομολογηθεί από την Ε.Ε, για την περίοδο 2015-2020 και η συνέχεια της όπως προδιαγράφεται από το 2021 και

μετά, στηρίζεται πάνω σε ένα πλαίσιο που δηλώνει ξεκάθαρα ότι η εποχή του κρατικού και κοινοτικού «προστατευτισμού» και των «εύκολων» επιδοτήσεων έχει παρέλθει και η κουλτούρα της «ευκολίας» και του καταναλωτικού δανεισμού έχει περάσει ανεπιστρεπτί. Η δημοσιονομική στρατηγική της Ε.Ε. για την επόμενη επταετία στηρίζεται πάνω στους εξής 6 πυλώνες – προτεραιότητες:

1. Προώθηση της γνώσης, επαγγελματικής κατάρτισης και αδιάκοπης ροής της πληροφορίας για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των γεωργικών μεθόδων και πρακτικών.
2. Προώθηση της οργάνωσης και της διαχείρισης κινδύνου για τη διατροφική αλυσίδα, παράλληλα με την αναδιοργάνωση του τομέα της μεταποίησης και του εμπορίου.
3. Προστασία, αποκατάσταση και βιώσιμη διαχείριση των δασών και όλων των οικοσυστημάτων.
4. Προώθηση μεθόδων και πρακτικών για βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων και μείωση των εκπομπών CO₂.
5. Προώθηση δραστηριοτήτων που θα διευκολύνουν την κοινωνική ένταξη, θα συμβάλλουν στη μείωση της φτώχειας και θα ενισχύουν την οικονομική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.
6. Προώθηση της καινοτομίας και συγκεκριμένα η *Ευρωπαϊκή Σύμπραξη για την Καινοτομία (ΕΣΚ)* και τη *γεωργική παραγωγικότητα και αειφορία*, θα προωθήσουν στρατηγικές, που θα αφορούν καινοτόμες δράσεις για:
  - Αύξηση της αποδοτικότητας στη χρήση των διαθέσιμων πόρων.
  - Αύξηση της παραγωγικότητας.
  - Μείωση των εκπομπών CO₂.
  - Ανάπτυξη γεωργικών μεθόδων συμβατών προς το περιβάλλον και την αλλαγή του κλίματος.
  - Ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ αγροτικού και επιστημονικού κλάδου, για την γρηγορότερη και αμεσότερη δημιουργία συμβατών τεχνολογικών εφαρμογών στην αγροτική οικονομία.

Η ευρωπαϊκή νομοθεσία σαφέστατα επηρεάζει την ανάπτυξη και τη μεγέθυνση της αναδυόμενης αγοράς της βιομηχανικής κάρναβης, τόσο εντός Ε.Ε, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Ιδιαίτερος λόγος γίνεται τον τελευταίο καιρό για τα *novel foods*, (όπως προέκυψε και από τις ποιοτικές συνεντεύξεις) τα λεγόμενα «νέα τρόφιμα» και

κατά πόσο η βιομηχανική κάνναβη, αλλά και η ουσία κανναβιδιόλη CBD θεωρούνται τρόφιμα ή νέα τρόφιμα. Διότι η ένταξη ή η μη ένταξη τους στον ευρωπαϊκό κατάλογο των novel foods⁴⁹, επηρεάζει αντιστοίχως και την εμπορικότητα των συγκεκριμένων προϊόντων στην ευρωπαϊκή αγορά.

Οι βασικές αρχές που διέπουν τα Novel Foods στην Ευρωπαϊκή Ένωση προβλέπουν τα εξής:

- Να είναι ασφαλή για ανθρώπινη κατανάλωση.
- Να επισημαίνονται σωστά, ώστε να μην παραπλανούνται οι καταναλωτές
- Εάν τα νέα τρόφιμα προορίζονται να αντικαταστήσουν ένα άλλο τρόφιμο, δεν πρέπει να διαφέρουν κατά τρόπο ώστε η κατανάλωση του νέου τροφίμου να είναι θρεπτικά επιζήμια, από άποψη διατροφικής αξίας για τον καταναλωτή.
- Απαιτείται προ-έγκριση πριν από την κυκλοφορία ενός νέου τροφίμου, βάσει αξιολόγησης σύμφωνα με τις ανωτέρω αρχές.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τροποποιεί συνεχώς τον κατάλογο καθώς οι χώρες της ΕΕ στέλνουν νέες πληροφορίες. Οι επιχειρήσεις υποβάλλουν πληροφορίες στις εθνικές αρχές της αντίστοιχης χώρας της ΕΕ για επαλήθευση, π.χ. το ιστορικό της σημαντικής κατανάλωσης ενός τροφίμου ή ενός συστατικού τροφίμων πριν από τις 15 Μαΐου 1997 στην ΕΕ.

➤ *Cannabis Sativa L & CBD ως novel foods*

Στις 15 Ιανουαρίου 2019, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε να τροποποιήσει τις εγγραφές σχετικά με την "Cannabis sativa" και το "CBD" στον κατάλογο «νέων τροφίμων» της ΕΕ, καθιστώντας πιο δύσκολη την είσοδο προϊόντων με κανναβινοειδή στην αγορά της ΕΕ, χωρίς προγενέστερη αγορά ως νέα τρόφιμα σύμφωνα με τον κανονισμό 2015/2283. Μετά την απόφαση αυτή, όλα τα προϊόντα κάνναβης και τα

---

⁴⁹ Ως νέο τρόφιμο ορίζεται ένα τρόφιμο που δεν καταναλωνόταν ευρέως από ανθρώπους στην ΕΕ, πριν από τις 15 Μαΐου 1997, όταν τέθηκε σε ισχύ ο πρώτος κανονισμός για τα νέα τρόφιμα. Ένα νέο τρόφιμο μπορεί να είναι προσφάτως αναπτυγμένο και καινοτόμο. Επίσης μπορεί να είναι κάποιο τρόφιμο που παράγεται με τη χρήση νέων τεχνολογιών και διαδικασιών παραγωγής, καθώς και τρόφιμα που καταναλώνονται ή έχουν παραδοσιακά καταναλωθεί εκτός της ΕΕ. Παραδείγματα novel food αποτελούν οι νέες πηγές βιταμίνης Κ (μενακινόνη) ή εκχυλίσματα από υπάρχοντα τρόφιμα (έλαιο Krill από την Ανταρκτική, πλούσιο σε φωσφολιπίδια από την Euphausia superba), γεωργικά προϊόντα από τρίτες χώρες (σπόροι chia, χυμοί φρούτων noni) (γάλα, ψωμί, μανιτάρια και μαγιά). https://ec.europa.eu/food/safety/novel_food_en

παράγωγά τους που περιέχουν κανναβινοειδή θεωρούνται πλέον καινοφανή. Οι σπόροι κάνναβης, το αλεύρι και το έλαιο σπόρου παραμένουν επιτρεπτά.

Η καταχώριση του νέου καταλόγου τροφίμων για την *Cannabis sativa* L έχει αλλάξει ως εξής: «[...] *Ορισμένα προϊόντα που παράγονται από το φυτό ή τα μέρη φυτών της Cannabis sativa, όπως σπόροι, σπόροι προς σπορά, αλεύρι κάνναβης, απολιπανθέντες σπόροι κάνναβης έχουν ιστορικό κατανάλωσης στην ΕΕ και επομένως δεν θεωρούνται νέα τρόφιμα. Άλλες ειδικές εθνικές νομοθεσίες ενδέχεται να περιορίσουν τη διάθεση στην αγορά αυτού του προϊόντος ως τρόφιμο ή συστατικό τροφίμων σε ορισμένα κράτη μέλη. Ως εκ τούτου, συνιστάται να διενεργείται έλεγχος από τις αρμόδιες εθνικές αρχές*».

Η καταχώριση για το CBD αναφέρεται τώρα στην ευρύτερη κατηγορία των «κανναβινοειδών» η οποία δηλώνει: «[...] *τα εκχυλίσματα της Cannabis sativa L και τα παράγωγα προϊόντα που περιέχουν κανναβινοειδή θεωρούνται νέα τρόφιμα, καθώς δεν έχει αποδειχθεί ιστορικό κατανάλωσης. Αυτό ισχύει τόσο για τα ίδια τα εκχυλίσματα όσο και για τα προϊόντα στα οποία προστίθενται ως συστατικά (όπως το έλαιο σπόρων κάνναβης). Αυτό ισχύει επίσης για εκχυλίσματα άλλων φυτών που περιέχουν κανναβινοειδή. Τα συνθετικά κανναβινοειδή θεωρούνται νέα*».

Συμπερασματικά, οι σπόροι κάνναβης, το αλεύρι και το έλαιο σπόρων δεν θεωρούνται νέα τρόφιμα. Όμως, όλα τα εκχυλίσματα κάνναβης και παραγώγων προϊόντων που περιέχουν κανναβινοειδή θεωρούνται νέα τρόφιμα.

Η παραπάνω απόφαση προέκυψε από μία συνάντηση της διαρκούς επιτροπής PAFF⁵⁰ της ΕΕ για τα νέα τρόφιμα στις 16 Οκτωβρίου 2018, όπου δύο οργανώσεις του κλάδου της βιομηχανικής κάνναβης, κλήθηκαν να σκιαγραφήσουν την παραδοσιακή χρήση τροφίμων από εκχυλίσματα κάνναβης. Η παρουσίασή τους δεν κατάφερε να

---

⁵⁰ Standing Committee on Plants, Animals, Food and Feed (PAFF Committee) είναι η διαρκής επιτροπή για τα φυτά, τα ζώα, τα τρόφιμα και τις ζωοτροφές και διαδραματίζει βασικό ρόλο στην εξασφάλιση της πρακτικής και αποτελεσματικής εφαρμογής των ενωσιακών μέτρων για την ασφάλεια των τροφίμων και των ζωοτροφών, την υγεία των ζώων και την καλή διαβίωση τους, καθώς και την υγεία των φυτών. Παρέχει γνωμοδοτήσεις σχετικά με τα σχέδια μέτρων που προτίθεται να λάβει η Επιτροπή. Τα μέλη της επιτροπής είναι εθνικοί εμπειρογνώμονες που αντιπροσωπεύουν τις κυβερνήσεις και τις δημόσιες αρχές της ΕΕ. Η δικαιοδοσία της καλύπτει ολόκληρη την αλυσίδα εφοδιασμού τροφίμων - από τα θέματα υγείας των ζώων στην εκμετάλλευση έως το προϊόν στο τραπέζι του καταναλωτή - βοηθώντας την ΕΕ να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους κινδύνους για την υγεία σε όλα τα στάδια της αλυσίδας παραγωγής. https://ec.europa.eu/food/committees/paff_en

πείσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή επειδή δεν δόθηκε νέα πληροφορία σχετικά με το ιστορικό χρήσης της κανναβιδιόλης. Από εδώ και στο εξής, οι επιχειρήσεις που επιθυμούν να διαθέτουν στην αγορά συστατικά από άλλα μέρη των φυτών, εκχυλίσματα κάνναβης ή παράγωγα προϊόντα της, έχουν τις ακόλουθες επιλογές βάσει του κανονισμού 2015/2283 για τα νέα τρόφιμα: 1. να αποδείξουν το σημαντικό ιστορικό χρήσης του συστατικού τους μέσω της επίσημης διαδικασίας διαβούλευσης, 2. να υποβάλουν κοινοποίηση για παραδοσιακό τρόφιμο από τρίτες χώρες, εάν μπορεί να αποδειχθεί το ιστορικό της ασφαλούς χρήσης τροφίμων σε τρίτη χώρα για τουλάχιστον 25 έτη, 3. Να υποβάλουν φάκελο για την καταχώριση νέου τροφίμου.

Η επιστημονική γνώμη της EFSA (European Food Safety Authority - Ευρωπαϊκή Αρχή για την Ασφάλεια των Τροφίμων) σχετικά με την ασφάλεια ενός καθαρού εκχυλίσματος CBD ως νέου τροφίμου αναμένεται τους προσεχείς μήνες. Ο κατάλογος των νέων τροφίμων χρησιμεύει ως οδηγός για το κατά πόσον ένα προϊόν θα χρειαστεί άδεια σύμφωνα με τον κανονισμό για τα νέα τρόφιμα. Εάν τα συστατικά τροφίμων αυτών χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά σε συμπληρώματα διατροφής, οι νέες χρήσεις σε άλλα τρόφιμα απαιτούν επίσης έγκριση.

3.10 Ανακεφαλαίωση

Συνεπώς, βλέπουμε πώς επηρεάζεται η αγορά των προϊόντων κάνναβης, που προορίζονται για ανθρώπινη κατανάλωση, τόσο ως προς την περιεκτικότητα σε κάνναβη (αλεύρι, σπόρους, κανναβέλαιο), όσο και για την περιεκτικότητα σε κανναβιδιόλη CBD, επηρεάζοντας παράλληλα τη διακύμανση των τιμών και την αγοραστική δύναμη της πρώτης ύλης.

Αφού παρουσιάσαμε το γενικό πλαίσιο που αφορά την κλωστική κάνναβη ως προς την ιστορία και τις χρήσεις της, καθώς και το εθνικό και ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο ορίζεται η συγκεκριμένη καλλιέργεια, θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, πώς συνδέεται με την καινοτομία, την βιώσιμη ανάπτυξη και την κοινωνική οικονομία.

4ο Κεφάλαιο

Κοινωνική επιχειρηματικότητα και βιολογική βιομηχανική κάνναβη

4.1 Εισαγωγή

Η βιολογική γεωργία πρεσβεύει την αναγκαιότητα της αποκατάστασης και διατήρησης μιας ισορροπημένης σχέσης μεταξύ των τριών βασικών στοιχείων του εδάφους, δηλαδή της φυσικής, χημικής και βιολογικής φύσης του για τη διατήρηση της ζωής. Όλα προέρχονται από το έδαφος και επιστρέφουν στο έδαφος, καθώς είναι ένα ζωντανό σύστημα, που αποτελείται από ανόργανες και οργανικές ύλες, πλούσιο σε τρισεκατομμύρια οργανισμούς που ανακυκλώνουν θρεπτικά συστατικά και διατηρούν τη ζωή σε ισορροπία. Ο τρόπος διαχείρισης του εδάφους και της μικροβιακής ζωής καθορίζει όχι μόνο την υγεία και τη ζωτικότητα των τροφίμων μας, αλλά και την υγεία της κοινωνίας στην οποία ζούμε.

Η επιδημική αύξηση ασθενειών, όπως ο καρκίνος, τα αυτοάνοσα νοσήματα και οι ψυχικές ασθένειες, μπορούν να συνδεθούν χωρίς αμφιβολία και με την κακή διαχείριση του περιβάλλοντος. Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια αυξημένη συνειδητοποίηση των αρνητικών συνεπειών της κακοδιαχείρισης του οικοσυστήματος, που έχουν προκληθεί από τις ανορθόδοξες πρακτικές του παρελθόντος και σχετίζονται με την κατασπατάληση των φυσικών πόρων, την αλόγιστη χρήση μεθόδων και υλικών μη συμβατών προς τη φύση και την υγεία. Από τις συνέπειες αυτές, αποδεικνύεται πόσο σημαντική είναι η ισορροπία μεταξύ φύσης, γεωργίας και κοινωνίας. Συνεπώς, αποτελεί επιτακτική ανάγκη η αποκατάσταση του περιβάλλοντος και της γεωργικής δραστηριότητας, προκειμένου να εξασφαλίσουμε μια υγιή και ισορροπημένη κοινωνία.

Άρα, η βιολογική γεωργία αφορά την εξέταση ολόκληρης της αγρονομικής, περιβαλλοντικής εικόνας, των θρεπτικών και βιολογικών συνιστωσών του υγιούς εδάφους και συνδυάζει τις καλύτερες συμβατικές και βιολογικές καλλιέργειες, δίνοντας έμφαση στην επίτευξη φυσικά παραγωγικών εδαφών, με υψηλά επίπεδα βιολογικής δραστηριότητας.

Ο κύριος σκοπός της είναι να μεγιστοποιηθεί η δραστηριότητα των μικροβίων του εδάφους μέσω της παροχής καλής διατροφής και δομής του εδάφους, καθώς και επαρκούς παροχής ενέργειας, αέρα και νερού. Η βιολογική γεωργία, βασίζεται σε παραδοσιακές και φιλικές προς τη φύση πρακτικές. Βεβαίως, χρησιμοποιεί τη σύγχρονη τεχνολογία και τις νέες μεθόδους, αλλά μόνο εκείνες που δεν παρεμβαίνουν στα φυσικά συστήματα και δεν προκαλούν ζημιά κατά τη χρήση τους στη χλωρίδα και στην πανίδα.

➤ *Ισορροπία:*

Η βιολογική γεωργία στοχεύει στην επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των φυσικών, χημικών, θρεπτικών ουσιών και των βιολογικών στοιχείων του εδάφους, με τον εμπλουτισμό του σε οργανικό άνθρακα. Η μέτρηση, ο προγραμματισμός της αλλαγής και ο έλεγχος αυτών των τριών πτυχών δίνουν μια πληρέστερη εικόνα της γονιμότητας του εδάφους και μεγαλύτερου βαθμού ελέγχου του αναπτυσσόμενου περιβάλλοντος. Αυτή η διαδικασία σε συνδυασμό με βιώσιμες πρακτικές διαχείρισης της αγροτικής δραστηριότητας, διασφαλίζουν τη σταθεροποίηση των ευαίσθητων εδαφών, ώστε να ενεργοποιηθούν μέσα τους οι μικροοργανισμοί που θα αποθηκεύουν τα θρεπτικά οργανικά και ανόργανα στοιχεία, την υγρασία και θα ευνοούν την υγιή ανάπτυξη του ριζικού συστήματος των φυτών.

Η κατανόηση, ο σεβασμός και η διατήρηση της βιολογίας του εδάφους είναι ζωτικής σημασίας για τη φυσιολογική ροή αυτών των θρεπτικών ουσιών προς τα φυτά και για την διατήρηση των χημικών αλληλεπιδράσεων των στοιχείων του εδάφους, από τα οποία προκύπτουν αυτές. Δυστυχώς, τα τελευταία 50 χρόνια, οι «σύγχρονες» γεωργικές πρακτικές διατάραξαν την ευεργετική βιολογία του εδάφους, αφήνοντας τα καλλιεργήσιμα εδάφη άψυχα.

Ο Δρ. William Albrecht⁵¹, επικεφαλής της γεωπονικής του Πανεπιστημίου του Missouri, στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, έγραψε για τη σημασία της διατήρησης ενός υγιούς εδάφους. Δημιούργησε το «*τεστ εδάφους*

---

⁵¹ Πρόεδρος του Τμήματος Εδαφών στο Πανεπιστήμιο του Missouri ήταν ο κυριότερο πρεσβευτής της αρχής της σχέσης γονιμότητας του εδάφους με την ανθρώπινη υγεία. Συγκεκριμένα, διέγινωσε μια άμεση σχέση μεταξύ της ποιότητας του εδάφους, της ποιότητας των τροφίμων και της ανθρώπινης υγείας. Επίσης, τόνισε την άμεση σύνδεση μεταξύ κακής ποιότητας ζωοτροφών και κακής υγείας στα ζώα. <https://www.ifoam.bio/en/dr-william-albrecht>

Albrecht», το οποίο μπορούσε να διαγνώσει πολλά περισσότερα από την αλκαλικότητα του εδάφους (pH) και την περιεκτικότητα σε θρεπτικά συστατικά. Μπορούσε να διαγνώσει την υγεία του εδάφους. Αλλά, δυστυχώς η χημική επανάσταση είχε ήδη ξεκινήσει με αποτέλεσμα η έρευνά του να παγώσει μέχρι τη δεκαετία του '70. Ωστόσο, είκοσι χρόνια πριν η φράση «περιβαλλοντική ανησυχία» αρχίσει να ενσωματώνεται στην συνείδηση των ανθρώπων, ο Δρ. Albrecht ήδη δίδασκε για το ευρύ θέμα της αγροτικής οικολογίας και ο ίδιος τόνιζε ότι: «*Το έδαφος είναι το δημιουργικό υλικό για τις περισσότερες από τις βασικές ανάγκες της ζωής. Η δημιουργία ξεκινάει με μια χούφτα χώμα...*» (“*The soil is the ‘creative material’ of most of the basic needs of life. Creation starts with a handful of dust*”).

Σήμερα η γεωργία γυρίζει πίσω στις βασικές αρχές της ισορροπίας του Albrecht, αφού αναγνωρίζει ότι η «συμβατική χημική» γεωργία δεν αποτελεί πλέον βιώσιμη και αποδοτική λύση. Εφόσον, έχει αποδειχτεί ότι τα φυτά αναπτύσσονται με την ενέργεια που απελευθερώνεται από την αλληλεπίδραση των θρεπτικών συστατικών του εδάφους. Αυτά τα συστατικά θα πρέπει να είναι σε ισορροπημένη αναλογία μεταξύ τους, για τη μέγιστη ανάπτυξη φυτών. Η ισορροπία των μεταλλικών στοιχείων αποτελεί το κέντρο της ισορροπημένης γονιμότητας, επηρεάζοντας τη δομή του εδάφους, τον έλεγχο των ζιζανίων, την αξιοποίηση θρεπτικών συστατικών και τη μικροβιακή δραστηριότητα.

➤ *Ποιοι μπορούν να ασκούν βιολογική γεωργία:*

Η βιολογική γεωργία απαιτεί από τον καλλιεργητή να κατανοήσει τις φυσικές διεργασίες και τους φυσικούς δείκτες του αγρού του, που υποδηλώνουν την έλλειψη δραστηριότητας ζωής του εδάφους και συνεπώς τη διαθεσιμότητα των θρεπτικών στοιχείων για τα φυτά. Ο βιολογικός αγρότης χρησιμοποιεί μια φιλική προς το περιβάλλον μέθοδο καλλιέργειας ή εκτροφής, η οποία γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή από τους αγρότες παγκοσμίως, που επιθυμούν να εξασφαλίσουν τη μακροπρόθεσμη παραγωγικότητα της γης τους, ενώ παράλληλα καλλιεργούν καλύτερες καλλιέργειες και παράγουν ζώα και ζωικά προϊόντα ανώτερης ποιότητας, ενώ παράλληλα αποκομίζουν κέρδη.

Η βιολογική γεωργία θεωρεί την παρουσία βλαβερών εντόμων, τις ασθένειες και τα ζιζάνια ως δείκτες της ανεπαρκών ωφέλιμων στοιχείων του εδάφους. Ψάχνει για

τη βασική αιτία αυτών των προβλημάτων και αντιμετωπίζει την αιτία όχι το πρόβλημα. Χρησιμοποιεί φυσικούς νόμους και προσπαθεί να διατηρεί ή να δημιουργεί ωφέλιμη εδαφική ζωή: βακτήρια, μύκητες, γαιοσκώληκες κλπ. Οι ειδικευμένοι βιολογικοί αγρότες μαθαίνουν πώς να φροντίζουν τη ζωή του εδάφους τους. Το καλλιεργούν, το τροφοδοτούν με ισορροπημένα θρεπτικά συστατικά και χρησιμοποιούν εργαλεία καλλιέργειας και ζώα, που θα συμβάλλουν θετικά στη βελτίωση της ζωής του εδάφους. Μαθαίνουν πώς να αξιολογούν το έδαφος ως προς την υγεία, την υγρασία και τη ζωή που εμπεριέχει. Οι βιολογικοί γεωργοί μαθαίνουν τον σωστό χρόνο και τρόπο χρήσης των λιπασμάτων για τη βελτίωση και διατροφή του εδάφους, την εξισορρόπηση των θρεπτικών συστατικών του και τη τροφοδοσία των καλλιεργειών με τη σωστή ισορροπία μεταξύ διαλυόμενων και αργά αποδομούμενων υλικών. Ο βιοκαλλιεργητής κατανοεί την αναγκαιότητα μιας ισορροπημένης σχέσης μεταξύ οργανικών και ανόργανων στοιχείων για τη διατήρηση της ζωής.

Έχει αποδειχθεί επιστημονικά ότι ένα υγιές εδαφικό σύστημα πρέπει να περιέχει πολύ υψηλή μικροβιακή δραστηριότητα για να μπορεί να ανακυκλώνει τα φυσικά θρεπτικά συστατικά. Άρα, η βιολογική γεωργία οφείλει να παρέχει μια μοναδική προσέγγιση στη βιώσιμη και κερδοφόρα αγροτική παραγωγή μέσω της χρήσης βιολογικών γεωργικών τεχνικών.

Όμως, έχουμε φτάσει σε ένα οριακό σημείο, όπου τα εδάφη έχουν υποβαθμιστεί τόσο έντονα ώστε να μην μπορούν να υποστηρίξουν την υγεία των φυτών και των ζώων, πόσο μάλλον να βελτιώσουν την ποιότητα του νερού, του αέρα και την ανθρώπινη υγεία. Καθώς η ποιότητα του εδάφους φθίνει, το ίδιο συμβαίνει και με την ποιότητα ζωής που υποστηρίζει. Αυτή η διαπίστωση αρκεί για να τονιστεί η αξία της βιολογικής γεωργίας.

➤ *Τα οφέλη της βιολογικής γεωργίας:*

1. Διερευνά την αγρονομική και περιβαλλοντική εικόνα σε συνάρτηση με την ισορροπία και την κερδοφορία.
2. Αποκαθιστά το έδαφος σε ένα ισορροπημένο σύστημα διαβίωσης, βελτιώνοντας τη δομή του και τη γονιμότητα του με λιγότερο τοξικά μέσα.
3. Μειώνει δραστικά ή ακόμα και εξαλείφει την χημική εξάρτηση, ενώ παράλληλα αυξάνει τις αποδόσεις, την ποιότητα, τη γονιμότητα του εδάφους και την κερδοφορία.

4. Οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις καθίστανται πιο βιώσιμες και ασφαλέστερες για τους εργαζομένους μέσω της μειωμένης χρήσης χημικών ουσιών.
5. Αποκαθιστά την ισορροπία των μικροβίων και των μεταλλικών στοιχείων στο έδαφος και αυξάνει τα επίπεδα άνθρακα.
6. Αυξάνει την ικανότητα συγκράτησης νερού του εδάφους.
7. Μειώνει την ανάγκη να εξάρτησης από υψηλής ανάλυσης λιπάσματα, χημικά, εντομοκτόνα, ζιανιοκτόνα και μυκητοκτόνα.
8. Μειώνει τα επίπεδα των ασθενειών, τα έντομα, τα παράσιτα και τη διάβρωση του εδάφους. Ως αποτέλεσμα της συμβατικής γεωργίας, με την υπερβολική χρήση χημικών ουσιών, τα παρασιτικά ζιζάνια και έντομα έχουν καταστεί πιο ανθεκτικά στα μέσα καταπολέμησης, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο χρήση όλο και περισσότερων χημικών και τοξικών σκευασμάτων.
9. Μειώνει την έκλυση αζώτου και φωσφόρου στον υδροφόρο ορίζοντα.
10. Βοηθά στην παραγωγή θρεπτικών συστατικών για τα ζώα και τους ανθρώπους.
11. Βοηθάει στη μείωση των προβλημάτων ανθρώπινης και ζωικής υγείας, που συνδέονται με τη συμβατική γεωργία.
12. Αφήνει το έδαφος σε υγρή και ισορροπημένη κατάσταση για τις μελλοντικές γενιές.

➤ *Η χρησιμότητα των μικροβίων του εδάφους:*

Ο ιστός θρεπτικών στοιχείων του εδάφους αποτελείται από εκατομμύρια μικροσκοπικούς οργανισμούς, που κυμαίνονται σε μέγεθος από τα μικρότερα μονοκύτταρα βακτήρια έως τα πιο σύνθετα νηματώδη έως τους μεγαλύτερους ορατούς γαιοσκώληκες και έντομα. Οι γαιοσκώληκες και τα μικρόβια του εδάφους μετατρέπουν το έδαφος σε ένα χαλαρό, εύθρυπτο, βιολογικά ενεργό υλικό, το οποίο αντιστέκεται στη διάβρωση και απορροφά το νερό σαν σφουγγάρι. Οι μικρο-οργανισμοί του εδάφους βοηθούν στην απελευθέρωση και την ανακύκλωση των θρεπτικών συστατικών του. Αυτή η διαδικασία το καθιστά κατάλληλο για υγιέστερα φυτά, που θα αναπτύξουν δικά τους συστήματα αυτοπροστασίας από τις ασθένειες και μηχανισμούς άμυνας προς τα ζιζάνια. Τα μικρόβια είναι κυρίως υπεύθυνα για την παροχή θρεπτικών συστατικών προς το φυτό. Τα ευεργετικά μικρόβια συμβάλλουν επίσης στην υπεράσπιση του φυτού κατά των παθογόνων μικροβίων.

Με εξαίρεση το άζωτο, όλα τα άλλα θρεπτικά συστατικά απαιτούν "μικροβιακή προετοιμασία" προτού να απορροφηθούν από το ριζικό σύστημα του φυτού, κάτι που ισχύει και για τα λιπάσματα. Για παράδειγμα, τα φυτά «προτιμούν» να απορροφήσουν τα μεταλλικά στοιχεία από τα παραπροϊόντα ενός μικροβίου που «χώνεψε» ένα συγκεκριμένο ορυκτό, αντί να το τραβήξουν απευθείας από ανόργανα μέταλλα τους εδάφους.

Το 30% του ημερήσιου συνόλου της παραγωγής γλυκόζης στα φυτά εξάγεται στο ριζικό σύστημα, προκειμένου να προσελκύει και να τροφοδοτεί ωφέλιμα μικρόβια. Το φυτό θυσιάζει το 30% της γλυκόζης του για να τροφοδοτήσει τα μικρόβια αυτά, τα οποία με τη σειρά τους το βοηθούν κατά τη διαδικασία αποδόμησης και απορρόφησης των θρεπτικών ουσιών. Τα μικρόβια καταστρέφουν επίσης την οργανική ύλη και είναι υπεύθυνα για τη κυκλοφορία του άνθρακα, του φωσφόρου, του θείου και πολλών άλλων θρεπτικών στοιχείων. Χωρίς τα μικρόβια, τα φυτά θα οδηγούνταν σε εξαφάνιση.

Η αντίληψη της αξίας και η διαχείριση της μικροβιολογίας είναι ίσως η πιο δύσκολη ιδέα, που θα μπορούσε να κυριαρχήσει στο καλλιεργητικό σύστημα, κυρίως επειδή τα ίδια τα μικρόβια είναι πολύ μικρά για να τα δούμε και να κατανοήσουμε την αξία τους. Η αλήθεια είναι, ότι φαντάζει ιδιαίτερα δύσκολο να διαχειριστούμε κάτι που δεν μπορούμε να δούμε. Στο ιδανικό περιβάλλον πολλαπλασιάζονται τα διάφορα είδη μικροβίων και καταλήγουν σε μια σωστή ισορροπία. Η σωστή ισορροπία θρεπτικών ουσιών στο έδαφος, καθώς και ο ενεργός άνθρακας, προσφέρουν τη κατάλληλη διάρθρωση του εδάφους για τα αερόβια μικρόβια. Τα βασικά οφέλη των μικροβίων αφορούν τα κάτωθι:

1. γρηγορότερη ανάπτυξη των φυτών.
2. υψηλότερα επίπεδα ενέργειας στα φυτά
3. καλύτερη διατροφική ποιότητα των φυτών.
4. αυξημένη ικανότητα πρόσληψης θρεπτικών ουσιών από τα φυτά.
5. αυξημένο σχηματισμό του λεπτού ριζικού τροφοδοτικού συστήματος.
6. ιδιαίτερο όφελος από την καλλιέργεια οσπρίων.
7. αυξημένος ρυθμός ανάπτυξης ριζικών οξειδίων στα όσπρια, για τη δέσμευση θρεπτικών συστατικών.
8. αυξημένη περιεκτικότητα σε χλωροφύλλη (για φωτοσύνθεση).

9. χαμηλότερη περιεκτικότητα ελεύθερου αζώτου σε φυτικό ιστό, που εξασφαλίζει υψηλότερη ποιότητα.
10. μειωμένη εμφάνιση επιβλαβών οργανισμών και ασθενειών.

Η βιολογική γεωργία μπορεί να αποτελέσει τη μόνη βιώσιμη λύση για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει το περιβάλλον και το κλίμα. Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος συνδέεται με την υποβάθμιση της ανθρώπινης υγείας, με την παγκόσμια έλλειψη τροφίμων, την υποβάθμιση των αποθεμάτων πόσιμου νερού και γενικότερα την ευημερία της κοινωνίας. Συνεπώς, η βιολογική γεωργία πρέπει να είναι βιώσιμη γεωργία. Βασική αρχή: *«να μην αντιμετωπίσουμε το έδαφος σαν κάτι το άψυχο και βρώμικο».*

4.2 Βιώσιμη γεωργία και βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων

Η λέξη «βιώσιμος» έχει γίνει πολύ δημοφιλής τα τελευταία χρόνια και πλέον χρησιμοποιείται για να περιγράψει πολλά πράγματα. Αλλά τι είναι η βιώσιμη γεωργία; Με απλά λόγια, η βιώσιμη γεωργία είναι η παραγωγή φυτικών και ζωικών προϊόντων, συμπεριλαμβανομένων των τροφίμων, μέσα από γεωργικές τεχνικές που προστατεύουν το περιβάλλον, τη δημόσια υγεία, την κοινωνία και την καλή διαβίωση των ζώων. Το κλειδί για τη βιώσιμη γεωργία είναι η εξεύρεση της σωστής ισορροπίας μεταξύ της ανάγκης για παραγωγή τροφίμων και της διατήρησης των περιβαλλοντικών οικοσυστημάτων. Η αειφόρος γεωργία προωθεί επίσης την οικονομική σταθερότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και βοηθά τους αγρότες να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους. Η γεωργία εξακολουθεί να είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης στον κόσμο με το 40% του παγκόσμιου πληθυσμού να εργάζεται σε αυτό.

Ο στόχος της βιώσιμης γεωργίας είναι να ανταποκριθεί στις ανάγκες της κοινωνίας για τρόφιμα και βιομηχανικές πρώτες ύλες στο παρόν, χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες. Οι επαγγελματίες της αειφόρου γεωργίας επιδιώκουν την ενσωμάτωση τριών βασικών στόχων στο έργο τους: υγιές περιβάλλον, οικονομική κερδοφορία και κοινωνική και οικονομική ισότητα. Κάθε άτομο που εμπλέκεται στον αγροδιατροφικό τομέα, στην μεταποίηση, στη διανομή και την εμπορία, στη διαχείριση των αποβλήτων του κλάδου, ακόμη και οι ίδιοι οι καταναλωτές, μπορούν να διαδραματίσουν ένα ρόλο στην εξασφάλιση ενός βιώσιμου γεωργικού συστήματος.

Υπάρχουν πολλές πρακτικές που χρησιμοποιούνται από τους απασχολούμενους στον τομέα της βιώσιμης γεωργίας και της διαχείρισης βιώσιμων συστημάτων διατροφής. Για παράδειγμα, οι καλλιεργητές μπορούν να χρησιμοποιούν μεθόδους για την προώθηση της υγείας του εδάφους, την ελαχιστοποίηση της χρήσης νερού και τη μείωση των επιπέδων ρύπανσης στο αγρόκτημα. Από την άλλη πλευρά, οι καταναλωτές και οι έμποροι λιανικής πώλησης που ασχολούνται με τη βιώσιμη διαχείριση του περιβάλλοντος μπορούν να αναζητήσουν τρόφιμα με βάση τις αξίες με τις οποίες αυτά καλλιεργούνται, με ποιες μεθόδους κι αν αυτές προάγουν την ευημερία των γεωργών ή των ζώων, αν είναι φιλικές προς το περιβάλλον ή αν ενισχύουν την τοπική οικονομία. Από την πλευρά τους και οι ερευνητές στη βιώσιμη γεωργία συχνά συνδυάζουν τη βιολογία, την οικονομία, τη μηχανική, τη χημεία, την ανάπτυξη και την ευημερία της κοινωνίας και πολλούς άλλους τομείς. Ωστόσο, η βιώσιμη γεωργία είναι κάτι περισσότερο από μια συλλογή πρακτικών. Είναι επίσης μια διαδικασία διαπραγμάτευσης: μια ώθηση και έλξη μεταξύ συγκρουόμενων συμφερόντων, ενός μεμονωμένου αγρότη ή επιχειρηματία, με άλλους στον ίδιο κλάδο ή ακόμη με μια ολόκληρη κοινωνία.

Η βιώσιμη γεωργία διαφέρει σημαντικά από τη βιομηχανική γεωργία, όπου μεγάλες ποσότητες φυτικών και ζωικών προϊόντων παράγονται με τη χρήση συμβατικών βιομηχανικών τεχνικών. Η βιομηχανική γεωργία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα φυτοφάρμακα, τα χημικά λιπάσματα και άλλους χημικούς ενισχυτές. Κατά την τελευταία δεκαετία, η πλειοψηφία των τροφίμων που καταναλώνεται καθώς και η πλειοψηφία των φυσικών πόρων που χρησιμοποιείται για βιομηχανικούς σκοπούς (πχ. ίνες για υφαντουργία, χαρτοπολτός κλπ.) αντλούνται από το περιβάλλον με μη βιώσιμες μεθόδους και μέσα, με πολλές αρνητικές επιπτώσεις.

Πίνακας 4.1

Επιπτώσεις της συμβατικής γεωργίας

				
Εξάντληση της ανώτερης στοιβάδας του εδάφους	Μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα και των αποθεμάτων νερού	Υποβάθμιση των αγροτικών κοινοτήτων	Υποβάθμιση των συνθηκών εργασίας των αγροτών	Αύξηση του κόστους παραγωγής

Πηγή: <https://asi.ucdavis.edu/programs/ucsarep/about/what-is-sustainable-agriculture>

Μετά από εκτεταμένες αρχαιολογικές μελέτες, διαπιστώθηκε ότι η παρακμή των αρχαίων πολιτισμών στη Μεσοποταμία, στην περιοχή της Μεσογείου, στην νοτιοδυτική προ-Κολομβιανή περιοχή των ΗΠΑ και την Κεντρική Αμερική πιστεύεται ότι επηρεάστηκε έντονα από την υποβάθμιση των φυσικών πόρων από μη βιώσιμες πρακτικές γεωργίας και δασοκομίας. Η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την ευημερία των ανθρώπινων κοινωνιών.

➤ *Νερό:*

Το νερό είναι ο κύριος πόρος που βοήθησε την γεωργία και την κοινωνία να ευημερήσουν και υπήρξε ένας σημαντικός περιοριστικός παράγοντας σε περιπτώσεις κακοδιαχείρισης. Πρέπει να ληφθούν μέτρα για την ανάπτυξη συστημάτων καλλιέργειας ανθεκτικών στην ξηρασία, ακόμη και κατά τη διάρκεια ετών με φυσιολογικές κλιματικές συνθήκες, συμπεριλαμβανομένων των δράσεων πολιτικής και διαχείρισης για:

- 1) τη βελτίωση των μέτρων διατήρησης και αποθήκευσης του νερού,
- 2) την παροχή κινήτρων για την επιλογή των καλλιεργειών ανθεκτικών στην ξηρασία,
- 3) τη χρήση συστημάτων άρδευσης με εξοικονόμηση νερού,
- 4) τη διαχείριση καλλιεργειών που θα επιτυγχάνουν τη μείωση της απώλειας νερού,
- 5) την βελτίωση της ποιότητας του νερού (αντιμετώπιση μολυσμένων υδάτων, αλατότητα κλπ.)

➤ *Άγρια ζωή:*

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο η συμβατική γεωργία επηρεάζει τους φυσικούς πόρους είναι μέσω της καταστροφής των παράκτιων οικοσυστημάτων σε λίμνες και ποταμούς. Η ολική ή μερική αποστράγγιση λιμνών και η εκτροπή ποταμών, προκειμένου οι φυσικοί αυτοί βιότοποι να μετατραπούν σε εκτάσεις γεωργικής γης, μειώνουν δραστικά τον αριθμό των υδρόβιων οργανισμών και κατά συνέπεια επηρεάζουν ολόκληρη η φυσική ισορροπία και η βιοποικιλότητα της περιοχής. Η παράλληλη αποψίλωση των γύρω δασικών εκτάσεων προκαλεί διάβρωση και καθίζηση των εδαφών, η απομάκρυνση της παράκτιας χλωρίδας, η εκτεταμένη χρήση των

φυτοφαρμάκων και η γενικότερη αλλοίωση του φυσικού τοπίου, απομακρύνουν από την περιοχή την άγρια πανίδα, η ύπαρξη της οποίας ανέκαθεν έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ισορροπίας μέσα στις ανθρώπινες καλλιέργειες. Ωφέλιμα έντομα, αρπακτικά πουλιά και ζώα είναι οι φυσικοί θηρευτές που βοηθούν στη διαχείριση των γεωργικών επιβλαβών οργανισμών και συμβάλλουν στην ευημερία των καλλιεργειών. Αυτή η πολυμορφία πρέπει να διατηρηθεί και να επανέλθει, όπου έχει καταστραφεί, προκειμένου να ενισχύσει τα φυσικά οικοσυστήματα, μέρος των οποίων αποτελούν και οι άνθρωποι.

➤ *Ενέργεια:*

Η σύγχρονη γεωργία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τα ορυκτά καύσιμα και κυρίως το πετρέλαιο. Η συνεχιζόμενη χρήση αυτών των ενεργειακών πηγών δεν μπορεί να συνεχιστεί απεριόριστα, δεδομένου ότι οι συγκεκριμένοι πόροι δεν είναι ανεξάντλητοι. Ωστόσο, μια απότομη αποκοπή στην παροχή ενέργειας θα ήταν καταστροφική για τις ανθρώπινες κοινωνίες. Ως εκ τούτου, στα βιώσιμα γεωργικά συστήματα, έχει επιτευχθεί μειωμένη εξάρτηση από μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και υποκατάσταση ανανεώσιμων πηγών ή εργασίας, στο μέτρο που είναι οικονομικά εφικτό.

➤ *Αέρας:*

Πολλές γεωργικές δραστηριότητες επηρεάζουν την ποιότητα του αέρα. Αυτές οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν:

- τον καπνό από τη γεωργική καύση (κλαδέματα κι άλλα γεωργικά υπολείμματα)
- τη σκόνη από την καλλιέργεια, λόγω εργασιών και κατά τη συγκομιδή
- παρασυρόμενα φυτοφάρμακα από κάθε είδους ψεκασμούς.
- εκπομπές υποξειδίου του αζώτου από τη χρήση αζωτούχων λιπασμάτων.

Οι επιλογές βελτίωσης της ποιότητας του αέρα περιλαμβάνουν:

- ενσωμάτωση των καταλοίπων των καλλιεργειών στο έδαφος.
- δημιουργία συστάδων δέντρων περιμετρικά των καλλιεργειών για την προστασία από τους ανέμους.

- κάλυψη των ελευθέρων ζωνών των καλλιεργειών με βλάστηση για τη μείωση της σκόνης.
- *Εδαφος:*

Η διάβρωση του εδάφους εξακολουθεί να αποτελεί σοβαρή απειλή για τη συνέχιση της ικανότητάς μας να παράγουμε επαρκή τροφή για τις κοινωνίες μας. Για το λόγο αυτό, επιχειρούνται διάφορες πρακτικές για τη διατήρηση του εδάφους, οι οποίες περιλαμβάνουν κατά κύριο λόγο, τον περιορισμό της επέκτασης των καλλιεργούμενων εκτάσεων, τον εξορθολογισμό των αρδευτικών μεθόδων και της απορροής των υδάτων, τη συστηματική αναδάσωση και την εδαφοκάλυψη με πολυετή φυτά και θάμνους, ταχείας ανάπτυξης.

4.3 Οι κυριότερες τεχνικές της βιώσιμης γεωργίας

1. Κυκλικότητα των καλλιεργειών - αμειψισπορά:

Η εναλλαγή καλλιεργειών είναι μία από τις πιο ισχυρές τεχνικές της βιώσιμης γεωργίας. Σκοπός της είναι να αποφευχθούν οι συνέπειες που προκύπτουν από τη φύτευση των ίδιων καλλιεργειών στο ίδιο έδαφος επί σειρά ετών. Αυτή η κυκλικότητα βοηθά στην αντιμετώπιση προβλημάτων από την παρουσία επιβλαβών οργανισμών, καθώς και την ανάπτυξη πληθώρας φυτικών και ζωϊκών παρασίτων που φαίνεται να προτιμούν συγκεκριμένες καλλιέργειες. Όταν υπάρχει σταθερή παροχή τροφής για αυτά τα παράσιτα, τότε μπορούν να αυξήσουν σημαντικά το μέγεθος του πληθυσμού τους. Η εναλλαγή των καλλιεργειών διακόπτει τους κύκλους αναπαραγωγής των παρασίτων. Κατά τη διάρκεια της αμειψισποράς, οι γεωργοί μπορούν να φυτεύουν συγκεκριμένες καλλιέργειες, οι οποίες αναπληρώνουν τα φυτικά θρεπτικά συστατικά και δεν απαιτούν τη χρήση χημικών λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων. Η αμειψισπορά τόσο στις αροτρές εκτάσεις όσο και για τα κηπευτικά, βοηθά σημαντικά στην αύξηση της γονιμότητας και στη βελτίωση της δομής του εδάφους, συμβάλλοντας παράλληλα στον περιορισμό των ζιζανίων.

2. Καλλιέργειες εδαφοκάλυψης:

Πολλοί αγρότες επιλέγουν να καλλιεργούν συγκεκριμένες ποικιλίες στον ίδιο αγρό, επί σειρά ετών, χωρίς να μεσολαβούν διαστήματα αγρανάπαυσης, με το φόβο ότι θα διαβρωθεί το έδαφος ή θα καλυφθεί από άγρια βλάστηση. Αυτή η τακτική όμως,

προκαλεί μια σειρά αρνητικών συνεπειών. Με την καθιέρωση καλλιεργειών κάλυψης του εδάφους, όπως διάφορα ψυχανθή⁵², το τριφύλλι, η βρόμη, το λινάρι και η κάνναβη, ο αγρότης μπορεί να επιτύχει τους στόχους του για την πρόληψη της διάβρωσης του εδάφους, την καταστολή της ανάπτυξης των ζιζανίων και την ενίσχυση της ποιότητας του εδάφους. Η χρήση καλλιεργειών κάλυψης μειώνει επίσης την ανάγκη για χημικά λιπάσματα, γιατί οι συγκεκριμένες ποικιλίες εμπλουτίζουν το έδαφος.

3. *Εμπλουτισμός του εδάφους:*

Το έδαφος αποτελεί κεντρική συνιστώσα των γεωργικών οικοσυστημάτων. Το υγιές έδαφος είναι γεμάτο ζωή, το οποίο όμως μπορεί να καταστεί άγονο, από την υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων. Τα καλά εδάφη μπορούν να αυξήσουν τις αποδόσεις και να δημιουργήσουν πιο ισχυρές καλλιέργειες. Η διατήρηση και η βελτίωση της ποιότητας του εδάφους προβλέπει την μη απομάκρυνση των υπολειμμάτων των φυτικών καλλιεργειών από τον αγρό μετά από μια συγκομιδή, ώστε να ανακυκλωθούν με φυσικό τρόπο μέσα στο έδαφος. Παράλληλα μπορεί να χρησιμοποιηθεί επιπλέον φυσικό λιπασματοποιημένο φυτικό υλικό ή ζωική κοπριά.

4. *Φυσιικοί θηρευτές:*

Για να επιτευχθεί ο αποτελεσματικός έλεγχος των παρασίτων, είναι σημαντικό να αντιμετωπιστεί το αγρόκτημα ως οικοσύστημα και όχι ως εργοστάσιο. Για παράδειγμα, πολλά πτηνά και άλλα ζώα, αλλά και έντομα είναι στην πραγματικότητα φυσικοί θηρευτές γεωργικών παρασίτων. Η διαχείριση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων με τρόπους ώστε να μπορούν να φιλοξενούν τους πληθυσμούς αυτών των αρπακτικών κυνηγών αποτελεί αποτελεσματική και εξελιγμένη τεχνική. Για το λόγο αυτό

---

⁵² Η οικογένεια των ψυχανθών (Fabaceae ή Leguminosae) είναι μια πολύ μεγάλη και οικονομικά σημαντική οικογένεια ανθοφόρων φυτών, που είναι κοινά γνωστή ως η οικογένεια των οσπρίων. Τα ψυχανθή αποτελούν τροφή με υψηλή περιεκτικότητα σε υδατάνθρακες (κυρίως άμυλο) και πρωτεΐνες (17-30%), φτωχές σε λάδι (1-2%) και πλούσιες σε σίδηρο και ασβέστιο. Μια πολύ σημαντική λειτουργία των ψυχανθών αποτελεί η ικανότητα δέσμευσης του αζώτου από την ατμόσφαιρα και η διοχέτευσή του στο έδαφος, ώστε να εμπλουτιστεί με το σημαντικό αυτό θρεπτικό συστατικό για την ανάπτυξη των φυτών. Η αζωτοδέσμευση των ψυχανθών συμβάλλει αποφασιστικά στον κύκλο του αζώτου στη φύση και στη διατήρηση της παραγωγικότητας των λιβαδικών οικοσυστημάτων σε υψηλά επίπεδα, ιδιαίτερα σε φτωχά και εδάφη.
<http://www.gaiapedia.gr/gaiapedia/index.php/%CE%A8%CF%85%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CE%AE>

επιβάλλεται και η παύση της χρήσης χημικών παρασιτοκτόνων, που μπορεί να οδηγήσει σε αδιάκριτη θανάτωση των φυσικών θηρευτών και των ωφέλιμων εντόμων.

5. Βιο-εντατική ολοκληρωμένη διαχείριση επιβλαβών οργανισμών:

Η ολοκληρωμένη διαχείριση επιβλαβών οργανισμών αποτελεί μια καινοτόμο προσέγγιση, η οποία βασίζεται σε εξ' ολοκλήρου βιολογικές μεθόδους και καθόλου σε χημικές. Το συγκεκριμένο σύστημα υπογραμμίζει τη σημασία της εναλλαγής των καλλιεργειών για την καταπολέμηση των παρασίτων και την υποβοήθηση εγκατάστασης συμβιωτικών οργανισμών μέσα στις καλλιέργειες.

4.4 Τα οφέλη της βιώσιμης γεωργικής ανάπτυξης

Η βιώσιμη γεωργική ανάπτυξη μπορεί να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι το περιβάλλον διαδραματίζει τεράστιο ρόλο στην εκπλήρωση των βασικών μας αναγκών για τη διατήρηση της ζωής. Με τη σειρά μας, είναι καθήκον μας να φροντίζουμε το περιβάλλον ώστε οι μελλοντικές γενιές να μην στερηθούν την ικανότητα να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Η βιώσιμη γεωργία συμβάλλει στην ανασύσταση της γης καθώς και στη διατήρηση των υπόλοιπων φυσικών πόρων (νερό, αέρας, ενέργεια, άγρια ζωή). Αυτή η πρακτική μπορεί να διασφαλίσει ότι αυτοί οι φυσικοί πόροι θα διατηρηθούν και για τις επόμενες γενιές.

Η βιώσιμη γεωργία εξασφαλίζει τη δημόσια υγεία, καθώς δεν βασίζεται σε επικίνδυνα φυτοφάρμακα τα λιπάσματα. Ως αποτέλεσμα, οι αγροτική δραστηριότητα παράγει φρούτα, λαχανικά και άλλα φυτικά και ζωικά προϊόντα, που είναι ασφαλέστερα για τους καταναλωτές, τους εργαζόμενους στον τομέα καθώς και για τις γύρω κοινότητες, προσφέροντας προστασία από παθογόνους παράγοντες, τοξίνες και άλλους επικίνδυνους ρύπους.

Μέσω των τεχνικών της αειφόρου αγροτικής δραστηριότητας περιορίζονται τα επίπεδα ρύπανσης. Οι τεχνικές αυτές στηρίζονται στη βιώσιμη ανακύκλωση των καλλιεργητικών αποβλήτων, που θα αποτελέσουν μέρος του οικοσυστήματος του αγροκτήματος, χωρίς να δημιουργήσουν επιπλέον ρύπανση. Οι ίδιες τεχνικές, μειώνουν την ανάγκη για ορυκτά καύσιμα, διότι δεν απαιτούν εκτεταμένη χρήση γεωργικών μηχανημάτων, με αποτέλεσμα τη σημαντική εξοικονόμηση κόστους στον τομέα αυτό.

Οι βιώσιμες τεχνικές στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις υποβοηθούν την ανάπτυξη της χλωρίδας και της πανίδας, ενισχύοντας την τοπική βιοποικιλότητα. Με την εφαρμογή του συστήματος της αμειψισποράς, οι φυτικές ποικιλίες περιστρέφονται εποχιακά και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον εμπλουτισμό του εδάφους, την πρόληψη εμφάνισης ασθενειών και επιδημιών στα καλλιεργούμενα είδη. Συμβάλλουν επίσης στην ευημερία των ζώων εκτροφής, με την παροχή ποιοτικών βιολογικών ζωοτροφών, καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και φροντίδας τους και καθιέρωση της ελεύθερης βόσκησης, με αποτέλεσμα τα υψηλής ποιότητας ζωικά προϊόντα.

Η βιώσιμη γεωργία είναι οικονομικά περισσότερο επωφέλης για τους αγρότες, εξασφαλίζοντάς τους υψηλότερο καθαρό κέρδος από τα προϊόντα τους. Η μείωση του ενεργειακού κόστους (όπως είδαμε παραπάνω), αποδεσμεύει ουσιαστικά από μεγάλη οικονομική επιβάρυνση τους επαγγελματίες του κλάδου, καθιστώντας τους λιγότερο εξαρτημένους από τις κρατικές επιδοτήσεις και ενισχύοντας τις αγροτικές κοινότητες. Οι βιολογικές εκμεταλλεύσεις απαιτούν τυπικά 2 ½ φορές λιγότερη εργασία και ενεργειακό κόστος από ό, τι οι εργοστασιακές εκμεταλλεύσεις, ενώ παράγουν 10 φορές το κέρδος. Με αυτό τον τρόπο, προάγεται η κοινωνική ισότητα για τους εργαζόμενους στον κλάδο, προσφέροντας υψηλότερα οικονομικά κέρδη, αλλά και κοινωνικά οφέλη. Εξασφαλίζονται ανθρώπινες και δίκαιες συνθήκες εργασίας, οι οποίες περιλαμβάνουν ένα ασφαλές εργασιακό περιβάλλον, ποιοτικά τρόφιμα και επαρκείς συνθήκες διαβίωσης.

Η αειφόρος γεωργία είναι ευεργετική για το περιβάλλον, καθώς μειώνει την ανάγκη χρήσης μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και ως εκ τούτου ωφελεί το οικοσύστημα. Λόγω της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού εκτιμάται ότι μέχρι το 2050 θα χρειαζόμαστε περίπου 70% περισσότερα τρόφιμα από αυτά που παράγονται επί του παρόντος, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες σίτισης του εκτιμώμενου πληθυσμού των 9,6 δισεκατομμυρίων ανθρώπων, καλύπτοντας την συνιστώμενη ημερήσια πρόσληψη θερμίδων.

Αυτό δεν αποτελεί μια μικρή πρόκληση. Ωστόσο, για κάτι τόσο μεγάλο, ο καθένας μας μπορεί να διαδραματίσει ένα ρόλο. Με απλούς τρόπους, π.χ. με τη σωστή διαχείριση των τροφίμων και μειώνοντας τις ποσότητες που καταλήγουν στα απορρίμματα, με την εφαρμογή βιώσιμων τακτικών διαχείρισης των απορριμάτων και των αποβλήτων, με την καθιέρωση δραστηριοτήτων με χαμηλό περιβαλλοντικό

αντίκτυπο, με τις επενδύσεις σε παραγωγή βιώσιμων προϊόντων, μπορούμε να κάνουμε τη διαφορά. Από τις κυβερνήσεις, τις επιχειρήσεις, μέχρι τους καταναλωτές, όλοι έχουμε να διαδραματίσουμε έναν ρόλο. Η πρόκληση είναι απλά να κάνουμε τους ανθρώπους να νοιάζονται για την δημιουργία και διατήρηση ενός κόσμου, που να περιβάλλεται από αφθονία και ευημερία για όλους.

4.5 Κλωστική κάνναβη και βιώσιμη ανάπτυξη

Στις μέρες μας, η κλωστική κάνναβη προσφέρει ευκαιρίες για διείσδυση σε μια ανοιχτή και συνεχώς διευρυνόμενη αγορά, με προοπτικές ανάπτυξης και κερδοφορίας, σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Ελλάδα, χάρη στις ιδανικές κλιματικές συνθήκες, με την μεγαλύτερη ηλιοφάνεια σε όλη την Ευρώπη, μπορεί να αναδειχθεί σε κυρίαρχη παραγωγό χώρα, διεθνώς. Από το 2016 και μετά, οι καλλιέργειες της βιομηχανικής κάνναβης έχουν αρχίσει να αυξάνονται μεν, αλλά όχι με το ρυθμό που θα περίμενε κανείς, για μια πολλά υποσχόμενη επένδυση. Οι πολυάριθμες χρήσεις του φυτού: από διατροφικό είδος μέχρι βιομηχανική πρώτη ύλη και βιοκαύσιμο, συνθέτουν ένα ιδανικό προφίλ για καινοτομία και επενδύσεις. Η καλλιέργεια της βιομηχανικής κάνναβης μπορεί να συντελέσει στην τόνωση της επιχειρηματικότητας και να συμβάλει στην βιώσιμη ανάπτυξη όλων των εμπλεκόμενων στην παραγωγική της διαδικασία, επιστρέφοντας τόσο οικονομικό, όσο και κοινωνικό και περιβαλλοντικό όφελος.

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, για να είναι μια δραστηριότητα βιώσιμη θα πρέπει να πραγματοποιείται σε ένα ισορροπημένο περιβάλλον, στο οποίο η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η στοχοθεσία των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και ο κοινωνικός αντίκτυπος, να είναι σε ισορροπία και να ενισχύουν τόσο τις τρέχουσες όσο και τις μελλοντικές δυνατότητες των κοινωνιών για την κάλυψη των αναγκών και προσδοκιών τους. Η βιωσιμότητα στηρίζεται στους εξής πυλώνες: περιβάλλον, οικονομία και κοινωνία. Οι 17 στόχοι για την βιώσιμη ανάπτυξη, όπως τέθηκαν από το Συμβούλιο του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) για την περίοδο 2015 -2030 περιλαμβάνουν τα κάτωθι:

Εικόνα 4.1: Οι 17 στόχοι του ΟΗΕ για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Πηγή: “Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development”

(United Nations, 25/9/2015)

1. *Φτώχεια* – εξάλειψη της φτώχειας σε όλες τις μορφές της, από παντού.
2. *Τρόφιμα* – εξάλειψη της πείνας των πληθυσμών, επίτευξη επισιτιστικής ασφάλειας, βελτίωση της ποιότητας της διατροφής και προώθηση της βιώσιμης γεωργίας.
3. *Υγεία* – διασφάλιση της υγείας και προώθηση της ευημερίας για όλους τους ανθρώπους και σε όλες τις ηλικίες.
4. *Εκπαίδευση* – διασφάλιση δίκαιης, ισότιμης και ποιοτικής εκπαίδευσης, χωρίς αποκλεισμούς και προώθηση ευκαιριών «δια βίου μάθησης» για όλους.
5. *Γυναίκες* – επίτευξη πραγματικής ισότητας των δύο φύλων και υποστήριξη των γυναικών κάθε ηλικίας.
6. *Νερό* – διασφάλιση διαθεσιμότητας πόσιμου νερού και βιώσιμης διαχείρισης των υδάτων και συστημάτων αποχέτευσης για όλους.
7. *Ενέργεια* – διασφάλιση πρόσβασης σε όλες τις προσιτές, αξιόπιστες, βιώσιμες και σύγχρονες μορφές ενέργειας για όλους τους ανθρώπους.
8. *Οικονομία* – προώθηση βιώσιμης, χωρίς αποκλεισμούς και διατηρήσιμης οικονομικής ανάπτυξης, πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για όλους.

9. *Υποδομές* – δημιουργία ανθεκτικών υποδομών, προώθηση της βιώσιμης βιομηχανοποίησης χωρίς αποκλεισμούς και προώθηση της καινοτομίας.
10. *Ανισότητα* – μείωση των ανισοτήτων εντός και μεταξύ όλων των χωρών
11. *Κατοικία* – εξασφάλιση ποιοτικής στέγης για όλους τους ανθρώπους σε πόλεις ή χωριά, σε ασφαλείς και βιώσιμες συνθήκες.
12. *Κατανάλωση* – εξασφάλιση βιώσιμων μοντέλων κατανάλωσης και παραγωγής.
13. *Κλίμα* – λήψη άμεσων μέτρων για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και των επιπτώσεών της, εξασφαλίζοντας την εφαρμογή τόσο των στρατηγικών μετριασμού των ανθρώπινων δραστηριοτήτων όσο και της προσαρμογής.
14. *Θαλάσσια οικοσυστήματα* – διατήρηση και βιώσιμη χρήση των ωκεανών, των θαλασσών και των θαλάσσιων πόρων για βιώσιμη ανάπτυξη.
15. *Οικοσυστήματα* – προστασία, αποκατάσταση και προώθηση της βιώσιμης χρήσης των χερσαίων οικοσυστημάτων, βιώσιμη διαχείριση των δασών, καταπολέμηση της «ερημοποίησης», παύση και αναστροφή της υποβάθμισης της γης και διακοπή της απώλειας της βιοποικιλότητας.
16. *Θεσμικά όργανα* – προώθηση ειρηνικών και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνιών για βιώσιμη ανάπτυξη, παροχή πρόσβασης στη δικαιοσύνη για όλους και δημιουργία αποτελεσματικών, υπεύθυνων και χωρίς αποκλεισμούς θεσμών σε όλα τα επίπεδα.
17. *Αειφορία* – ενίσχυση των μέσων υλοποίησης και αναζωογόνηση της παγκόσμιας εταιρικής σχέσης για την αειφόρο ανάπτυξη.

4.6 Τα περιβαλλοντικά και καλλιεργητικά οφέλη της κλωστικής κάνναβης

Είναι δυνατό ένα φυτό να αποτελέσει λύση για τη βιώσιμη γεωργική ανάπτυξη και παράλληλα την προστασία του περιβάλλοντος; Ναι, η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης μπορεί να διασφαλίσει τα παραπάνω, για τους ακόλουθους λόγους:

1. Η κάνναβη απορροφά ταχύτατα το διοξείδιο του άνθρακα (Co2):

Η κάνναβη λειτουργεί ως ο «καθαριστής» της φύσης. Το φυτό απορροφά γρήγορα το διοξείδιο του άνθρακα από την ατμόσφαιρα και την καθιστά πολύ καθαρότερη. Για κάθε τόνο παραγόμενης κάνναβης, απομακρύνονται από τον αέρα 1,63 τόνοι άνθρακα (γεγονός που καθιστά την κάνναβη πολύ πιο αποτελεσματική στην απόσβεση του διοξειδίου του άνθρακα από τα δέντρα).

2. Η κάνναβη αναζωογονεί το έδαφος:

Το στέλεχος και τα φύλλα της κλωστικής κάνναβης είναι γεμάτα με θρεπτικά συστατικά. Όταν το φυτό μεγαλώνει και ο σπόρος ωριμάζει, τα φύλλα του πέφτουν στο έδαφος και καθώς αυτά αποσυντίθενται, συμβάλλουν στην ανασύσταση του εδάφους βελτιώνοντάς το κατά τη διάρκεια της καλλιέργειας. Και μετά τη συγκομιδή, τα απομεινάρια των φυτών μπορούν να επιστραφούν στο έδαφος για να το προετοιμάσουν για μια πλουσιότερη απόδοση της επόμενης καλλιεργητικής περιόδου.

3. Η κάνναβη υποστηρίζει τη βιώσιμη γεωργία:

Η αειφόρος γεωργία έχει να κάνει με την εναλλαγή (αμειψισπορά) των καλλιεργειών ανάλογα με την εποχή, προκειμένου να διατηρηθούν τα θρεπτικά συστατικά του εδάφους. Επειδή η κάνναβη είναι μια ετήσια καλλιέργεια που αναπτύσσεται μέσα σε μόλις τέσσερις μήνες από την σπορά της, αποτελεί έναν ιδανικό υποψήφιο για αμειψισπορά και δημιουργεί ένα θαυμάσιο περιβαλλοντικό όφελος για το έδαφος, καθιστώντας το πλουσιότερο, καθαρότερο και με μεγαλύτερη απόδοση καλλιεργειών.

4. Η κάνναβη δεν απαιτεί τη χρήση φυτοφαρμάκων και χημικών λιπασμάτων:

Σε αντίθεση με άλλες φυσικές ίνες όπως το βαμβάκι ή το λινάρι, ένα άλλο περιβαλλοντικό όφελος της κάνναβης είναι ότι δεν απαιτεί τη χρήση φυτοφαρμάκων. Η έκθεση σε αυτές τις χημικές-τοξικές ουσίες, έχει ήδη αποδειχθεί ότι προκαλεί τεράστια περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως τη μόλυνση του νερού και έχει επίσης συνδεθεί με θέματα υγείας, όπως πολλές μορφές καρκίνου. Το φυτό είναι πολύ ανθεκτικό στην έκθεση σε αυξημένη υπεριώδη ακτινοβολία και δεν θα αποφέρει μειωμένες αποδόσεις, σε αντίθεση με τη σόγια και το καλαμπόκι. Με τη διευρυμένη χρήση της κλωστικής κάνναβης στη γεωργία, μπορεί να μειωθεί σημαντικά η ποσότητα των τοξινών και των ρύπων στον αέρα και το νερό. Επίσης, η κλωστική κάνναβη θεωρείται πολύ οικονομική καλλιέργεια για να αναπτυχθεί, καθώς δεν απαιτεί πρακτικά καμία εφαρμογή ζιζανιοκτόνων, δεδομένου ότι η ανάπτυξή της καταστέλλει την ανάπτυξη ζιζανίων σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Γενικότερα η καλλιέργεια της μπορεί να είναι 100% βιολογική και πολύ αποδοτική.

5. Η κάνναβη αποτρέπει τη διάβρωση του εδάφους:

Οι ρίζες του φυτού της κάνναβης δυναμώνουν και φτάνουν μέχρι και 2,5 μέτρα βάθος, αναλόγως με την ποικιλία και το έδαφος. Το φυτό φτάνει σε πλήρη ωρίμανση μέσα σε 3-4 μήνες και με αυτό το είδος ριζικού δικτύου, που αναπτύσσει, μπορεί να συμβάλει στη συγκράτηση του εδάφους και στην πρόληψη της διάβρωσης, που είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι αγρότες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το περιβαλλοντικό όφελος της κάνναβης έγκειται και στο ότι μπορεί να αποκαταστήσει ακόμη και χώμα που είχε ήδη υποστεί βλάβη. Το εκτεταμένο και βαθύ ριζικό της σύστημα μπορεί να τραβήξει θρεπτικά συστατικά από μεγαλύτερο βάθος, προς τα ανώτερα στρώματα του εδάφους και να τα καταστήσει διαθέσιμα για τις επόμενες καλλιέργειες, ειδικά όταν τα φύλλα κάνναβης μετά τη συγκομιδή επιστρέψουν πάλι στον αγρό.

6. Η κάνναβη χρειάζεται λίγο νερό, καλλιεργείται εύκολα και σχεδόν παντού:

Η κάνναβη, ως αγριόχορτο (weed), απαιτεί λιγότερο νερό για να αναπτυχθεί. Αυτό το χαρακτηριστικό την ξεχωρίζει, από άλλα ελαιούχα φυτικά είδη, όπως η σόγια και οι αμυγδαλιές, όπως και από τα φυτά φυσικών ινών σαν το βαμβάκι, που έχουν πολύ υψηλές απαιτήσεις για νερό. Η κλωστική κάνναβη μπορεί να καλλιεργηθεί με επιτυχία και στις πιο αντίξοες συνθήκες, ακόμη και σε πιο ψυχρά κλίματα, λόγω της μικρής της καλλιεργητικής περιόδου (90-110 ημέρες). Η κάνναβη είναι πολύ εύκολη ως προς την καλλιέργειά της και επιστρέφει μέχρι και το 60% των θρεπτικών ουσιών που έχει αντλήσει από το έδαφος, πάλι στον αγρό. Μπορεί να καλλιεργείται στην ίδια γη για 14 συνεχή έτη, χωρίς να προκαλεί εξάντληση του εδάφους ή μείωση της απόδοσης.

7. Τίποτα δεν πάει χαμένο από την κάνναβη:

Η κάνναβη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή περισσότερων από 25.000 προϊόντων! Αυτό σημαίνει ότι απολύτως τίποτα δεν πηγαίνει χαμένο από αυτό το φυτό, καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί από την κορυφή ως τη ρίζα, πχ. ο σπόρος χρησιμοποιείται για την παραγωγή προϊόντων διατροφής και ελαίων, τα άνθη και τα φύλλα του χρησιμοποιούνται για να καλλυντικά και φαρμακευτικά είδη και ο μίσχος για φυσικές ίνες και παραγωγή πολτού για χαρτί και όλο το φυτό για την παραγωγή βιοκαυσίμων (αιθανόλη).

- Η κάνναβη που καλλιεργείται για την παραγωγή καυσίμων βιομάζας μπορεί να καλύψουν όλες τις ανάγκες μας σε φυσικό αέριο, πετρέλαιο και άνθρακα και να αποδεσμεύσει ανθρωπότητα από την εξάρτηση της προς τα ορυκτά καύσιμα.
- Η κάνναβη αποδίδει 95,5% καύσιμης ύλης / βιοκαυσίμου, όταν χρησιμοποιείται για πυρόλυση βιομάζας⁵³.
- Η βιομάζα της έχει θερμαντική ισχύ μέχρι 8.000 BTU / lb., χωρίς σχεδόν καθόλου υπολειμματικό θείο ή στάχτη κατά την καύση.
- Τα καύσιμα βιομάζας προσφέρουν μια καθαρή εναλλακτική λύση απέναντι στα ορυκτά καύσιμα. Δεν απελευθερώνουν οξείδια του θείου, ούτε κατά την πυρόλυση, ούτε κατά την καύση και ουσιαστικά δεν επιβαρύνουν την ατμόσφαιρα με διοξείδιο του άνθρακα.
- Η κάνναβη αποτελεί τον κύριο παραγωγό βιομάζας ανά στρέμμα στον κόσμο.
- Η κάνναβη παράγει τις ισχυρότερες, πιο ανθεκτικές, φυσικές και μαλακές ίνες στη γη. Μέχρι τη δεκαετία του 1820, ως και το 80% όλων των υφασμάτων για ρούχα, καμβάδες, σεντόνια, πανιά πλοίων, σχοινιά και κορδόνια κατασκευάζονταν κυρίως από κάνναβη.
- Το ύφασμα κάνναβης είναι πιο ανθεκτικό, πιο ζεστό και πιο απορροφητικό από το βαμβακερό. Επίσης, η κλωστική κάνναβη καλλιεργείται σχεδόν σε όλες τις εδαφοκλιματικές συνθήκες, σε αντίθεση με το ευαίσθητο και απαιτητικό βαμβάκι.
- Ένα στρέμμα γης θα παράγει 2 έως 3 φορές περισσότερες ίνες από ότι ένα στρέμμα βαμβάκι.
- Οι φυσικές, οργανικές ίνες κάνναβης «αναπνέουν» και ανακυκλώνονται, σε αντίθεση με τις συνθετικές ίνες με βάση το πετρέλαιο.
- Ένα πλήρως ώριμο φυτό κάνναβης μπορεί να περιέχει 1/2 του ξηρού βάρους του σε σπόρους, οι οποίοι έχουν περιεκτικότητα σε έλαιο 34% περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο σπόρο. Το έλαιο κάνναβης έρχεται δεύτερο ποιοτικώς μόνο ως προς το λίπος φάλαινας και έχει τις ίδιες ιδιότητες καύσης και το ίδιο ιξώδες, όπως το πετρέλαιο θέρμανσης, χωρίς όμως κανέναν από τους ρύπους με βάση το θείο.
- Μόλις εκχυλιστεί το έλαιο των σπόρων κάνναβης, το υπόλειμμα του σπόρου έρχεται δεύτερο μόνο μετά τη σόγια, ως προς την περιεκτικότητα σε πρωτεΐνες και αποτελεί

---

⁵³ Πυρόλυση βιομάζας είναι η θερμοχημική διαδικασία που μετατρέπει την οργανική ύλη σε καύσιμο μέσα από βιολογικές διαδικασίες αερόβιας ζύμωσης (κομποστοποίηση) ή αναερόβιας χώνευσης (παραγωγή βιοαερίου) <http://www.biomaz.gr/EL/Βιομάζα/Τεχνολογίες-παραγωγής>

εξαιρετική πηγή θρεπτικών συστατικών τόσο για ζώα εκτροφής όσο και για τους ανθρώπους.

8. Η κάνναβη απορροφά τοξικές ουσίες και ραδιενέργεια:

Η κάνναβη μπορεί να καθαρίσει τον αέρα και να αναπληρώσει το έδαφος, αλλά μπορεί επίσης να εξαλείψει επιβλαβείς τοξίνες απορροφώντας τις. Είναι γνωστό ότι η κλωστική κάνναβη χρησιμοποιήθηκε μετά την πυρηνική καταστροφή στο Chernobyl για την απομάκρυνση του ραδιενεργού στροντίου και καισίου από το έδαφος, όπως έγινε και στην περίπτωση της Fukushima, για τον περιορισμό της μόλυνσης.

9. Η κάνναβη παρέχει ένα υγιές περιβάλλον για την άγρια φύση:

Τα φυτά της κλωστικής κάνναβης μεγαλώνουν από ένα ως πέντε μέτρα ύψος, γεγονός που τα καθιστά εξαιρετικό «καταφύγιο» για την άγρια φύση. Όταν τα άνθη κάνναβης ανθίζουν, αποτελούν εξαιρετική πηγή γύρης για τις μέλισσες.

10. Η κάνναβη μπορεί να βοηθήσει στην καταπολέμηση της αποψίλωσης των δασών:

Οι επιστήμονες σε όλο τον κόσμο διαβλέπουν τώρα, ότι μέσα στα επόμενα 100 χρόνια, δεν θα έχει απομείνει πλέον κανένα τροπικό δάσος. Αλλά υπάρχει ελπίδα στην κάνναβη. Ενώ τα δέντρα χρειάζονται χρόνια για να ωριμάσουν, η κάνναβη μπορεί να αναπτυχθεί μέσα σε τέσσερις μόνο μήνες. Ως εκ τούτου, το συγκεκριμένο φυτό θα μπορούσε να αντικαταστήσει τα δέντρα ως πηγή πρώτης ύλης για χαρτί, με δεδομένο ότι μέχρι τα τέλη του 1800 το 75% έως 90% του συνόλου του χαρτιού παρασκευαζόταν από πολύ κλωστικής κάνναβης.

- η κλωστική κάνναβη θα μπορούσε να αντικαταστήσει το 40% έως 70% του συνόλου του χαρτιού από χαρτοπολτό δασικής ξυλείας, συμπεριλαμβανομένων των χαρτοκιβωτίων συσκευασία, του χαρτιού ηλεκτρονικής εκτύπωσης και των χάρτινων σάκων για τα ψώνια.
- Ένα στρέμμα κάνναβης μπορεί να παράγει πολύ χαρτί, όσο 4,1 στρέμματα δέντρων σε διάστημα 20 ετών.
- Η διαδικασία παραγωγής χαρτιού κάνναβης δεν απαιτεί λευκαντικό χλωρίου που παράγει διοξίνες και χρησιμοποιεί 75% έως 85% λιγότερο οξύ με βάση το θείο.

- Το χαρτί κάνναβης είναι κατάλληλο για ανακύκλωση 7 έως 8 φορές, σε σύγκριση με τις 3 φορές που μπορεί να ανακυκλωθεί το κοινό χαρτί.
- Με τη χρήση χαρτοπολτού κάνναβης, μπορούμε να σταματήσουμε την αποδάσωση και να παράγουμε ισχυρότερο και πιο περιβαλλοντικά συμβατό χαρτί για λιγότερο από 1/3 της τιμής του χαρτιού χαρτοπολτού ξυλείας. Οι χαρτοβιομηχανίες που λειτουργούν τώρα, δεν θα χρειάζονταν σχεδόν καμία μετατροπή, προκειμένου να επεξεργαστούν τον πολτό κάνναβης για την παραγωγή χαρτιού.

4.7 Κοινωνική επιχειρηματικότητα και καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης

Σύμφωνα με όσα παρατέθηκαν παραπάνω, μπορούμε να συμφωνήσουμε ότι η κλωστική κάνναβη μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο για την ανάπτυξη επιτυχούς κοινωνικής επιχειρηματικότητας, δεδομένου ότι η πληθώρα των χρήσεων και η συμβατότητα που έχει με τη φύση, δημιουργούν ένα σημαντικό όφελος που μπορεί να επιστρέψει τόσο στην κοινωνία, όσο και στο περιβάλλον.

➤ *Συνεταιρισμοί:*

Κατά τη διάρκεια της πρόσφατης μεγάλης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, στην Ευρώπη αναδείχθηκαν ή δημιουργήθηκαν από την αρχή, συνεταιρισμοί και άλλα συνεργατικά μορφώματα, ως απάντηση στην αποτυχία του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος. Με ιδιαίτερη έμφαση, στον «φτωχό» ευρωπαϊκό Νότο, αυτές οι κοινωνικές συμπράξεις έθεσαν ως κύριο στόχο τους την βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, με παράλληλη κοινωνικά υπεύθυνη ενεργοποίηση και δραστηριοποίησή τους.

Δεν είναι τυχαίο, ότι η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ανακήρυξε το 2012 ως «Διεθνές Έτος των Συνεταιρισμών» και διακήρυξε ότι: «Οι συνεταιρισμοί οικοδομούν ένα καλύτερο κόσμο». Η Διεθνής Ένωση Συνεταιρισμών (International Co-operatives Association, με έδρα τη Γενεύη), υπογραμμίζει την αξία των συνεταιρισμών ως: «αυτόνομες οργανώσεις προσώπων, που εκπληρώνουν εθελοντικά κοινές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες και επιθυμίες, βασιζόμενες στην κοινή ιδιοκτησία και τον δημοκρατικό έλεγχο των επιχειρημάτων και επιχειρήσεών τους» (Κολέμπας Γ. 2006). Ακολουθούν οι επτά βασικές αρχές του συνεταιριστικού κινήματος, όπως

διατυπώθηκαν από το Παγκόσμιο Συνέδριο Συνεταιριστικών Οργανώσεων, στο Manchester, το 1995 και αναλύονται ως εξής:

Πίνακας 4.2

Οι 7 αρχές του συνεταιριστικού κινήματος

	
1.	<p>Εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή:</p> <p>Οι συνεταιρισμοί είναι εθελοντικές οργανώσεις, ανοικτές σε όλα τα πρόσωπα που μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες τους και επιθυμούν να αποδεχθούν τις ευθύνες του μέλους, χωρίς διακρίσεις φύλου, κοινωνικού επιπέδου, φυλής, πολιτικών πεποιθήσεων ή θρησκείας.</p>
2.	<p>Δημοκρατική διοίκηση εκ μέρους των μελών:</p> <p>Οι συνεταιρισμοί είναι δημοκρατικές οργανώσεις διοικούμενες από τα μέλη τους, τα οποία συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της πολιτικής τους και στην λήψη αποφάσεων. Άνδρες και γυναίκες που προσφέρουν υπηρεσίες ως αιρετοί εκπρόσωποι είναι υπόλογοι στα μέλη. Στους πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς τα μέλη έχουν ίσα δικαιώματα ψήφου (κάθε μέλος μία ψήφο) και στους συνεταιρισμούς ανωτέρου βαθμού οργανώνονται, επίσης με δημοκρατικό τρόπο.</p>
3.	<p>Οικονομική συμμετοχή των μελών:</p> <p>Τα μέλη συμμετέχουν ισότιμα και διαχειρίζονται δημοκρατικά το κεφάλαιο του συνεταιρισμού. Ένα μέρος τουλάχιστον από το κεφάλαιο αυτό αποτελεί συνήθως την κοινή περιουσία του συνεταιρισμού. Τα μέλη, συνήθως απολαμβάνουν περιορισμένη αποζημίωση ή καθόλου για το κεφάλαιο που καταθέτουν για να γίνουν μέλη. Τα μέλη διαθέτουν τα πλεονάσματα για οποιονδήποτε ή για όλους από τους ακόλουθους σκοπούς: α) Ανάπτυξη του συνεταιρισμού, ενδεχομένως με τη δημιουργία αποθεματικών, από τα οποία μέρος, τουλάχιστον, θα είναι αδιανέμητα, β) Απόδοση στα μέλη ανάλογα με τις συναλλαγές τους με τον συνεταιρισμό και γ) Υποστήριξη άλλων δραστηριοτήτων που εγκρίνονται από τα μέλη.</p>

4.	<p>Αυτονομία και ανεξαρτησία:</p> <p>Οι συνεταιρισμοί είναι αυτόνομες οργανώσεις αυτοβοήθειας, διοικούμενες από τα μέλη τους. Εάν συνάπτουν συμφωνίες με άλλους φορείς συμπεριλαμβανομένων των κυβερνήσεων ή αντλούν κεφάλαια από εξωτερικές πηγές, είναι σ' αυτό ελεύθεροι, ακολουθώντας κανόνες που διασφαλίζουν τη δημοκρατική διοίκηση από τα μέλη και διατηρούν την συνεταιριστική αυτονομία.</p>
5.	<p>Εκπαίδευση, πρακτική εξάσκηση και πληροφόρηση:</p> <p>Οι συνεταιρισμοί παρέχουν εκπαίδευση και πρακτική εξάσκηση στα μέλη τους, στα αιρετά μέλη της διοίκησης, στα διευθυντικά στελέχη και στους υπαλλήλους, ώστε να μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην ανάπτυξη των συνεταιρισμών τους. Παρέχουν πληροφόρηση στο κοινό – ιδιαίτερα στους νέους και στους διαμορφωτές της κοινής γνώμης- σχετικά με τα οφέλη της συνεργασίας.</p>
6.	<p>Συνεργασία μεταξύ συνεταιρισμών:</p> <p>Οι συνεταιρισμοί υπηρετούν με την μέγιστη αποτελεσματικότητα τα μέλη τους και ισχυροποιούν τη συνεταιριστική κίνηση, όταν συνεργάζονται μεταξύ τους δια μέσου οργανώσεων τοπικού, εθνικού, περιφερειακού και διεθνούς επιπέδου.</p>
7.	<p>Ενδιαφέρον για την κοινότητα:</p> <p>Οι συνεταιρισμοί εργάζονται για τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων τους με πολιτικές που εγκρίνονται από τα μέλη τους. Οι βασικότεροι άξονες της συνεταιριστικής κοινωνικής πολιτικής, με την ευρύτερη έννοια του όρου, είναι η αύξηση του εθνικού προϊόντος, η αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου, η περιφερειακή ανάπτυξη και η προώθηση προγραμμάτων κοινωνικού χαρακτήρα.</p>

Πηγή: ΚΕΟΣΕ, <http://www.keosoe.gr/7sineteristikesarxes.html>

Οι συνεταιρισμοί, εξ ορισμού στηρίζονται στις θεμελιώδεις αρχές της αυτοβοήθειας, της αυτοευθύνης, της δημοκρατίας, της ισότητας, της ισοτιμίας και της αλληλεγγύης. Η εντιμότητα, η διαφάνεια στις ενέργειες, η κοινωνική υπευθυνότητα και το αίσθημα της φροντίδα προς τους υπόλοιπους, θα πρέπει να διακατέχει τα μέλη του συνεταιρισμού. Οι συνεταιρισμοί θα πρέπει να φροντίζουν για την οικονομική,

κοινωνική, περιβαλλοντική και πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής που δραστηριοποιούνται.

Στον τομέα της βιώσιμης καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης στη χώρα μας υπάρχουν οι προοπτικές ώστε να αναπτυχθούν δύο συνιστώσες συνεταιρισμών. Οι αμιγώς αγροτικοί συνεταιρισμοί και οι αστικοί συνεταιρισμοί, με συνεργασία και αλληλεπίδραση μεταξύ τους.

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί θα πρέπει να λειτουργούν ως επιχειρήσεις με προσανατολισμό τη βιώσιμη ανάπτυξη του κλάδου και να έχουν ως μέλη αγρότες-καλλιεργητές, που θα στοχεύουν στην μεταξύ τους αλληλοβοήθεια. Η ορθή λειτουργία των συνεταιρισμών θα πρέπει να στηρίζεται σε σύγχρονες τεχνικές προώθησης των προϊόντων τους στην αγορά (αποφεύγοντας τους πολλούς μεσάζοντες και διασφαλίζοντας καλύτερες τιμές), να δημιουργεί κανάλια διανομής απευθείας προς τους καταναλωτές, να παρέχει εκπαιδευτική, επιστημονική, τεχνολογική και νομική υποστήριξη για τα μέλη και τέλος να εξασφαλίζει ευνοϊκότερους όρους αγροτικών πιστώσεων. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί προσφέρουν επίσης το πλεονέκτημα της ισχυροποίησης της θέσης των παραγωγών στον κλάδο απέναντι σε ανταγωνιστές από άλλες χώρες, την ευκολότερη ανάπτυξη στρατηγικών marketing, την καθιέρωση της τυποποίησης και του branding των προϊόντων, την προώθηση συνεργασιών και εξαγωγών.

Επίσης, ένας ισχυρός συνεταιρισμός, θα μπορεί ευκολότερα να προσελκύσει και να συνάψει συνεργασίες με σκοπό τη συμβολαιακή καλλιέργεια (contract farming), δηλαδή τη γεωργική παραγωγή που πραγματοποιείται με βάση τη συμφωνία μεταξύ αγοραστή και γεωργών και καθορίζεται τους όρους παραγωγής και εμπορίας ενός γεωργικού προϊόντος ή προϊόντων. Τυπικά, ο γεωργός ή ο συνεταιρισμός, συμφωνεί να παρέχει συγκεκριμένες ποσότητες, με συγκεκριμένα και σταθερά ποιοτικά πρότυπα, που έχει θέσει ο αγοραστής και στην τιμή που έχει συμφωνηθεί μεταξύ των δύο μερών. Με τη σειρά του, ο αγοραστής δεσμεύεται να αγοράσει το προϊόν και σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμη και να υποστηρίξει τη διαδικασία παραγωγής του, μέσω, π.χ., της προμήθειας γεωργικών εισροών, της προετοιμασίας της γης και της παροχής τεχνικών συμβουλών. Γενικότερα, βλέπουμε ότι μέσω του συνεργατισμού, δημιουργούνται ευκαιρίες, επιδιώκονται και κατακτούνται ευκολότερα και δικαιότερα στόχοι, που ένας μεμονωμένος παραγωγός θα κατάφερνε με μεγαλύτερο κόπο και κόστος.

Οι αστικοί συνεταιρισμοί θα μπορούν να προσφέρουν ποιοτικές και σύγχρονες υπηρεσίες προς τους καταναλωτές (ή ειδικές ομάδες καταναλωτών, πχ. ασθενείς με χρόνια νοσήματα που κάνουν χρήση ελαίου CBD), καθώς και με ομάδες προμηθευτών και άλλων επαγγελματιών. Κύριο αντικείμενο θα πρέπει να αποτελεί η προώθηση των κοινών επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους, γύρω από την προώθηση, μεταποίηση και χρήση των προϊόντων της κλωστικής κάνναβης. Σύμφωνα με τα επιτυχημένα πρότυπα άλλων χωρών, υπάρχουν οι προοπτικές για:

- Να δημιουργηθούν συνεταιρισμοί καταναλωτών, προκειμένου να προμηθεύουν τα μέλη τους με διάφορα προϊόντα που μπορούν να διατίθενται σε ευνοϊκότερες τιμές, απευθείας από τους παραγωγούς μέσα από απλές διαδικασίες μεταποίησης (πχ. τρόφιμα: σπόρια, κανναβέλαιο, διάφορα τρόφιμα, ζωοτροφές και σαπουνία, κηραλοιφές κλπ.).
- Να συναφθούν συνεργασίες με κατηγορίες επαγγελματιών, προκειμένου να προμηθεύονται την κλωστική κάνναβη ως πρώτη ύλη για τη δραστηριότητά τους: πχ. συνεργασία με βιομηχανίες οικοδομικών υλικών για την δημιουργία βιο-σύνθετων υλικών οικοδομής (μονώσεις, ασβεστοκάνναβη, αργιλοκάνναβη, hempcrete⁵⁴ κλπ.), με εργοστάσια επεξεργασίας φυτικών ινών (υφάσματα, σχοινιά κλπ.), εργοστάσια παραγωγής χρωμάτων, χαρτοβιομηχανίες, φαρμακευτικές εταιρείες, εταιρείες καλλυντικών και πληθώρα άλλων επαγγελματιών.
- Να συσταθούν γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί, με σκοπό την δημιουργία θέσεων εργασίας για γυναίκες και την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης, που θα απασχολούνται στην πρώτη επεξεργασία και μεταποίηση της κλωστικής κάνναβης, αναβιώνοντας τις παλιές παραδοσιακές τεχνικές (επεξεργασία των φυσικών ινών, ύφανση με αργαλειούς, παραγωγή υφαντών, σαπουνιών, ζυμαρικών και άλλων ειδών). Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, όπου έχουν δημιουργηθεί και αναπτυχθεί σωστά (ειδικά σε απομακρυσμένες περιοχές που πλήττονται από ανεργία), έχουν συμβάλει σημαντικά στην ενίσχυση της θέσης των γυναικών και στην κοινωνική τους καταξίωση, έχουν

---

⁵⁴ Το hempcrete είναι ένα βιο-σύνθετο υλικό κατασκευασμένο από τον εσωτερικό ξυλώδη πυρήνα του φυτού της κάνναβης που αναμιγνύεται με ένα συνδετικό υλικό με βάση ασβέστη. Ο κορμός της κάνναβης (Shiv) έχει υψηλή περιεκτικότητα σε διοξείδιο του πυριτίου, κάτι που ευνοεί την ομοιόμορφη ανάμειξη με τον ασβέστη. Το αποτέλεσμα είναι ένα ελαφρύ τσιμεντοειδές μονωτικό υλικό που ζυγίζει περίπου το 1/7 ή 1/8 του βάρους του σκυροδέματος. <http://www.americanlimetechnology.com/what-is-hempcrete/>

βοηθήσει σημαντικά στην αειφόρο ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας και στην πολιτιστική και τουριστική προβολή.

- Να συσταθούν μελλοντικά (σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα και επιτυχημένα παραδείγματα) πιστωτικοί συνεταιρισμοί και συνεταιριστικές τράπεζες του αγροδιατροφικού κλάδου, στα πλαίσια του Ομίλου Συνεταιριστικών Τραπεζών και την Πανελλήνιας Συνεταιριστικής Τράπεζας, που ήδη δραστηριοποιούνται στη χώρα μας.

Αν και ο τρίτος τομέας της οικονομίας στην Ελλάδα (αλλά και στην υπόλοιπη Ευρώπη) είναι παραδοσιακά συνυφασμένος με τη σύσταση και δραστηριοποίηση των συνεταιρισμών, σε διάφορες χρονικές στιγμές, ωστόσο τα τελευταία χρόνια, εν μέσω της διεθνούς οικονομικής ύφεσης αναδεικνύονται και άλλες μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων. Η πλέον διαδεδομένη μορφή κοινωνική επιχείρηση στη χώρα μας είναι η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ).

Σύμφωνα με τον Ν.4430/2016⁵⁵ για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο), οι ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ «...είναι οι αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/86 που έχουν ως σκοπό την συλλογική και κοινωνική ωφέλεια...» περιλαμβάνουν «...το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από εταιρείες ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων...» και διακρίνονται ανάλογα με τον σκοπό τους σε:

Πίνακας 4.3

Κατηγορίες των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων

1.	<i>ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού, οι οποίες αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελματιών κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την</i>
----	---

⁵⁵ Ψηφίστηκε τον Οκτώβριο του 2016 και ήρθε να αντικαταστήσει το σύνολο των άρθρων του Νόμου 4019/2011 που αναφέρονταν στην Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα και να καλύψει κάποια σημαντικά κενά που είχαν δημιουργηθεί από την εφαρμογή του, βάζοντας κανόνες στα εργασιακά και ασφαλιστικά ζητήματα που είχαν προκύψει, να δώσει φορολογικά και οικονομικά κίνητρα, να κάνει πιο ευέλικτο υπό προϋποθέσεις το Διοικητικό σχήμα, αλλά και για πρώτη φορά να καθορίσει κυρώσεις και πρόστιμα για τις περιπτώσεις εκείνες που καταστρατηγούνται οι ρυθμίσεις του παρόντος Νόμου. <https://www.taxheaven.gr/laws/circular/view/id/25006>

	ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης.
2.	ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. Κοινωνικής Φροντίδας , οι οποίες αφορούν στην παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις.
3.	ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων , οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή, των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες. Ποσοστό 30% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες. Ως «ευάλωτες» ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αυτές ανήκουν: α) τα άτομα με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής (σωματική, ψυχική, νοητική, αισθητηριακή), β) τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης από ουσίες ή τα απεξαρτημένα άτομα, γ) οι ανήλικοι με παραβατική συμπεριφορά, οι τρόφιμοι ή και πρώην τρόφιμοι σωφρονιστικών ιδρυμάτων.
4.	ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων , οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού. Ποσοστό 50% κατ' ελάχιστον των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές ανήκουν υποχρεωτικά σε αυτές τις κατηγορίες. Ως «ειδικές» ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν: α) τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, β) τα θύματα παράνομης διακίνησης και εμπορίας αν ανθρώπων, γ) οι άστεγοι, δ) τα άτομα που διαβιών σε συνθήκες φτώχειας, ε) οι οικονομικοί μετανάστες, στ) οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο, για όσο εκκρεμεί η εξέταση του αιτήματος χορήγησης ασύλου, ζ) οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, η) τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, θ) οι μακροχρόνια άνεργοι έως είκοσι πέντε ετών και άνω των πενήντα ετών.
5.	Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) του άρθρου 12 του Ν.2716/1999, που θεωρούνται αυτοδικαίως Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης.

Πηγή: <https://www.taxheaven.gr/laws/circular/view/id/25006> και <http://koinsep.org>

Οι ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ ως μορφώματα έχουν εμπορικό χαρακτήρα και η δραστηριότητά τους προβλέπεται από το αστικό δίκαιο. Συνεπώς τα μέλη τους μπορούν να είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα, με δικαίωμα μίας ψήφου, ανεξάρτητα από τα εταιρικά που κατέχουν. Οι ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ, προωθούν την εργασιακή ένταξη ατόμων από

ευπαθείς και ευάλωτες ομάδες και εστιάζονται σε παραγωγικές δραστηριότητες προϊόντων και υπηρεσιών που επιστρέφουν ωφέλεια προς το κοινωνικό σύνολο, προωθούν βιώσιμες δράσεις και πρακτικές για την προστασία του περιβάλλοντος, αναδεικνύουν πολιτιστικές αξίες και παραδόσεις.

Συνεπώς και οι ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ, ως φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας, μπορούν να δραστηριοποιηθούν με επιτυχία στην καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης (όπως και οι αγροτικοί συνεταιρισμοί). Ευκαιρίες δημιουργούνται όμως και για τη μεταποίηση και διανομή των προϊόντων της, προσφέροντας απασχόληση σε κοινωνικές ομάδες αποκλεισμένες από την εργασία, συμβάλλοντας κατ' αυτό τον τρόπο στην άρση των κοινωνικών και πολιτιστικών ανισοτήτων και στην ομαλή επανένταξη στον κοινωνικό ιστό.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, βλέπουμε να διαμορφώνεται μια ιδιαίτερη δυναμική ενός συνεργατικού συστήματος βιώσιμης ανάπτυξης και αειφορίας, με βάση ένα και μοναδικό προϊόν, την κλωστική κάνναβη. Ξεκινώντας από τον αγρό και καταλήγοντας στον τελικό καταναλωτή, οι πολυάριθμοι stakeholders⁵⁶ θα απολαμβάνουν μια πληθώρα χρήσεων και ωφελειών, με θετικό κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό αποτύπωμα.

4.8 Επιτυχημένα παραδείγματα και καλές πρακτικές από Ελλάδα και εξωτερικό

Από τη στιγμή που άνοιξε το νομοθετικό πλαίσιο για την καλλιέργεια της κλωστικής (αλλά και της φαρμακευτικής) κάνναβης στην Ελλάδα, το ενδιαφέρον του αγροτικού κλάδου αρχίζει να στρέφεται προς αυτή την κατεύθυνση, συντηρητικά μεν αλλά με γεωμετρική πρόοδο. Καλλιεργητές από Κρήτη, Πελοπόννησο, Εύβοια, Αιτωλοακαρνανία, Ημαθία, Μακεδονία, Θράκη έχουν στραφεί στη συγκεκριμένη καλλιέργεια και βλέπουν γρήγορα τις επενδύσεις τους να αποδίδουν. Τα εύφορα εδάφη της χώρας, η υψηλό ετήσιο ποσοστό ηλιοφάνειας και οι ιδανικές κλιματικές συνθήκες,

---

⁵⁶ Ως stakeholder ορίζεται το άτομο, έχει άμεσο συμφέρον από μια επιχείρηση και μπορεί είτε να επηρεάσει είτε να επηρεαστεί από την επιχείρηση. Οι κύριοι ενδιαφερόμενοι σε μια τυπική εταιρεία είναι οι επενδυτές, οι εργαζόμενοι, οι πελάτες και οι προμηθευτές της. Ωστόσο, η σύγχρονη θεώρηση του όρου, ξεπερνά αυτή την πρωτότυπη αντίληψη για να συμπεριλάβει και άλλους ενδιαφερόμενους, όπως μια κοινότητα, μια κυβέρνηση ή μια επαγγελματική ένωση. <https://www.investopedia.com/terms/s/stakeholder.asp>

σε συνδυασμό με την ενθαρρυντική εκδήλωση της πολιτικής βούλησης κατά τα τελευταία 2 χρόνια και το θετικό νομοθετικό πλαίσιο για την παραγωγή αλλά και την παρασκευή σκευασμάτων κάνναβης και τυποποιημένων προϊόντων, με παράλληλο περιορισμό της γραφειοκρατίας, συνθέτουν ένα ιδανικό σκηνικό για την προσέλκυση επενδύσεων στον τομέα.

Οι γεωπολιτικές εξελίξεις και οι νομοθετικές αναπροσαρμογές που σημειώθηκαν κατά τα τελευταία έτη στις γειτονικές βαλκανικές χώρες, έδωσαν μια παραπάνω ώθηση στην ελληνική κυβέρνηση να κινηθεί γρηγορότερα και πιο ανταγωνιστικά, προκειμένου να παρέχει θεσμικές και οικονομικές διευκολύνσεις προς τους ενδιαφερόμενους. Με το διεθνές περιβάλλον να κινείται γοργά προς αυτή την κατεύθυνση, η Ελλάδα έχει σημειώσει ήδη πρωτοπόρα βήματα στα Βαλκάνια και τη Νότια Ευρώπη. Το γεγονός ότι νομοθετικά δεν έχει οριστεί ανώτερο όριο χορηγούμενων αδειών, από μόνο του λειτούργησε ελκυστικά προς το ενδιαφέρον ξένων επενδυτών, που μπορούν να διασφαλίσουν γρήγορη απόσβεση και υψηλή κερδοφορία.

Έντονο επενδυτικό ενδιαφέρον έχει εκδηλωθεί ήδη από ΗΠΑ, Καναδά, Ρωσία, Καζακστάν, Ισραήλ και χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας και παραδοσιακά από Ολλανδία, Αγγλία, Γερμανία, Τσεχία. Το σύνολο των εν δυνάμει επενδύσεων ξεπερνάει τα 1,1 δισεκατομμύρια ευρώ και το επιχειρηματικό ενδιαφέρον για την ελληνική κάνναβη εντείνεται και προδιαγράφει την ανοδική τάση που θα επικρατήσει τα επόμενα χρόνια. Έντονο χαρακτηρίζεται και το ενδιαφέρον των Ελλήνων επενδυτών.

Οι πιο σκεπτικιστές θα πουν ότι η συγκεκριμένη ανερχόμενη αγορά γρήγορα θα κινδυνεύσει από κορεσμό. Ωστόσο, κάτι τέτοιο μάλλον φαίνεται απίθανο, δεδομένου του έντονου αγοραστικού ενδιαφέροντος από την Κίνα, που με 3 δισεκατομμύρια δυνητικούς πελάτες προσφέρει από μόνη της μεγάλη ασφάλεια στον κλάδο.

Αρκεί να συνειδητοποιήσει ο ελληνικός αγροτικός κλάδος την πληθώρα των προϊόντων και των εφαρμογών που μπορεί να καλύψει η συγκεκριμένη καλλιέργεια και την πληθώρα των προοπτικών που ανοίγονται, ώστε να ξεπεραστούν γρήγορα οι όποιες τελευταίες αναστολές και να γίνει μια δυναμική στροφή προς τη βιώσιμη

καλλιέργεια της κάνναβης στη χώρα μας. Η Ελλάδα, ως χώρα-μέλος της Ε.Ε., υπόκειται στους ίδιους πολλαπλούς ποιοτικούς ελέγχους που ισχύουν για τα υπόλοιπα μέλη της Ένωσης, κάτι που διασφαλίζει και την υψηλή ποιότητα των ελληνικών προϊόντων, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Να υπενθυμίσουμε στο σημείο αυτό, τις δυνατότητες που προσφέρει η κλωστική κάνναβη για να αντικαταστήσει παραδοσιακές καλλιέργειες, όπως του βαμβακιού και του καπνού, «προσκαλώντας» και τους μικροκαλλιεργητές στην συγκεκριμένη παραγωγή, τονώνοντας την οικονομική και κοινωνική υπόσταση της ελληνικής υπαίθρου και συμβάλλοντας στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της περιφέρειας.

Η ευκαιρία της Ελλάδας να πλουτίσει από τις εξαγωγές προς άλλες χώρες είναι ορατή και εφικτή. Θα προκύψει θετικό ισοζύγιο από τις εξαγωγές, που θα συμβάλλει στην άμεση τόνωση της εθνικής οικονομίας. Θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, τόσο στον πρωτογενή, όσο και στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα και η πραγματική μείωση των δεικτών της ανεργίας θα ανεβάσει τις επιδόσεις του Κράτους, βελτιώνοντας το βιοτικό επίπεδο των πολιτών.

Η κάνναβη έχει ήδη χαρακτηριστεί από ξένους επενδυτικούς κύκλους ως «πράσινος χρυσός» και εκτός από το επενδυτικό ενδιαφέρον, προσελκύει και την προσοχή της επιστημονικής κοινότητας και του τεχνολογικού κλάδου. Οι προοπτικές για συνεργασία με άλλες χώρες και η μετάδοση τεχνογνωσίας και «καλών πρακτικών» θα μπορέσει να λειτουργήσει και ως ένδειξη καλής γειτονίας και να συμβάλει στη σύναψη πρόσφορων συμφωνιών και συνεργασιών. Επίσης, η Ελλάδα, έχει τη δυναμική να αναδειχθεί πρωτοπόρος παραγωγός χώρα στον κλάδο, ενισχύοντας την θέση της στην συγκεκριμένη αγορά σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο.

Στη συνέχεια θα δούμε μερικούς από τους πρωτοπόρους στην καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης στη χώρα μας, αλλά και από το εξωτερικό.

(οι πληροφορίες που παρουσιάζονται παρακάτω, αντλήθηκαν από τις ιστοσελίδες των παραγωγών και δεν αποτελούν πρωτότυπο υλικό).

<http://www.arcan.gr>

με έδρα την Κάμια Αρκαδίας

Η ArCan **στοχεύει** στη δημιουργία ενός μεταποιητηρίου στον Ν. Αρκαδίας, που θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας, θα προχωρήσει στην παραγωγή καινοτόμων προϊόντων και πρώτης ύλης, θα παράσχει συμβουλευτικές υπηρεσίες προς τους ενδιαφερόμενους καλλιεργητές και θα προσφέρει δυνατότητες ανάλυσης και πιστοποίησης.

www.kannabio.gr

με έδρα τον Βόλο

Η «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΝΝΑΒΙΟ – HEMP HELLAS», με το διακριτικό τίτλο «KannaBio ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ» και την αγγλική απόδοση “KannaBio Hemp cooperative”, είναι ένας Αστικός Συνεταιρισμός Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού περιορισμένης ευθύνης, που ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 2016.

Σκοπός του Συνεταιρισμού είναι η ανάδειξη, μέσω της συνεργασίας και της συλλογικής προσπάθειας των μελών της, όλων των δυνατοτήτων αξιοποίησης του φυτού της κλωστικής ή βιομηχανικής κάνναβης (*Cannabis Sativa L.* ή Hemp) και πιο συγκεκριμένα η οικολογική καλλιέργεια πιστοποιημένων από την ΕΕ ποικιλιών του φυτού, η παραγωγή- εισαγωγή- επεξεργασία- μεταποίηση- εμπορία προϊόντων Κλωστικής Κάνναβης και η παροχή υπηρεσιών που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την ενίσχυση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και της οικολογικής συνείδησης των πολιτών, καθώς και την ενδυνάμωση της τοπικής και περιφερειακής αειφόρου οίκο-ανάπτυξης.

Αποστολή της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ KannaBio είναι η διάδοση της ελληνικής κλωστικής κάνναβης και η ανάπτυξη της ελληνικής βιοτεχνίας/ βιομηχανίας κλωστικής κάνναβης,

η παραγωγή ποιοτικών και καινοτόμων προϊόντων, η διείσδυση στην παγκόσμια αγορά, η ανάπτυξη του συνεργατισμού και η προστασία του περιβάλλοντος.

Παρέχει συμβουλές και τεχνογνωσία για την καλλιέργεια και μεταποίηση της κλωστικής/ βιομηχανικής κάνναβης. Έχει δημιουργήσει μεταποιητική μονάδα για την παραγωγή βιολογικών ελαίων, διατροφικών συμπληρωμάτων και οικοδομικών υλικών. Παρέχει ενημέρωση για το φυτό της κλωστικής/ βιομηχανικής κάνναβης, καθώς και δικτύωση και διασύνδεση με διεθνείς φορείς και ερευνητικά κέντρα για την κλωστική κάνναβη.

www.kannevia.com

με έδρα τα Ψαχνά Εύβοιας

Η Kannevia I.K.E δημιουργήθηκε στο οικογενειακό αγρόκτημα του παραγωγού Ματράκα Βαγγέλη, στα Ψαχνά της Εύβοιας, το 2016. Στο αγρόκτημα των 10 στρεμμάτων παραδοσιακά φυτεύονταν βότανα και σπωροκηπευτικά και πλέον αποτελεί τον πυρήνα για ένα νέο ξεκίνημα στο χώρο της φυσικής καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης στην Ελλάδα.

Τα προϊόντα που παράγει η Kannevia I.K.E προέρχονται από τους σπόρους του φυτού αλλά και από τα άνθη του, μεγιστοποιώντας τα οφέλη του φυτού στα παραδοσιακά σκευάσματα της.

www.fyties.gr

με έδρα τον Ξηρόμερο

Αιτωλοακαρνανίας

Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Φυτειών Αιτωλοακαρνανίας ιδρύθηκε στις 11 Σεπ. 1959, με έδρα τις Φυτείες Ξηρομέρου. Για περισσότερα από 50 συναπτά έτη, αποτελούσε έναν από τους πιο ενεργούς και δραστήριους ελληνικούς συνεταιρισμούς με κύριες οικονομικές δραστηριότητες την παραγωγή και εμπορία καπνού και πολλά οφέλη για τα μέλη του αλλά και την ευρύτερη περιοχή.

Από το 2018, καλλιεργεί περί τα 300 στρ. βιομηχανικής κάνναβης, στο οικοσύστημα της γεωγραφικής περιοχής του ποταμού Αχελώου. Σήμερα, ύστερα από αρκετά χρόνια χαμηλής οικονομικής δραστηριότητας, ο αγροτικός συνεταιρισμός Φυτειών διάγει περίοδο ανάκαμψης. Με σύγχρονες, αειφόρες, κοινωνικά ωφέλιμες και προσοδοφόρες καλλιέργειες όπως είναι αυτή της καλλιέργειας Κάνναβης. Παράγει σειρά προϊόντων κάνναβης, όπως έλαιο, αλεύρι και ζωοτροφές.

Η επιθυμητή, εφικτή τροχιά ανόδου του συνεταιρισμού βασίζεται στη συνεργασία, τη συνεταιριστική αλληλεγγύη, την ανασύνθεση και αναδιάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας με σύγχρονες, αειφόρες, κοινωνικά ωφέλιμες και προσοδοφόρες καλλιέργειες όπως είναι αυτή της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης.

www.theogenis.gr

με έδρα το Τυχερό Έβρου

Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. ΘΕΟΓΕΝΗΣ συστάθηκε τον Σεπτέμβριο του 2014 από πέντε κατοίκους του Τυχερού του Δήμου Σουφλίου στον Νομό Έβρου, και πήρε οριστική βεβαίωση από το μητρώο κοινωνικής οικονομίας τον Φλεβάρη του 2015. Σήμερα τα μέλη – εταίροι είναι εννέα (9) με συνεργαζόμενα μέλη της ομάδας παραγωγών οσπρίων και πεπονιού στα 41.

Και στις δύο ομάδες υπάρχει η δυνατότητα αύξησης του αριθμού. Επίσης έχει συσταθεί ομάδα παραγωγών «Βιομηχανικής Κάνναβης» με αγρότες από όλη την περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας με εκτιμώμενη έκταση καλλιέργειας 2000 στρέμματα για το 2017. Ήδη έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον περισσότεροι από 100 παραγωγοί για να μπουν στην καλλιέργεια της Κάνναβης sativa με την καθοδήγηση της Κοιν.Σ.ΕΠ. ΘΕΟΓΕΝΗΣ.

Σκοπός της Κοιν.Σ.Επ. είναι η παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης.

Το κοινωνικό πρόβλημα το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει είναι η ανεργία και οι περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης στην περιοχή, η έλλειψη συλλογικών

προσπαθειών παραγωγής και προώθησης των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων του τόπου και η ερημοποίηση της υπαίθρου.

Συλλέγει τα ανωτέρω προϊόντα από παραγωγούς της ευρύτερης περιοχής του Τυχερού και του Έβρου και μαζί με τα προϊόντα των μελών του συνεταιρισμού να τα εμπορεύεται, να τα τυποποιεί ή να τα μεταποιεί έτσι ώστε η αξία των παραγόμενων προϊόντων της γης της Θράκης να αυξάνεται επιφέροντας μεγαλύτερη οικονομική αξία στους παραγωγούς και στις οικογένειες τους απ' ότι σήμερα.

www.thehempway.eu

με έδρα τη Καλαμαριά
Θεσσαλονίκης

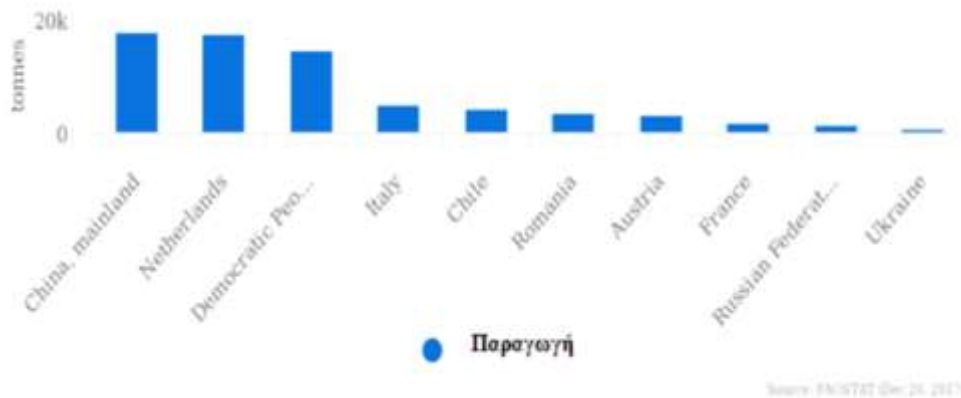
Η “The Hemp Way” είναι μια οικογενειακή επιχείρηση, που ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 2017, από τον Βασίλειο Αρσενίου στην Καλαμαριά της Θεσσαλονίκης. Η οικογένεια Αρσενίου, έχει μακρά παράδοση στο χώρο της εναλλακτικής, ολιστικής και κλασσικής Ιατρικής αλλά και Κτηνιατρικής, των συμπληρωμάτων διατροφής και καλλυντικών προϊόντων περιποίησης, στον ελληνικό και ευρωπαϊκό χώρο της υγείας.

Η The Hemp Way, με το πρώτο υποκατάστημα franchise στην Καλαμαριά Θεσσαλονίκης, σε συνεργασία με πρωτοπόρες ελληνικές εταιρείες και υπερσύγχρονες ευρωπαϊκές μονάδες παραγωγής διανέμει, σε λιανική και χονδρική, προϊόντα βιομηχανικής κάνναβης στην ελληνική και κυπριακή αγορά.

Έχει ως κύριο **στόχο** την ποιότητα των πρώτων υλών και την ασφάλεια του καταναλωτή και του περιβάλλοντος, γι' αυτό και το 2018, προχώρησε προς την κάθετη ολοκλήρωση της παραγωγής με τη δημιουργία πιλοτικής παραγωγικής και μεταποιητικής μονάδας οργανικής βιομηχανικής κάνναβης στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης.

Η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης έχει ευρεία διάδοση σε παγκόσμιο επίπεδο. Στις μέρες μας, πάνω από 30 χώρες σε Ευρώπη, Ασία, ΗΠΑ, Λατινική Αμερική έχουν νομιμοποιήσει την καλλιέργειά της. Ο ρυθμός αύξησης των καλλιεργούμενων εκτάσεων επηρεάζεται θετικά ή αρνητικά από το εκάστοτε ισχύον νομικό πλαίσιο, που εφαρμόζει η κάθε χώρα. Σταδιακά, η νομιμοποίηση της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης επεκτείνεται σε όλο και περισσότερες χώρες.

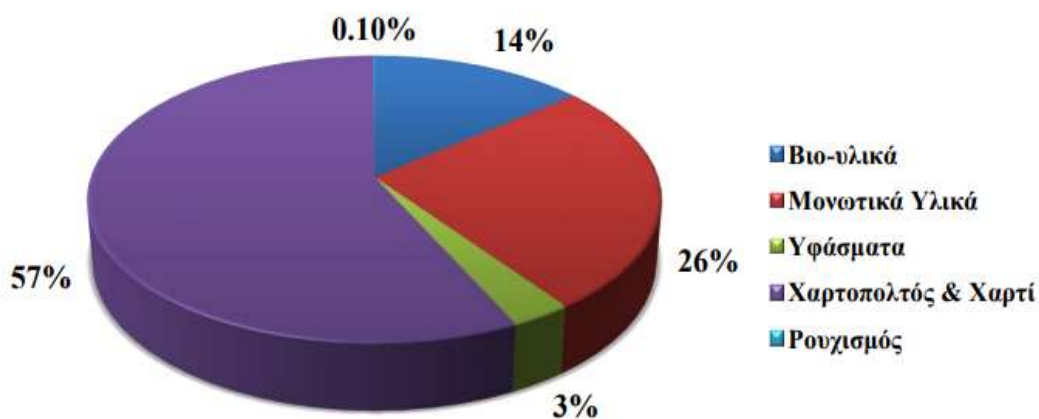
Διάγραμμα 4.1
Οι 10 κυριότερες χώρες-παραγωγοί ίνας

Πηγή: FAOSTAT 2017

Η ευρωπαϊκή αγορά είναι μια αγορά συνεχώς διευρυνόμενη, με εκατομμύρια ενημερωμένους πελάτες, γνώστες της πολυχρηστικότητας της βιομηχανικής κάνναβης, να δημιουργούν μια συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για τα προϊόντα της: έλαιο CBD, διατροφικά είδη και καλλυντικά, ζωοτροφές, αλλά και την ίνα της ως πρώτη ύλη για τον βιομηχανικό και οικοδομικό κλάδο.

Διάγραμμα 4.2
Χρήσεις ιών κάνναβης (μέτρηση 2013) στην Ε.Ε.

Πηγή: European Industrial Hemp Association (EIHA) 2017

Παρά τις απαγορεύσεις που είχαν επιβληθεί στο παρελθόν, το άνοιγμα του νομικού πλαισίου δημιούργησε γρήγορα μια ενεργή αγορά, με την καλλιέργεια να έχει επιτραπεί στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη. Η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης άρχισε να νομιμοποιείται από το 1993 και ως το 1996 είχε επιτραπεί σε πολλά από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε, με πρωτοπόρους τη Γαλλία, την Ολλανδία και τη Γερμανία.

Από τα προϊόντα της κλωστικής κάνναβης υψηλότερη ζήτηση καταγράφεται για σπόρο και ανθούς για την παραγωγή CBD (φαρμακευτική χρήση) και για ίνα (χαρτοπολτός, μονωτικά – οικοδομικά υλικά, βιοκαύσιμα και βιοπλαστικά), η οποία αυξάνεται κάθε χρόνο, με γεωμετρική πρόοδο.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ιδρύθηκε επίσημα η «Ευρωπαϊκή Ένωση Βιομηχανικής Κάνναβης» (European Industrial Hemp Association – ΕΙΗΑ), στις 23 Νοεμβρίου 2005 στη Γερμανία και συστάθηκε ως ένωση των πρωτογενών επιχειρήσεων επεξεργασίας κάνναβης στην Ε.Ε (από τα τακτικά της μέλη). Τα συνδεδεμένα μέλη είναι ενώσεις, εθνικοί οργανισμοί, εταιρείες και άτομα που εργάζονται στον τομέα της βιομηχανικής κάνναβης ή άλλων φυσικών ινών, εντός και εκτός Ευρώπης. Από την ιστοσελίδα της ΕΙΗΑ αντλήσαμε μερικά στατιστικά στοιχεία που αφορούν τη διεθνή αγορά της κλωστικής κάνναβης και ενδεικτικά παρουσιάζουμε μερικά από αυτά παρακάτω, προκειμένου να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της ζήτησης και της αγοράς.

Πίνακας 4.4:

Συνεταιρισμοί καλλιέργειας και παραγωγής προϊόντων κλωστικής κάνναβης – προμηθευτές της ευρωπαϊκής αγοράς τακτικά και συνδεδεμένα μέλη

BAFA neu GmbH	Γερμανία
Biobloom GmbH	Αυστρία
CANAH International SRL	Ρουμανία
CANAPAR SRL	Ιταλία
CAVAC Biomateriaux	Γαλλία
Coopérative Centrale Des Producteurs De Semences De Chanvre	Γαλλία
Deep Nature Project GmbH	Αυστρία
Dragonfly Biosciences LTD	Μ. Βρετανία
Dun Agro B.V.	Ολλανδία
Elixinol	ΗΠΑ
GREEN SKY LABS B.V.	Καναδάς
HANF FARM GmbH	Γερμανία
Harmony	Μ. Βρετανία
Hemp Factory GmbH	Γερμανία

HempFlax B.V.	Ολλανδία
HempFlax Europe SRL	Ρουμανία
HemPoland	Πολωνία
Hempro Int. GmbH & Co. KG	Γερμανία
InterChanvre	Γαλλία
Jinzhou Qiaopai Biotech Co. Ltd.	Κίνα
KannaBio Hemp cooperative	Ελλάδα
Konoplex Ltd.	Ρωσσία
Laia's Proteinhanf GmbH	Γερμανία
Mariplant	Γερμανία
MH medical hemp GmbH	Γερμανία
Moellerup Estate (DK)	Δανία
Natural Oil & Fibres LTD	Ιρλανδία
Planète Chanvre	Γαλλία
South Hemp Techno SRL	Ιταλία
The Hemp Company	Ιρλανδία
The Hemp Company Dublin	Ιρλανδία
The Hemp Cooperative (Hemp Seed Oil Europe / CBDepot)	Σλοβακία
Triballat Noyal	Γαλλία
UAB Agropro	Λιθουανία

Πηγή: European Industrial Hemp Association (EIHA) - <http://eiha.org/suppliers/>

Διάγραμμα 4.3

Εξέλιξη της τιμής των ινών κάνναβης για τα έτη 2003-2016

Πηγή: European Industrial Hemp Association (EIHA) 2017

4.9 Η περίπτωση των ΗΠΑ και η «απειλή» από τη Δύση

Στο σημείο αυτό αξίζει να κάνουμε μια σύντομη αναφορά για το τι ισχύει στις ΗΠΑ, σε σχέση με την καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης. Αν και σε αρκετές Πολιτείες έχει επιτραπεί νομικά τα τελευταία χρόνια η καλλιέργεια της φαρμακευτικής κάνναβης (με υψηλή περιεκτικότητα σε THC) για ιατρικούς και ψυχαγωγικούς σκοπούς, ωστόσο μέχρι πρόσφατα δεν επιτρεπόταν η καλλιέργεια της κλωστικής, από το 1937 (εξαιτίας του “Marijuana Tax Act”, που αναλύσαμε παραπάνω). Συνεπώς, μέχρι πρότινος τα προϊόντα βιομηχανικής κάνναβης εισάγονταν από άλλες χώρες.

Στις 20/12/2018, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ D. Trump υπέγραψε το πολυαναμενόμενο νομοσχέδιο “FARM BILL”, το οποίο αφορά εξολοκλήρου την αγροτική οικονομία της χώρας και αναθεωρείται κάθε 5 χρόνια. Στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο νομιμοποιείται και πάλι η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης (hemp), με περιεκτικότητα σε THC, μέχρι 0,3% και καθιερώνεται ως «καλλιέργεια για οποιαδήποτε χρήση», για την παραγωγή κάθε είδους προϊόντων: είδη διατροφής, έλαιο CBD, ρουχισμό, χαρτί, οικοδομικά υλικά κλπ., καθώς και για πανεπιστημιακές έρευνες.

Η είσοδος των ΗΠΑ στην παγκόσμια αγορά της κλωστικής κάνναβης θα συμβάλλει στην δημιουργία νέων, καινοτόμων προϊόντων και χρήσεων και θα ενισχύσει την έρευνα και την τεχνολογική εξειδίκευση για τον συγκεκριμένο τομέα. Παραδοσιακά οι ΗΠΑ, πρωτοστατούν στην τεχνολογική και επιστημονική έρευνα, διευρύνοντας συνεχώς τα πεδία αναζήτησης και δημιουργώντας νέες αγορές για επενδύσεις.

Ωστόσο, οι ΗΠΑ παραδοσιακά θέλουν και να επιβάλλουν την παρουσία τους στις διεθνείς αγορές, δημιουργώντας μονοπώλια με κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο. Όπως είδαμε παραπάνω, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν ήρθε η ώρα για τους οι μεγιστάνες του πετρελαίου, των πλαστικών, του καπνού, του αλκοόλ και της χαρτοβιομηχανίας να «κατακτήσουν» την παγκόσμια αγορά, «ενορχήστρωσαν» με ευκολία την «δαιμονοποίηση» και την ποινικοποίηση της κάνναβης το 1937, προκειμένου να καθιερώσουν τα προϊόντα τους, με τα αποτελέσματα της γενικευμένης και αλόγιστης χρήσης τους να έχουν φέρει το περιβάλλον και το κλίμα του πλανήτη, στα πρόθυρα της κατάρρευσης.

Στο σημείο αυτό ελλοχεύει και ο κίνδυνος να επαναληφθεί, κατά κάποιο τρόπο, η ιστορία. Το επενδυτικό ενδιαφέρον ισχυρών πολυεθνικών από ΗΠΑ και Ευρώπη έχει στραφεί πλέον προς την κάνναβη (κλωστική και φαρμακευτική) και η κάθε μία από αυτές τις επιχειρήσεις θα προσπαθήσει να ισχυροποιήσει τη θέση της στην παγκόσμια αγορά. Και ο κίνδυνος αυτός είναι υπαρκτός, χωρίς να αποτελεί απλά ένα «πιθανό σενάριο» για τον κλάδο.

Συγκεκριμένα, φημολογείται ότι τα τελευταία χρόνια η Monsanto σχεδιάζει να καταλάβει και τον τομέα της καλλιέργειας κάνναβης με τη χρήση της γενετικής επιστήμης (Γενετικώς Μεταλλαγμένα Προϊόντα: Genetically Modified Products – GMOs), ακριβώς όπως έχει επιβληθεί στις καλλιέργειες του καλαμποκιού και της σόγιας. Η επίσημη θέση της εταιρείας είναι να αρνείται για την ώρα αυτή τη φημολογία.

Βέβαια, η Monsanto είναι η εταιρεία που παρέχει περίπου το 90% των GMOs σπόρων στην παγκόσμια αγορά. Αυτοί οι σπόροι έχουν τροποποιηθεί γενετικά προκειμένου να είναι πιο ανθεκτικοί σε ασθένειες και προσβολές από έντομα, αλλά και για να επιβιώνουν από τους επαναλαμβανόμενους ψεκασμούς του τοξικού ζιζανιοκτόνου Roundup (της Monsanto). Όμως, τα GMOs της Monsanto δεν έχουν σχεδιαστεί για να αυξήσουν τις αποδόσεις της αγροτικής οικονομίας προκειμένου να θρέψει τον κόσμο, αλλά για να αυξήσουν τα κέρδη της Monsanto.

Η πώληση σπόρων χαμηλής ποιότητας στους αγρότες, σε χαμηλή τιμή, συνοδεύεται και από την υποχρέωση, οι καλλιεργητές να δεσμεύονται από συμβάσεις ότι θα αγοράζουν κάθε χρόνο σπόρους της Monsanto, κατοχυρωμένους με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας. Και καθώς οι καλλιέργειες τους γίνονται ολοένα και πιο ανθεκτικές στα ζιζανιοκτόνα, η Monsanto πωλεί όλο και περισσότερες χημικές ουσίες στους αγρότες που δεσμεύονται σε αυτόν τον φαύλο κύκλο. Λόγω της τεράστιας πολιτικής επιρροής της Monsanto, έχει αφαιρεθεί από το αμερικανικό κοινό το δικαίωμα να γνωρίζει αν τα τρόφιμά του είναι γενετικά τροποποιημένα ή όχι, με μεγάλο μέρος του πληθυσμού να μην γνωρίζει πώς μπορούν να επηρεαστούν αρνητικά η αγροτική οικονομία, η υγεία του, αλλά και η βιωσιμότητα του ίδιου του πλανήτη.

Ωστόσο, τα στοιχεία από συγκεκριμένες επενδυτικές κινήσεις της, αποδεικνύουν ότι η Monsanto πράγματι σκοπεύει να πάρει τον έλεγχο της

συγκεκριμένης καλλιέργειας (κλωστικής και ιατρικής κάνναβης), κάτι που θα πρέπει να φαντάζει τρομακτικό τόσο για τους καλλιεργητές όσο και για τους καταναλωτές των προϊόντων της. Τον Σεπτέμβριο του 2018 η Bayer, η μεγαλύτερη φαρμακευτική εταιρεία στον κόσμο, έκλεισε συμφωνία για εξαγορά της Monsanto για 66 δισεκατομμύρια δολάρια, δημιουργώντας έναν παγκόσμιο κολοσσό, που κυριαρχεί ταυτοχρόνως στον κλάδο της υγείας και τον αγροδιατροφικό τομέα.

Μια συγχώνευση μεταξύ των δύο αυτών εταιρειών δεν αποτελεί έκπληξη, μιας και οι δύο ακολουθούν κοινές σκληρές τακτικές και έχουν ιδιαίτερος σκιώδες παρελθόν, με τη Bayer (που είχε ξεκινήσει ως θυγατρική της IG Farben) να συνεργάζεται με το ναζιστικό καθεστώς κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και την Monsanto να πρωτοστατεί στην κατασκευή χημικών όπλων, δημιουργώντας τον «πορτοκαλί πράκτορα» (Agent Orange), που χρησιμοποιήθηκε από τους Αμερικανούς στον πόλεμο του Vietnam. *(Παραπάνω, στο 3^ο κεφάλαιο, αναφέραμε πώς η εταιρεία IG ενεπλάκη στην αρχική ποινικοποίηση της κάνναβης.)*

Είναι λογικό η Bayer, ως η μητρική εταιρεία, να συνεργάζεται με την Monsanto προκειμένου να προωθήσουν αμοιβαία και συνδυαστικά την επιχειρηματική δραστηριότητα και κερδοφορία τους. Αυτό το γεγονός θα πρέπει να θορυβήσει σε παγκόσμια κλίμακα τους καλλιεργητές της κάνναβης και τον μεταποιητικό κλάδο, προκειμένου να προλάβουν τις εξελίξεις από μια ενδεχόμενη εισβολή γενετικώς μεταλλαγμένων ποικιλιών κάνναβης και GMOs στον διεθνή αγροδιατροφικό κλάδο, με τον ίδιο τρόπο που έχουν δημιουργήσει μονοπώλιο σε φάρμακα και βασικά είδη διατροφής.

Δυστυχώς, η τεράστια επιρροή που μπορούν να ασκούν οι συγκεκριμένες εταιρείες σε πολιτικούς κύκλους, σε συνδυασμό με την ισχύ του διεθνούς δικαίου περί ευρεσιτεχνιών, θα μπορούσε να τις τοποθετήσει σε θέση πλήρους ελέγχου της καλλιέργειας της κάνναβης, τόσο ως φάρμακου, όσο και ως πρώτης ύλης για τη βιομηχανία, αλλά και ως βασικού διατροφικού είδους.

Ωστόσο, υπάρχει ακόμα το περιθώριο να αντισταθμιστεί το μονοπώλιο Bayer-Monsanto. Θα πρέπει, οι παραγωγοί να συσπειρωθούν και να ενισχύσουν τη θέση τους απέναντι στα διεθνή lobbies, προκειμένου να συνεχίσουν να είναι «πρωτεργάτες» στον κλάδο και να μην βρεθούν να καλλιεργούν την κάνναβη «μόνο ως εργάτες» για τις

πολυεθνικές. Μια δυναμική απάντηση απέναντι στον καπιταλιστικό επεκτατισμό έρχεται φυσικά μέσα από τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας, συνεταιρισμούς και άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις, στον αγροδιατροφικό κλάδο.

4.10 Ανακεφαλαίωση

Και αυτό μπορεί να καταστεί δυνατό, δεδομένου ότι ο κύριος στόχος ενός συνεταιρισμού ή μιας ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ είναι η αύξηση της παραγωγής και των εισοδημάτων των μελών, μέσω της συλλογικής δράσης, της αλληλεγγύης και της συνεργατικότητας. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις δημιουργούν και ενισχύουν τις κοινωνικές σχέσεις, που επιτρέπουν στα άτομα να επιτύχουν στόχους που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να επιτύχουν από μόνοι τους. Επιτρέπουν στους μικροκαλλιεργητές από διάφορες περιοχές να διοχετεύουν τα προϊόντα τους μαζί και να αποκτούν έτσι, ισχυρότερη φωνή στην αλυσίδα εφοδιασμού, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Πάνω από το 75% των προϊόντων «ηθικού εμπορίου» παράγονται από συνεταιρισμούς, βοηθώντας 887.000 μικροκαλλιεργητές, σύμφωνα με στοιχεία της Fair Trade Labeling Organizations International.

Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί μπορούν να βοηθήσουν τους αγρότες να επωφεληθούν από τις οικονομίες κλίμακας, μειώνοντας το κόστος απόκτησης εισροών ή υπηρεσιών μίσθωσης για αποθήκευση και μεταφορά. Επιτρέπουν επίσης στους γεωργούς να βελτιώνουν την ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών και να μειώνουν τους κινδύνους του ανταγωνισμού και τις απειλές της αγοράς. Μπορούν επίσης να ενισχύσουν τα μέλη τους οικονομικά και κοινωνικά, προωθώντας τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και αποδεικνύονται πιο ανθεκτικοί στις οικονομικές και περιβαλλοντικές κρίσεις, μέσω της ενισχυμένης συνεργατικότητας. Διοικούνται από και για τους κατοίκους μιας συγκεκριμένης τοπικής κοινωνίας, οπότε η τεχνογνωσία που αναπτύσσεται να μεταβιβάζεται μεταξύ των μελών. Τα κέρδη που δημιουργούνται, παραμένουν και επενδύονται στον συνεταιρισμό, στην περιοχή ή διανέμονται στους τοπικούς ιδιοκτήτες και ενισχύουν την αυτοβοήθεια.

Σε αυτή την κατεύθυνση κινούνται και οι χρηματοπιστωτικοί συνεταιρισμοί, που προσφέρουν βιώσιμη χρηματοδότηση για τους ανθρώπους, που εξαιρούνται από το παραδοσιακό τραπεζικό σύστημα. Επειδή διοικούνται από και για ανθρώπους σε

κοινό κοινωνικό επίπεδο, προσφέρουν ευνοϊκούς και ηθικούς όρους δανεισμού, και ασφαλείς προσεγγίσεις σε προγράμματα επενδύσεων και αποταμίευσης.

Ο συνεργατισμός, ως διεθνές κίνημα που βασίζεται στην αρχή της αυτοβοήθειας, αναπτύσσεται συνεχώς και δημιουργεί ισχυρά συνεργατικά δίκτυα σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, επιτρέποντας σε παραγωγούς και επαγγελματίες να επικοινωνούν και να διαμοιράζονται τη γνώση και τις «καλές πρακτικές». Ως ανθρωποκεντρικές επιχειρήσεις, προωθούν την αξιοπρεπή και ασφαλή εργασία, με δίκαιη αμοιβή. Πάνω από 100 εκατ. άνθρωποι απασχολούνται τα τελευταία χρόνια, σε συνεταιρισμούς και άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις και εξασφαλίζουν τα διατροφικά μέσα διαβίωσης για 3 δις καταναλωτές.

Σύμφωνα λοιπόν με τα προαναφερθέντα, η κοινωνική οικονομία και η κοινωνική επιχειρηματικότητα μπορούν να αποτελέσουν το ηθικό αντίβαρο στα παγκόσμια μονοπώλια και να εξασφαλίσουν τη βιώσιμη ανάπτυξη του αγροδιατροφικού κλάδου, συμβάλλοντας στην αποκατάσταση της κοινωνικής ισορροπίας, αλλά και την προστασία του περιβάλλοντος.

5^ο Κεφάλαιο

Εμπειρική διερεύνηση

5.1 Μεθοδολογία της έρευνας: ποιοτική μεθοδολογία

Η παρούσα πτυχιακή εργασία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της έρευνάς της πάνω σε δύο διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα: α. την κοινωνική επιχειρηματικότητα και β. την καλλιέργεια της βιολογικής κλωστικής κάνναβης, με σκοπό το συνδυασμό αυτών των δύο γνωστικών πεδίων, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα και προτάσεις για την αναζωογόνηση και ανασυγκρότηση της ελληνικής υπαίθρου.

Προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο ανωτέρω σκοπός χρησιμοποιήσαμε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Οι πρωτογενείς πηγές προέρχονται από τα αποτελέσματα που αντλήθηκαν από την διεξαγωγή ποιοτικών συνεντεύξεων, προκειμένου να περιγραφεί και να ερμηνευτεί η υφιστάμενη κατάσταση, από τους πιο αντιπροσωπευτικούς εκπροσώπους του κλάδου. Προηγήθηκε δε, η θεωρητική ανάλυση, με βάση δευτερογενείς πηγές που προέρχονται από τη διαθέσιμη βιβλιογραφία και αρθρογραφία.

➤ *Ο πληθυσμός:*

Ο υπό έρευνα πληθυσμός περιλαμβάνει επαγγελματίες του κλάδου της βιομηχανικής κάνναβης στην Ελλάδα από τους τομείς της πρωτογενούς παραγωγής, της μεταποίησης και του εμπορίου, ενταγμένους σε συνεργατικά σχήματα ή μη. Με δεδομένο ότι ο συγκεκριμένος κλάδος είναι ένα πεδίο που άνοιξε για τη χώρα μας, μόλις από το 2016, ο αριθμός των επαγγελματιών κυρίως στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα είναι ακόμη ιδιαιτέρως περιορισμένος και στην πλειοψηφία τους οι παραγωγοί ασχολούνται με τη μεταποίηση αλλά και την εμπορία του προϊόντος. Ο εμπορικός κλάδος είναι πιο ανεπτυγμένος.

➤ *Το δείγμα:*

Επιλέξαμε τη δειγματοληψία τυπικής περίπτωσης. Το δείγμα στο οποίο απευθύναμε τις ποιοτικές συνεντεύξεις, επιλέχθηκε με βάση την αντιπροσωπευτικότητά του σε σχέση με τα δύο ανωτέρω γνωστικά αντικείμενα, την

δραστηριοποίηση στον τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και τον κλάδο της βιολογικής κλωστικής κάνναβης, γενικά. Με δεδομένη την ως τώρα πρωτοπόρα επαγγελματική δράση τους, καθώς ήταν από τους πρώτους που ασχολήθηκαν αρχικά με τον συγκεκριμένο τομέα, με μεγάλη εμπειρία τόσο σε θέματα καλλιεργητικά και μεταποιητικά, αλλά και σε ότι αφορά την αγορά και τη διεύρυνση του νομοθετικού πλαισίου, την προώθηση της καινοτομίας και την προσέλκυση επενδυτικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος, θεωρούμε ότι αποτελούν το πλέον αντιπροσωπευτικό δείγμα που θα μπορούσε να δώσει εμπειριστατωμένες και σαφείς απαντήσεις, καθώς και πληροφορίες. Το δείγμα αφορά:

- έναν αγροτικό συνεταιρισμό (ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ), που δραστηριοποιείται στην καλλιέργεια, μεταποίηση και εμπορία προϊόντων βιολογικής κλωστικής κάνναβης, με έδρα σε αγροτική περιοχή. Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από εκπρόσωπο του Δ.Σ του συνεταιρισμού, ηλικιακής ομάδας: 45-55 και εκπαιδευτικής βαθμίδας: Τ.Ε.

- μία ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ), που δραστηριοποιείται στην καλλιέργεια, μεταποίηση και εμπορία προϊόντων βιολογικής κλωστικής κάνναβης, με έδρα σε αγροτική περιοχή. Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από τον ιδρυτή και Πρόεδρο, ηλικιακής ομάδας: 40 – 50, εκπαιδευτικής βαθμίδας: Π.Ε με κύριο επάγγελμα που σχετίζεται με το περιβάλλον.

- έναν καλλιεργητή (ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α), που δεν είναι ενταγμένος σε κάποιο συνεργατικό σχήμα και δραστηριοποιείται στην καλλιέργεια, μεταποίηση και εμπορία προϊόντων βιολογικής κλωστικής κάνναβης, με έδρα σε αγροτική περιοχή, ηλικιακής ομάδας: 40 – 50, εκπαιδευτικής βαθμίδας: Π.Ε

- έναν επιχειρηματία (ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-Α), που δραστηριοποιείται στην εμπορία προϊόντων βιολογικής κλωστικής κάνναβης, με έδρα σε αστικό κέντρο, ηλικιακής ομάδας: 40 – 50, εκπαιδευτικής βαθμίδας: Π.Ε, με κύριο επάγγελμα που σχετίζεται με τον χώρο της υγείας.

- έναν επιχειρηματία (ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-Β), που δραστηριοποιείται στην εμπορία προϊόντων βιολογικής κλωστικής κάνναβης και προσφάτως επιχειρεί και στην καλλιέργεια, με έδρα σε αστικό κέντρο, ηλικιακής ομάδας: 40 – 50, εκπαιδευτικής βαθμίδας: Π.Ε με κύριο επάγγελμα που σχετίζεται με το περιβάλλον.

➤ *Τα ερωτηματολόγια:*

Διαμορφώθηκαν δύο ερωτηματολόγια: ένα για τους παραγωγούς και ένα για τους επιχειρηματίες, που στηρίχθηκαν σε μία κοινή βάση. Η κοινή ομάδα των ερωτήσεων στοχεύει στην άντληση πληροφοριών που αφορούν τα γενικά χαρακτηριστικά της καλλιέργειας της βιολογικής κλωστικής κάνναβης, την ανάπτυξη του κλάδου γενικότερα και την ισχύουσα νομοθεσία και απαντήθηκαν τόσο από τους παραγωγούς, όσο και από τους επιχειρηματίες του κλάδου. Οι κοινές ερωτήσεις για παραγωγούς και επιχειρηματίες στην παρουσίαση που ακολουθεί θα σημειώνονται με την ένδειξη *[ΚΟΙΝΗ]*.

Το ερωτηματολόγιο που απαντήθηκε από τους παραγωγούς, εκτός από την κοινή ομάδα των ερωτήσεων, περιλαμβάνει και ερωτήσεις που αφορούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της καλλιέργειας και ερωτήματα για την γενικότερη δραστηριοποίησή τους στη κλάδο καλλιέργειας – μεταποίησης. Οι ερωτήσεις που αφορούν αποκλειστικά παραγωγούς θα φέρουν στο τέλος την ένδειξη *[ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]*.

Το ερωτηματολόγιο που απευθύνθηκε σε επιχειρηματίες του κλάδου, πέρα από τις κοινές ερωτήσεις, διαφοροποιήθηκε με την προσθήκη συγκεκριμένων ερωτημάτων που αφορούν την εμπορική κίνηση και το καταναλωτικό ενδιαφέρον του κοινού για τα συγκεκριμένα προϊόντα. Οι ερωτήσεις που απαντήθηκαν αποκλειστικά από επιχειρηματίες θα σημειώνονται με την ένδειξη *[ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ]* στο τέλος.

Οι συνεντεύξεις είναι «δομημένες ανοιχτού τύπου» και στηρίχθηκαν πάνω σε μια σειρά ερωτήσεων που αφορούσαν τα εξής θέματα σχετικά με τον σκοπό της έρευνας:

- την αξιολόγηση της ανταπόκρισης του πρωτογενούς τομέα στην επαναφορά της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης, μετά το άνοιγμα του νομοθετικού πλαισίου και τη νομιμοποίησή της.
- την αξιολόγηση του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με την καλλιέργεια, τη μεταποίηση και το εμπόριο της κλωστικής κάνναβης και των παραγώγων της.
- την αξιολόγηση των διαθέσιμων υποδομών για μεταποίηση στη χώρα μας.

- την αξιολόγηση του επιστημονικού και επενδυτικού ενδιαφέροντος για την συγκεκριμένη καλλιέργεια, από Ελλάδα και εξωτερικό.
- την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων από την επαγγελματική ενασχόληση και δραστηριότητα ως τώρα, των ερωτώμενων.
- την αξιολόγηση των δυνατών σημείων και των αδυναμιών του καλλιεργητικού, μεταποιητικού και εμπορικού κλάδου στη χώρα μας.
- την αξιολόγηση των προοπτικών για τον συγκεκριμένο κλάδο, για την βιώσιμη αναζωογόνηση της ελληνικής υπαίθρου.
- την αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης για τον κλάδο, αναφορικά με την με τις συνθήκες που επικρατούν και τις ανάγκες για θεσμοθετημένη εκπροσώπηση από έναν ενιαίο φορέα.

➤ *Οι ποιοτικές συνεντεύξεις:*

Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν μέσω της προσωπικής επαφής του συνεντευκτή και των ερωτώμενων: μέσω τηλεφώνου και δια ζώσης. Προτιμήθηκε η μέθοδος της προσωπικής επαφής για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, λόγω του γρηγορότερου χρόνου απόκρισης του ερωτώμενου και της δυνατότητας επεξηγήσεων και διευκρινήσεων.

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων τηρούνταν λεπτομερείς γραπτές σημειώσεις, που βοήθησαν στο στάδιο της μεταγραφής των αποτελεσμάτων. Επίσης, είχαμε την ευκαιρία να αναπτύξουμε μια ιδιαίτερος εποικοδομητική συζήτηση, που μας παρείχε πληροφόρηση και πέρα από τη δομή του ερωτηματολογίου, διευρύνοντας το ερευνητικό μας πεδίο. Στην περίπτωση των επιχειρηματιών που βρίσκονται στην Αθήνα, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν δια ζώσης.

Οι αντικειμενικές δυσκολίες που συναντήσαμε σχετίζονται με την γεωγραφική απόστασή μας από τους ερωτώμενους παραγωγούς, που εδρεύουν στην επαρχία, οπότε επιλέξαμε αναγκαστικά την τηλεφωνική επικοινωνία.

5.2 Παρουσίαση των ποιοτικών συνεντεύξεων

Ερώτηση 1^η: Πώς κρίνετε την ως τώρα ανταπόκριση των καλλιεργητών στην «επιστροφή» της βιομηχανικής κάνναβης στους ελληνικούς αγρούς, μετά από 80 και πλέον χρόνια ποινικοποίησης, μιας ιστορικά παραδοσιακής καλλιέργειας για τη χώρα μας; [ΚΟΙΝΗ]

Στη συγκεκριμένη ερώτηση, η ανταπόκριση των καλλιεργητών αξιολογήθηκε ως εξής:

- ο μεμονωμένος ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α έκρινε την ανταπόκριση των κατ' επάγγελμα αγροτών συγκρατημένη, λόγω της έλλειψης επαρκούς πληροφόρησης και κινήτρων που σχετίζονται με το ύψος της επιδότησης της συγκεκριμένης καλλιέργειας.
- η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ έκρινε την ανταπόκριση αρχικώς συγκρατημένη, αλλά αυξανόμενη. Ανασταλτικός παράγοντας είναι ο περιορισμένος τομέας της μεταποίησης, που δρα ως αντικίνητρο. Θετική χαρακτήρισε την ανάπτυξη του εμπορικού κλάδου.
- ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ έκριναν την ανταπόκριση αρχικώς συγκρατημένη, αλλά με αυξητική τάση, κυρίως λόγω των δράσεων ενημέρωσης που πραγματοποιούνται.
- Οι ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ Α & Β έκριναν την ανταπόκριση ως θετική και αυξανόμενη.

Ερώτηση 2^η: Ποιοι θεωρείτε πώς είναι οι κυριότεροι λόγοι καθυστέρησης της νομιμοποίησης της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης στη χώρα μας, τη στιγμή που σε ευρωπαϊκό, αλλά και γενικότερα σε παγκόσμιο επίπεδο, η συγκεκριμένη καλλιέργεια «ανθεί» εδώ και δεκαετίες; [ΚΟΙΝΗ]

- ο μεμονωμένος ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α αναφέρει ως κύριους λόγους την έλλειψη γνώσης και τη διάθεση για ενασχόληση με νέα αντικείμενα. Αναφορικά με τις παραδοσιακές ενώσεις αγροτών, δεν προωθείται η πληροφόρηση, υπάρχει εμμονή για τις κρατικές επιδοτήσεις και διαπλοκή κομματικών συμφερόντων.
- η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ αναφέρει ως κύριους λόγους την μακρά περίοδο ποινικοποίησης της καλλιέργειας, που άφησε τεράστιο ερευνητικό κενό και έδωσε χώρο στην παραπληροφόρηση.

- ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ θεωρεί ως κύριους λόγους την ανεπάρκεια και την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να στηρίξει τη νέα καλλιέργεια, εξαιτίας της ελλείψεως ενός ολοκληρωμένου νομοθετικού πλαισίου.

- Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-Α θεωρεί ως κύριες αιτίες την παραπληροφόρηση και την επικράτηση ισχυρών συμφερόντων παγκοσμίως: πετρέλαιο & πλαστικά – χαρτί – βαμβάκι – φάρμακα – καπνός.

- Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-Β αναγνωρίζει ως βασικές αιτίες την άγνοια, την προκατάληψη και την ευθυνοφοβία.

Ερώτηση 3^η: Από την ΚΥΑ 1750/39224/31-3-2016 (ΦΕΚ Β' 929/06.04.2016) και μετά, με τη θεσμοθέτηση της καλλιέργειας της βιομηχανικής κάνναβης στην Ελλάδα, θεωρείτε ότι ο νομοθέτης έχει καλύψει επαρκώς τα θέματα νομιμότητας της συγκεκριμένης καλλιέργειας, ώστε να δίνονται κίνητρα εισαγωγής κι άλλων αγροτών στην παραγωγή και μεταποίηση ή δημιουργούνται περιττές αγκυλώσεις, που δρουν ως αντικίνητρα; [ΚΟΙΝΗ]

- Στη συγκεκριμένη ερώτηση και οι 5 ερωτώμενοι απάντησαν ομοίως, αξιολογώντας το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο ως θετικό σε γενικές γραμμές, αλλά με περιθώρια βελτίωσης ως προς: α. τα επιτρεπόμενα όρια της THC, β. τη νομοθεσία που αφορά τα διατροφικά προϊόντα από κάνναβη και τα novel foods, γ. την ευθυγράμμιση της εθνικής με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή νομοθεσία. Όλοι δε τόνισαν την ανάγκη συνδρομής όλων των επαγγελματιών του κλάδου (από κάθε τομέα) για την διεκδίκηση των νομοθετικών βελτιώσεων μέσω της διεπαφής με τον κρατικό μηχανισμό, δεδομένου ότι έχουν μεγαλύτερη γνώση και εμπειρία πάνω στο θέμα.

Ερώτηση 4^η: Τι ισχύει για την εισαγωγή αντίστοιχων προϊόντων από άλλες χώρες παραγωγούς και πόσο ανταγωνιστικά θεωρούνται αυτά σε σχέση με την εγχώρια παραγωγή; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- ο μεμονωμένος ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α και η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ συμφωνούν και κρίνουν ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο δεν έχει εξισωθεί πλήρως προς το αντίστοιχο ευρωπαϊκό, αναφορικά με τα ανώτερα όρια της THC, ευνοώντας μάλλον τα εισαγόμενα προϊόντα, που μπορεί να είναι και χαμηλότερης ποιότητας, κρατώντας σε καθεστώς ομηρίας τους Έλληνες παραγωγούς/μεταποιητές, ειδικά σε ότι αφορά τα διατροφικά προϊόντα από

κλωστική κάνναβη ή τα προϊόντα που περιέχουν CBD. Υπογραμμίζουν και οι δύο τη σπουδαιότητα της αναμενόμενης νομοθετικής ρύθμισης για τα novel foods.

- ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ αναφέρθηκε στην ανώτερη ποιότητα των ελληνικών προϊόντων και συγκεκριμένα σε διατροφικά προϊόντα που παράγουν οι ίδιοι, με πιο ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά σε σχέση με αντίστοιχα εισαγόμενα.

Ερώτηση 5^η: Από την ως τώρα εμπειρία σας, ποια από τα προϊόντα και παράγωγα της βιομηχανικής κάνναβης έχουν μεγαλύτερη ζήτηση από τους καταναλωτές και ποια από αυτά τα είδη μπορούν να καλυφθούν από την εγχώρια παραγωγή; [ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ]

- οι ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-A & B αναφέρουν και οι δύο το αυξημένο αγοραστικό ενδιαφέρον για τα έλαια CBD, για κανναβέλαιο, κηραλοιφές και καλλυντικές κρέμες, σαπούνια, ανθούς κάνναβης, σπόρους, πρωτεΐνη κάνναβης, αλεύρι. Τα περισσότερα από αυτά είναι σίγουρα εισαγόμενα, αλλά τονίζουν ότι υπάρχουν καλά αποτελέσματα κι από Έλληνες παραγωγούς που έχουν προχωρήσει στην παραγωγή ανθού και στην εκχείλιση για έλαιο CBD. Αναφέρουν επίσης το ελληνικό κανναβέλαιο ψυχρής έκθλιψης, σπόρους και διάφορα διατροφικά προϊόντα: ζυμαρικά, παξιμάδια κλπ., όπως και καλλυντικά είδη.

- ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-B αναφέρει επιπλέον την ανάγκη περαιτέρω ανάπτυξης του μεταποιητικού κλάδου, υπό τις εξής προϋποθέσεις: i. βελτίωση και ολοκλήρωση του νομικού πλαισίου, ii. προμήθεια εξειδικευμένου εξοπλισμού συγκομιδής, iii. ανάπτυξη των σχετικών μεταποιητικών μονάδων και iv. απόκτηση τεχνογνωσίας.

Ερώτηση 6^η: Τι ισχύει για την εισαγωγή αντίστοιχων προϊόντων από άλλες χώρες παραγωγούς και πόσο ανταγωνιστικά θεωρούνται σε σχέση με την εγχώρια παραγωγή, από θέμα τιμής, ποιότητας και ποικιλίας; [ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ]

- Και οι δύο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ-A & B συμφωνούν ότι τα εισαγόμενα προϊόντα είναι αυτή τη στιγμή πιο ανταγωνιστικά από όλες τις απόψεις: τιμή – ποιότητα – ποικιλία, διότι οι χώρες από τις οποίες εισάγουμε είναι ήδη αρκετά ώριμες (καλλιέργεια, μεταποίηση) με υπερ-δεκαετή εμπειρία και το τελικό προϊόν τους έχει ήδη αναγνωσιμότητα, ζήτηση και ισχυρά κανάλια διανομής, όπως πχ. η γειτονική Ιταλία, υπάρχουν μεγάλες εταιρίες που παράγουν δική τους τεχνογνωσία, είναι αυτάρκεις σε κεφάλαια και εξωστρεφείς σε όλους του τομείς της οικονομίας. Το υφιστάμενο νομικό

πλαίσιο, η περιορισμένη τεχνογνωσία, η έλλειψη κατάλληλου εξοπλισμού και μονάδων μεταποίησης δεν μας ευνοεί και τροφοδοτεί τον αθέμιτο ανταγωνισμό.

Ερώτηση 7^η: Πώς θα αξιολογούσατε την ανταπόκριση της ελληνικής κοινωνίας στο άνοιγμα της αγοράς για τα προϊόντα βιομηχανικής κάνναβης και ποια προϊόντα παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ζήτηση (φαρμακευτικά – διατροφικά – καλλυντικά – ρουχισμός – είδη καπνιστών, κλπ.); [ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ]

- Και οι δύο ερωτώμενοι ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ-A & B συμφωνούν ότι μέχρι πολύ πρόσφατα η ελληνική κοινωνία ήταν συγκρατημένη ως προς την κλωστική κάνναβη, καθώς λόγω ελλιπούς πληροφόρησης και την συνέδεε με την ινδική κάνναβη, ως ναρκωτική ουσία, κάτι που τείνει να αντιστραφεί τελευταία, μέσα από συντονισμένες δράσεις ενημέρωσης.

- Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ – Α πρόσθεσε επιπλέον:

- το αυξανόμενο ενδιαφέρον από ομάδες ασθενών, που αγωνίζονται για την περαιτέρω διεύρυνση του νομοθετικού πλαισίου και ενδιαφέρονται περισσότερο για φαρμακευτικά – διατροφικά – καλλυντικά είδη.

- τον αθέμιτο ανταγωνισμό που δημιουργείται από τη βιομηχανία του ηλεκτρονικού και του συμβατικού τσιγάρου.

Ερώτηση 8^η: Τι ισχύει από νομοθετικής πλευράς για τα διατροφικά προϊόντα που περιέχουν κάνναβη ή παράγωγα κάνναβης, πχ. CBD και πώς θα αξιολογούσατε την ζήτησή τους από το ελληνικό καταναλωτικό κοινό; [ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ]

- Και οι δύο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ-A & B συμφωνούν ότι ήδη υπάρχει αυξημένη ζήτηση από τους Έλληνες καταναλωτές, η οποία αναμένεται ότι θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο, καθώς υπάρχει πλέον και πλούσια ενημέρωση και πληροφόρηση γύρω από αυτά τα προϊόντα.

- Επιπλέον ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-B, υπογράμμισε ότι για τα συγκεκριμένα προϊόντα απαιτείται νομοθετική ρύθμιση (που αναμένεται προσεχώς) και η λήψη πρωτοπόρων αποφάσεων που θα έχουν ως γνώμονα την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και την διάχυσή της στην περιφέρεια με έμφαση στην ενίσχυση της μικρο-μεσαίας επιχειρηματικότητας.

Ερώτηση 9^η: Πώς ανταποκρίθηκε η τοπική κοινωνία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, όταν ξεκίνησαν οι πρώτες καλλιέργειες βιομηχανικής κάνναβης στην περιοχή σας; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- ο μεμονωμένος ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α αξιολόγησε την ανταπόκριση ως θετική, δεδομένου ότι στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή υπάρχει μακρά παράδοση για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια, μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αι. Αναφορικά με τις τοπικές αρχές, θεωρεί ότι ήταν συνεργάσιμοι και πλήρως ενημερωμένοι για τη νέα καλλιέργεια.

- η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ βρήκε τη στάση της τοπικής κοινωνίας αρχικά επιφυλακτική, δεδομένου ότι δεν υπήρχε επαρκής πληροφόρηση, κάτι που σχετικά γρήγορα άλλαξε. Η Τ.Α. ήταν λίγο αποθαρρυντική, λόγω απουσίας επαρκούς ενημέρωσης γύρω την καλλιέργεια και τα διαδικαστικά.

- ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ αξιολογεί την στάση της τοπικής κοινωνίας ως θετική, διότι πριν την έναρξη των καλλιεργειών είχε προηγηθεί από τους ίδιους μια γενικότερη ενημέρωση. Αναφορικά με την Τ.Α. θεωρεί ότι δεν απαιτείται η ανάμειξή της.

Ερώτηση 10^η: Υπάρχει επιχειρηματικό και επιστημονικό ενδιαφέρον στον τομέα της καινοτομίας και ανάπτυξης τεχνολογίας για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια στη χώρα μας και ποιους παραγωγικούς τομείς θα μπορούσε να καλύψει (πχ. βιοκαύσιμα, βιοπλαστικά, χαρτί κλπ); [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- Και οι 3 κατηγορίες ερωτώμενων παραγωγών συμφώνησαν ότι υπάρχει ιδιαίτερος αυξημένο ενδιαφέρον από Αμερική, Καναδά, Ευρώπη και Ασία (Ισραήλ & Ρωσία), για επενδύσεις στην έρευνα και την καινοτομία και την προώθηση της ανταγωνιστικότητας.

- ο μεμονωμένος ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α πρόσθεσε επιπλέον το επενδυτικό ενδιαφέρον το απόδημου ελληνισμού και τόνισε ότι πρέπει να δοθεί η πρέπουσα προσοχή στις συμφωνίες που θα «κλειστούν», ώστε να είναι πραγματικά προς όφελος των επαγγελματιών του κλάδου.

Ερώτηση 11^η: Υπάρχουν οι υποδομές και οι προοπτικές παραγωγής βιοκαυσίμων από βιομηχανική κάνναβη στην Ελλάδα; Συγκεκριμένα, επαρκούν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις και υπάρχει κατάλληλη τεχνογνωσία, ώστε η Ελλάδα να μπει δυναμικά στον τομέα παραγωγής βιοενέργειας; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- Και οι 3 κατηγορίες ερωτώμενων παραγωγών συμφώνησαν ότι δεν υπάρχουν αντίστοιχες υποδομές στη χώρα και ότι αυτό εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο υστέρησης του μεταποιητικού κλάδου. Τονίζουν δε, ότι απαιτείται συντονισμένη προσπάθεια και κινητοποίηση όλων των τομέων: καλλιέργεια – μεταποίηση – εμπόριο, προκειμένου να γίνει η χώρα ανταγωνιστική επί ίσοις όροις στην παραγωγή βιοενέργειας, καθώς δεν αρκούν μόνο τα κατάλληλα και επαρκή εδάφη ή ιδανικές κλιματικές συνθήκες ή μόνο η τεχνογνωσία. Απαιτείται συνδυασμός και συντονισμός όλων των παραμέτρων.

Ερώτηση 12^η: Προκειμένου να αναδειχθεί η Ελλάδα σε ανταγωνιστικό εταίρο στη διεθνή αγορά προϊόντων βιομηχανικής κάνναβης, σε ποιους τομείς θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα: καλλιέργεια – μεταποίηση – εμπόριο; [ΚΟΙΝΗ]

- Στη συγκεκριμένη ερώτηση και οι 5 ερωτώμενοι συμφώνησαν ότι η χώρα συγκεντρώνει όλα τα κριτήρια για να αναδειχθεί σε ανταγωνιστικό εταίρο στη διεθνή αγορά κάνναβης. Όλοι τόνισαν ότι ο τομέας που υστερεί περισσότερο είναι ο μεταποιητικός και προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να στραφούν οι συντονισμένες προσπάθειες όλων των εμπλεκόμενων (καλλιέργεια – μεταποίηση – εμπόριο), διότι είναι απολύτως αλληλεξαρτώμενοι. Σε αμφίδρομη επικοινωνία πάντα και με την υποστήριξη του Κράτους. Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-Β πρότεινε επιπλέον και συγκριμένο προσανατολισμό των δράσεων:

- Έξυπνη ανάπτυξη με τη θεμελίωση της οικονομίας στη γνώση και την καινοτομία
- Βιώσιμη ανάπτυξη με την προώθηση μιας ανταγωνιστικής οικονομίας που θα αξιοποιεί αποτελεσματικά τους διαθέσιμους πόρους και θα περιορίζει τις επιπτώσεις στο περιβάλλον.
- Την ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς που θα προωθεί μία οικονομία υψηλής απασχόλησης και θα οδηγεί σε κοινωνική και γεωγραφική συνοχή.

Ερώτηση 13^η: Ποιες είναι οι ανάγκες και οι συνθήκες που επιβάλλουν τη σύσταση ενός συλλογικού οργάνου εθνικής εμβέλειας, όπως η υπό σύσταση «Πανελλαδική Ένωση Παραγωγών Βιομηχανικής Κάνναβης»; Θεωρείτε ότι θα πρέπει να συσταθεί παράλληλα και ένα κεντρικός κρατικός φορέας, ένας «Εθνικός Οργανισμός για την Κάνναβη», που να ρυθμίζει ότι αφορά στην καλλιέργεια της βιομηχανικής και της φαρμακευτικής κάνναβης; [ΚΟΙΝΗ]

- Στη συγκεκριμένη ερώτηση και οι 5 ερωτώμενοι συμφώνησαν και κρίνουν απολύτως απαραίτητη τη σύσταση τόσο ενός κλαδικού φορέα εκπροσώπησης, όσο και τη σύσταση ενός κεντρικού κρατικού και ρυθμιστικού φορέα, που θα στελεχωθεί με έμπειρα μέλη από όλο των κλάδο και όχι μόνο από το νομοθετικό σώμα. Τόσο οι ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ όσο και οι ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ συμφωνούν ότι ο συγκεκριμένος φορέας θα πρέπει να αποτελεί κοινό όργανο εκπροσώπησης για τους παραγωγούς, αλλά ταυτοχρόνως και για τον μεταποιητικό και εμπορικό κλάδο, δεδομένου ότι οι τρεις τομείς είναι απολύτως αλληλεξαρτώμενοι και να αποφευχθεί ο περαιτέρω διαχωρισμός μεταξύ τους, που ισχύει τώρα.

- Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ-B πρόσθεσε συγκεκριμένες παραμέτρους δράσης:

- την θεσμική εκπροσώπηση εντός και εκτός Ελλάδος

- την συμβολή, τον σχεδιασμό, τη διαμόρφωση και την εφαρμογή στρατηγικής και πολιτικών ανάπτυξης.

- την σύνταξη μέτρων και κανόνων για την επιχειρηματική και τεχνικοοικονομική ανάπτυξη κάθε κλάδου.

- την ανάπτυξη της έρευνας, την βελτίωση των γνώσεων και την συγκέντρωση πληροφοριών για τον προσανατολισμό της παραγωγής και μεταποίησης

- την υλοποίηση δράσεων υποστήριξης – ενημέρωσης – εκπαίδευσης κάθε κλάδου και την ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ.

- την προβολή της Ελληνικής κάνναβης και των ελληνικών προϊόντων.

Ερώτηση 14^η: Για ποιους λόγους, θα προτείνατε σε έναν αγρότη να στραφεί στη φυσική καλλιέργεια της βιομηχανικής κάνναβης και να μην επιλέξει τη μέθοδο της συμβατικής καλλιέργειας ή ακόμα και να αντικαταστήσει ένα είδος καλλιέργειας; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- Ο μεμονωμένος ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-A αναφέρει αρχικά ότι φρόντιζε να διαπιστώσει αν έχει πραγματικά τη διάθεση να δουλέψει και αν αποφασίσει να μην ασχοληθεί με το θέμα των επιδοτήσεων, πριν του προτείνει μέθοδο καλλιέργειας. Προτείνει δε να προηγηθεί πλήρης ενημέρωση και απόκτηση εμπειρίας με το φυτό. Υπογραμμίζει τα φυσικά χαρακτηριστικά της κάνναβης ως προς τη φιλικότητα και τη συμβατότητα με το περιβάλλον.

- η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ και ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ συμφωνούν ότι η συγκεκριμένη καλλιέργεια είναι απόλυτα βιώσιμη και φιλική προς το περιβάλλον, έχει ευνοϊκή επίδραση στη δομή του εδάφους και περιορίζει την παρουσία νηματωδών και μυκήτων και την ανάπτυξη μυκήτων, κάτι που έχει θετικό αντίκτυπο στη βιοποικιλότητα. Τονίζουν ότι θα μπορούσε να είναι αποκλειστικά βιολογική και ταυτόχρονα αποδοτική. Αναφέρουν ότι θα μπορούσε επιτυχώς να αντικαταστήσει τις εξουθενωτικές για το έδαφος καλλιέργειες του βαμβακιού και του καπνού.

Ερώτηση 15^η: Πώς θα αξιολογούσατε τα μέχρι τώρα αποτελέσματα της δραστηριοποίησής σας στον τομέα της φυσικής καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης, της μεταποίησης και διάθεσης των προϊόντων της; Ποια θεωρείτε ότι είναι τα οφέλη που έχετε αποκομίσει ως τώρα ή προβλέπετε ότι θα αποκομίσετε προσεχώς, αναφορικά με τους οικονομικούς (κερδοφορία), κοινωνικούς (ενίσχυση απασχόλησης) και περιβαλλοντικούς (βιωσιμότητα) στόχους της; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- Και οι 3 κατηγορίες ερωτώμενων παραγωγών εμφανίζονται απολύτως ικανοποιημένοι από την ως τώρα δράση τους. Έχουν φτάσει τους οικονομικούς στόχους τους και διακρίνουν περαιτέρω αυξητική πορεία για το μέλλον. Η δραστηριότητά τους από περιβαλλοντική σκοπιά είναι απολύτως βιώσιμη και οικολογική.

- Αναφορικά με τους κοινωνικούς τους στόχους, ο ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α εμφανίζεται ελαφρώς δύσπιστος ως προς τα συνεργατικά σχήματα, δεδομένου ότι στην Ελλάδα οι αγρότες δεν έχουν ανεπτυγμένη συνεργατική κουλτούρα, γι' αυτό και ως τώρα δεν έχει καταφέρει να πραγματοποιήσει κάποια συνεργασία.

- Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ και ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ κρίνουν ότι έχουν καταφέρει να ικανοποιήσουν τις κοινωνικές επιδιώξεις τους, μέσα από την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των μελών τους, καθώς και την προσέλκυση νέων συνεργασιών και μελών.

Ερώτηση 16^η: Θα μπορούσε η φυσική καλλιέργεια της βιομηχανικής κάνναβης, μέσω δικτύων κοινωνικής επιχειρηματικότητας (συνεταιρισμοί, ΚΟΙΝΣΕΠ κλπ.), να δημιουργήσει ευκαιρίες για την τόνωση της αγροτικής οικονομίας της χώρας μας (παραγωγή – μεταποίηση – πώληση) και να αντιμετωπίσει τις απειλές που έχει γεννήσει η παρατεταμένη αποδυνάμωση της ελληνικής υπαίθρου; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- ο ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α συμφωνεί μεν ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα θα μπορούσε να τονώσει την αγροτική οικονομία της χώρας, με την προϋπόθεση όμως, ότι θα έχει διαμορφωθεί πρώτα η κατάλληλη συνεργατική κουλτούρα και ένα κοινό όραμα, κάτι που ακόμη θέλει περεταίρω ανάπτυξη, για τη δημιουργία υγιών κοινωνικών συνεργατικών δικτύων.

- Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ αναφέρει ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα συνδέεται άμεσα με την αγρο-βιομηχανία και σίγουρα αποτελεί μια απάντηση των μικρομεσαίων παραγωγών απέναντι στον ανταγωνισμό της αγοράς. Μένει βέβαια, να ρυθμιστούν κάποιες λεπτομέρειες αναφορικά με το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά τις ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ., ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την αναζήτηση κεφαλαίων για την ανάπτυξη της επιχείρησης. Ωστόσο, στην Ελλάδα λείπει ακόμη παιδεία και η κουλτούρα της συνεργασίας και της αλληλεγγύης, που θα συσπειρώσει τους καλλιεργητές, συμφωνώντας με τον ο ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α.

- Ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ συμφωνεί επίσης ότι η καλλιέργεια της κάνναβης θα μπορούσε αναμφισβήτητα να δημιουργήσει ευκαιρίες για την τόνωση της αγροτικής οικονομίας και ενδυνάμωση της ελληνικής υπαίθρου, μέσα από κοινωνικά συνεργατικά δίκτυα, εφόσον έχει διαμορφωθεί ένας κοινός τόπος μεταξύ των συνεργαζόμενων μερών.

Ερώτηση 17^η: Πέρα από τον πρωτογενή τομέα (δηλαδή μετά τη συγκομιδή), η μεταποίηση και η προώθηση των προϊόντων κάνναβης, καλύπτονται αυτή τη στιγμή επαρκώς από εσάς ή βασίζεστε και σε συμβολαιακές καλλιέργειες, οπότε ο αγοραστής είναι αυτός που θα ασχοληθεί με τη μεταποίηση και την πώληση; [ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ]

- ο ΠΑΡΑΓΩΓΟΣ-Α απάντησε ότι αυτή τη στιγμή για τα προϊόντα που βγάζει προς την αγορά, καλύπτει ικανοποιητικά τη μεταποίηση και το εμπορικό κομμάτι, αλλά προσανατολίζεται και στη σύναψη συμβολαιακή καλλιέργειας, καθώς και την προσέλκυση επενδύσεων σε καινοτομία και τεχνολογία.

- Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ αναφέρει ότι κατά κύριο λόγο δραστηριοποιείται με συμβολαιακές καλλιέργειες, με μέλη ή μη μέλη της. Αναφορικά με την μεταποίηση, επιλέγει συνεργασίες σε τοπικό επίπεδο, σε απόσταση μέχρι 100 χλμ. για την ασφαλή μεταφορά της πρώτης ύλης χωρίς φθορές. Υπογραμμίζει δε το γεγονός, πώς στα τελικά προϊόντα υπάρχει η προστιθέμενη αξία από την παραγωγή, συνεπώς και το πραγματικό κέρδος

για τους παραγωγούς. Γι' αυτό τον λόγο και στοχεύει στην πλήρη καθετοποίηση της παραγωγής της.

- Ο ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ-Χ απαντά αναφέροντας ως κύριο στόχο την πλήρη καθετοποίηση της παραγωγής και για το λόγο αυτό προχώρησε στη δημιουργία τυποποιητηρίου του Συνεταιρισμού.

Ερώτηση 18^η: Υπάρχουν στον κλάδο συνεργασίες με αντίστοιχες δομές κοινωνικής επιχειρηματικότητας (Συνεταιρισμοί, ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ κλπ.) από άλλες χώρες, για την ανταλλαγή καλών πρακτικών, τεχνογνωσίας κλπ;

- Και οι 3 ερωτώμενοι συμφώνησαν, με την ύπαρξη ισχυρών κοινωνικών και συνεταιριστικών δομών από Ε.Ε και κυρίως σε Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία και Ρουμανία, με πολυετή εμπειρία και ανεπτυγμένη τεχνογνωσία.

- Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.-Υ είναι ήδη μέλος της μέλος της «Ευρωπαϊκής Ένωσης Βιομηχανικής Κάνναβης» (European Industrial Hemp Association – ΕΙΗΑ).

Στο 6^ο και τελευταίο μέρος ακολουθεί η Συζήτηση και η παράθεση των τελικών συμπερασμάτων και προτάσεων που προέκυψαν από την θεωρητική και πρακτική προσέγγιση που ακολουθήθηκε.

6^ο Κεφάλαιο

Συζήτηση – Συμπεράσματα

6.1 Τα αποτελέσματα των ποιοτικών συνεντεύξεων

Η ποιοτική μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε και συγκεκριμένα οι ποιοτικές συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν, στήριξαν την άντληση εμπειρικής γνώσης και πληροφορίας από πρωτογενείς πηγές, προκειμένου να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για το αντικείμενο της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα, οι ποιοτικές συνεντεύξεις συνέβαλαν στη σύνδεση με τη θεωρητική ανάλυση, που προήλθε από δευτερογενείς πηγές. Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα των ποιοτικών συνεντεύξεων διακρίνονται οι ακόλουθες κατευθύνσεις:

- Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας:

Η χώρα μας, συγκεντρώνει όλα τα κλιματικά, εδαφολογικά και γεωγραφικά πλεονεκτήματα, που άλλες χώρες δεν έχουν και να τροφοδοτήσει την εγχώρια και παγκόσμια αγορά κάνναβης με πρώτες ύλες και προϊόντα υψηλής ποιότητας και εξαιρετικής διατροφικής αξίας, ενισχύοντας την αποδυναμωμένη αγροτική οικονομία της, η οποία μπορεί πολύ γρήγορα να αλλάξει πορεία και να αποτελέσει κεντρικό πυλώνα οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας.

- Η ανάγκη ολοκληρωμένης νομοθετικής πλαισίωσης

Η φυσική καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης, αν και έχει ρίζες χιλιάδων ετών στην ανθρώπινη ιστορία, αυτή τη στιγμή επανασυστήνεται ως καινοτομία, στον γεωργικό, βιομηχανικό και επιστημονικό κλάδο. Και όπως όλες οι καινοτομίες, θα πρέπει να καλυφθεί από το απαραίτητο νομοθετικό πλαίσιο, σύμφωνα με σύγχρονες τεχνολογικές και επιστημονικές προδιαγραφές, που θα προέρχονται από τη βιοματική γνώση και εμπειρία των παραγωγών, των επαγγελματιών και όλων των ενδιαφερόμενων (πχ. ιατρική και ακαδημαϊκή κοινότητα, ομάδες ασθενών), που ασχολούνται συστηματικά με το συγκεκριμένο φυτό.

- Ευθυγράμμιση με το αντίστοιχο διεθνές δίκαιο και άρση της γραφειοκρατίας

Μέσα από τη δημόσια διαβούλευση έχουν γίνει μέχρι τώρα αρκετά βήματα για την τροποποίηση της νομοθεσίας γύρω από την κάνναβη και τα προϊόντα της, καθώς και τις καινοτόμες επιχειρήσεις που θα μπορούν να δραστηριοποιηθούν στον εν λόγω παραγωγικό κλάδο. Ωστόσο, υπάρχει ακόμη περιθώριο βελτίωσης του νομοθετικού πλαισίου για τη χώρα μας, ώστε να εξισωθεί με το αντίστοιχο διεθνές δίκαιο, να ρυθμιστούν σημαντικές λεπτομέρειες και να περιοριστεί η γραφειοκρατία που θα καθυστερεί τη λήψη σημαντικών αποφάσεων, όπως για τις προδιαγραφές των προϊόντων διατροφής από κάνναβη.

➤ **Ανάγκη για σύσταση Εθνικού Οργανισμού Κάνναβης**

Γενικότερα, η Πολιτεία έχει να αντιμετωπίσει την πρόκληση της σύστασης ενός αρμόδιου ρυθμιστικού μηχανισμού: ένας «Εθνικός Οργανισμός Κάνναβης», στα πρότυπα αντίστοιχων θεσμών άλλων χωρών που δραστηριοποιούνται στο συγκεκριμένο κλάδο. Ο φορέας αυτός θα πρέπει να φέρει αρμοδιότητες νομοθετικής ρύθμισης και ελέγχου στην παραγωγή, τη μεταποίηση, το εμπόριο και την επιστημονική έρευνα γύρω από την κάνναβη (κλωστική και φαρμακευτική), αλλά να έχει και ρόλο υποστηρικτικό και συμβουλευτικό, να φροντίζει για την κατάρτιση των ενδιαφερόμενων, την πληροφόρηση και την ενημέρωση της κοινωνίας, μέσα από ευέλικτες και αποδοτικές διαδικασίες.

➤ **Ανάγκη συσπείρωσης όλων των επαγγελματιών του κλάδου**

Ιδιαίτερος σημαντικό ρόλο στην όλη προσπάθεια διαδραματίζει ο ίδιος ο παραγωγός και ο κάθε επαγγελματίας, που οφείλει να έχει βαθιά γνώση όλων όσων αφορούν τη συγκεκριμένη καλλιέργεια, ώστε να μπορούν να διεκδικήσουν καλύτερους όρους, σε νομοθετικό και οικονομικό επίπεδο. Είναι συνεπώς αναγκαία και η συσπείρωση όλων των επαγγελματιών, στον τομέα της καλλιέργειας της μεταποίησης και της εμπορίας, προκειμένου να δημιουργηθούν ισχυρά δίκτυα συνεργασίας και αλληλοβοήθειας, για την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και πληροφόρησης, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ισχυρό ενιαίο μέτωπο που θα διεκδικήσει δικαιότερο νομοθετικό πλαίσιο, δίκαιο και ηθικό εμπόριο και θα αποτελέσει ασπίδα προστασίας απέναντι σε ισχυρά μονοπωλιακά συμφέροντα, που έχουν ήδη ξεκινήσει να διαμορφώνονται στη διεθνή αγορά, τόσο για την κλωστική όσο και για τη φαρμακευτική κάνναβη. Προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει να στραφούν οι προσπάθειες και να εντατικοποιηθούν,

για την άμεση ολοκλήρωση των διαδικασιών σύστασης της *Πανελλαδικής Ένωσης Επαγγελματιών Βιομηχανικής Κάνναβης*, ως συνδικαλιστικό και συντονιστικό όργανο εκπροσώπησης του κλάδου.

➤ Περαιτέρω διάδοση της πληροφορίας και ενημέρωση

Αναλόγως, θα πρέπει να συνεχιστούν και οι πρωτοβουλίες του κλάδου των παραγωγών στην Ελλάδα, μέσα από τη διοργάνωση ημερίδων, συγκεντρώσεων, εκθέσεων και από άλλες κινητοποιήσεις, προκειμένου να διαδοθεί η γνώση και πληροφορία για τις ευεργετικές ιδιότητες του φυτού, τόσο στον αγροτικό κόσμο προκειμένου να στραφεί δυναμικά προς τη βιολογική καλλιέργεια της κάνναβης (κλωστικής και φαρμακευτικής), όσο και στην κοινωνία γενικότερα, για να εμπιστευτεί (ξανά) τη χρήση των πολυάριθμων προϊόντων της και εφαρμογών της.

➤ Υποστήριξη του αγροτικού κλάδου από καινοτόμο τεχνολογία

Συγκεκριμένα, για τον αγροτικό τομέα και την καινοτόμο τεχνολογία που έχει δημιουργηθεί για τις ιδιαιτερότητες της καλλιέργειας της κάνναβης, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα. Απαιτείται πλήρης ενημέρωση των αρμόδιων θεσμών, ώστε να υιοθετηθούν υποστηρικτικά μέτρα που θα διευκολύνουν την μεταποίηση και εμπορική διάθεση των προϊόντων, με ταχύτητα, χωρίς γραφειοκρατικά εμπόδια. Μόνο έτσι, θα μπορέσει ο ελληνικός αγροτικός κλάδος να καταστεί βιώσιμος και ανταγωνιστικός, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

➤ Πρόσκληση επενδυτικού ενδιαφέροντος και ανάπτυξη εξωστρέφειας

Η Πολιτεία θα πρέπει να διευκολύνει το επενδυτικό ενδιαφέρον, που μπορεί να προέρχεται εντός ή εκτός της χώρας, ώστε να προωθηθεί η ανάπτυξη της συγκεκριμένης αγροτικής «βιομηχανίας», να αυξηθεί η παραγωγή για να καλυφθεί η εγχώρια και διεθνής ζήτηση, μέσα από την διευκόλυνση των εξαγωγών. Η εξαγωγές με τη σειρά τους, θα εξασφαλίσουν σημαντική εισροή εσόδων για την εθνική οικονομία και θα βοηθήσουν στην εξισορρόπησης της. Για το λόγο αυτό, οι εξαγωγές θα πρέπει να ρυθμίζονται από ευνοϊκό νομοθετικό πλαίσιο, ώστε να δημιουργούν κίνητρα για τους παραγωγούς και όσους άλλους επαγγελματίες ασχολούνται ή σκέφτονται να ασχοληθούν με την κάνναβη.

➤ Αναγνωρισιμότητα: τυποποίηση και branding

Τα ελληνικά προϊόντα κάνναβης, που θα διοχετευθούν μέσω των εξαγωγών στις ξένες αγορές, θα πρέπει να είναι αναγνωρίσιμα, να πληρούν τις διεθνείς προδιαγραφές ποιότητας και να ξεχωρίζουν για τη διαφορετικότητά τους. Και κάτι τέτοιο είναι δυνατό, καθώς η ελληνική υπαίθρος, χάρη στα συγκριτικά εδαφολογικά και κλιματικά της πλεονεκτήματα, μπορεί να δώσει προϊόντα υψηλής ποιότητας (premium ποικιλίες), όπως ισχύει εξάλλου και για τα υπόλοιπα αγροτικά προϊόντα που παράγονται εδώ. Θα πρέπει συνεπώς, να προωθηθεί ιδιαίτερος το branding αλλά και η τυποποίηση των προϊόντων που θα παράγονται και θα προωθούνται προς εξαγωγή, ώστε να ενισχυθεί η αναγνωρισιμότητα και να καθιερωθούν στις ξένες αγορές.

➤ Ενίσχυση και διεύρυνση του μεταποιητικού κλάδου

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής υπαίθρου (έδαφος, κλίμα, ηλιοφάνεια), δημιουργούν εξάλλου και ένα ιδιαίτερος ελκυστικό περιβάλλον για ελληνικές και ξένες επενδύσεις. Αν τελικώς αρθούν τα τελευταία γραφειοκρατικά εμπόδια, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε σε κάθετη αύξηση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων με κλωστική κάνναβη, στην κατασκευή σύγχρονων μεταποιητικών μονάδων και στην ενίσχυση του εμπορικού κλάδου για τα προϊόντα της, κάτι που θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας (σε κάθε τομέα της οικονομίας) και θα συμβάλει στην υποβοήθηση της ανάπτυξης, στην αύξηση της ευημερίας για ακόμη περισσότερες κοινωνικές ομάδες και στην έξοδο από τον φαύλο κύκλο της ύφεσης, όπου έχει παγιδευτεί η χώρα μας, κατά τα τελευταία χρόνια.

➤ Διεύρυνση ορίων περιεκτικότητας σε THC, αναλόγως με τα διεθνή όρια

Στα πλαίσια αυτά, προτείνεται από τον κλάδο η νομοθετική ρύθμιση που θα προβλέπει την αύξηση του προβλεπόμενου ορίου περιεκτικότητας σε THC, από το 0,2% σε 0,6 ως και 0,8% (που θα ήταν ιδανικό) για τις εγκεκριμένες ποικιλίες βιομηχανικής κάνναβης και τα παράγωγα προϊόντα τους. Αυτή η διαφοροποίηση σε περιεκτικότητα τετραϋδροκανναβινόλης είναι πραγματικά αμελητέα και δεν έχει κανένα ψυχοδραστικό αποτέλεσμα στον άνθρωπο, από την κατανάλωση διατροφικών ειδών κάνναβης. Όμως είναι σημαντικό να αρθεί ο συγκεκριμένος νομικός περιορισμός, προκειμένου να διευκολυνθεί πραγματικά η παραγωγική και μεταποιητική διαδικασία, τη στιγμή που επιτρέπεται να εισάγονται αντίστοιχα

διατροφικά είδη, με υψηλότερη περιεκτικότητα σε THC. Συνεπώς, η Πολιτεία καλείται να προχωρήσει στη θεσμοθέτηση ενός πιο ευέλικτου και σύγχρονου νομοθετικού πλαισίου, ίσου προς την αντίστοιχη διεθνή νομοθεσία, ώστε να διευκολυνθεί η εγχώρια παραγωγή και να μπορέσει να γίνει ανταγωνιστική προς τη διεθνή αγορά, προωθώντας τελικά τη συνολική ανάπτυξη και ευημερία της χώρας.

➤ Έγκυρη ενημέρωση και βιωματική γνώση

Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, η αύξηση των ασθενειών που σχετίζονται με τον σύγχρονο τρόπο ζωής, η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων και ο αποκλεισμός που έχει επιφέρει η παρατεταμένη διεθνής οικονομική ύφεση, έχει προκαλέσει ακούσια και μια μεταστροφή της κοινωνίας προς ένα πιο βιώσιμο τρόπο ζωής, διατροφής και εργασίας. Μέσα από την έγκυρη ενημέρωση και τη βιωματική γνώση των ωφελειών και των ευεργετικών ιδιοτήτων της συγκεκριμένης καλλιέργειας, η κοινωνία μπορεί να σταθεί αρωγός στην καθιέρωση της χρήσης των προϊόντων και των εφαρμογών της κλωστικής κάνναβης, εισπράττοντας υψηλή κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική ωφέλεια.

➤ Προσανατολισμός:

- Έξυπνη ανάπτυξη με τη θεμελίωση της οικονομίας στη γνώση και την καινοτομία.
- Βιώσιμη ανάπτυξη με την προώθηση μιας ανταγωνιστικής οικονομίας που θα αξιοποιεί αποτελεσματικά τους διαθέσιμους πόρους και θα περιορίζει τις επιπτώσεις στο περιβάλλον.
- Την ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς που θα προωθεί μία οικονομία υψηλής απασχόλησης και θα οδηγεί σε κοινωνική και γεωγραφική συνοχή.

6.2 Συμπεράσματα και προτάσεις για την αγροτική ανάπτυξη

Μέσα στο σαφές πλαίσιο που θέτει η νέα πολιτική της Ε.Ε. για την αγροτική ανάπτυξη είναι σαφής και η στροφή προς τη βιώσιμη διαχείριση του περιβάλλοντος, την αειφόρο ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και την βελτίωση των κοινωνικών ανισοτήτων, όπως είδαμε παραπάνω (στο 3^ο κεφάλαιο) στις προτεραιότητες της νέας ΚΑΠ. Συνεπώς, η προώθηση της φυσικής καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης, θα αποτελούσε μια βιώσιμη λύση για όλα τα προαναφερθέντα, εφόσον συγκεντρώνει τα

κοινωνικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά, που ικανοποιούν και όλους τους αναπτυξιακούς πυλώνες.

Άρα και για την Ελλάδα, που ως κράτος-μέλος της Ε.Ε ισχύουν όλα τα παραπάνω, οι συνθήκες είναι παραπάνω από ευνοϊκές ώστε να γίνει μια αλλαγή παραδείγματος στην ως τώρα άσκηση της αγροτικής δραστηριότητας. Τα αποτελέσματα των παρωχημένων αγροτικών πολιτικών «επαιτείας» των κοινοτικών επιδοτήσεων, η εξάρτηση του αγροτικού κλάδου από πολιτικά-κομματικά συμφέροντα και υποσχέσεις, η εμμονή σε ξεπερασμένες καλλιεργητικές μεθόδους και μονοκαλλιέργειες και η γενικότερη «υστέρηση» της κοινωνίας της ελληνικής υπαίθρου σε σχέση με τον κοινωνικό ιστό των μεγάλων αστικών κέντρων, μπορούν να αντιστραφούν μέσα από μια σαφή στροφή προς την κοινωνική επιχειρηματικότητα με επίκεντρο την καλλιέργεια της βιομηχανικής κάνναβης.

Οι συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης απέδειξαν, χωρίς αμφισβήτηση, πώς ενδεχομένως η μόνη απάντηση στην αποτυχία του καπιταλιστικού μοντέλου μπορεί να είναι η επάνοδος του συνεργατισμού, της αλληλεγγύης και της αυτοβοήθειας, η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και της δημοκρατικής ισότητας και της δικαιοσύνης. Μέσα από ισχυρά κοινωνικά δίκτυα στην αγροτική οικονομία (συνεταιρισμούς και άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις) θα μπορέσει να προωθηθεί με επιτυχία η καλλιέργεια της κάνναβης, που τόσο στενά δεμένη έχει υπάρξει από την αρχαιότητα με την ανθρώπινη ιστορία.

Ο κύριος στόχος των συνεταιρισμών και των κοινωνικών επιχειρήσεων που θα ασχοληθούν με την φυσική καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης θα πρέπει να είναι η διασύνδεση των καλλιεργητών με τους μεταποιητές, τους πρωτοπόρους στην έρευνα (επιστήμονες και τεχνολόγους), τους επιχειρηματίες και άλλες ομάδες συμφερόντων για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια.

Θα πρέπει να διασφαλίζουν ένα βιώσιμο και κοινωνικά επωφελή τρόπο καλλιέργειας και επεξεργασίας του φυτού, ώστε να υποστηρίζονται πλήρως οι μικρομεσαίοι καλλιεργητές, να συνδεθούν οι αγροτικές και αστικές περιοχές και η λειτουργία του κλάδου να γίνεται σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του δίκαιου εμπορίου (fair trade) και της οικολογικής γεωργίας.

Θα πρέπει να προωθείται και να ενθαρρύνεται η βιολογική γεωργία και η βιώσιμη προσφορά της κάνναβης στο περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένης της καινοτόμου ανάπτυξης προϊόντων κάνναβης, καθώς και η προώθηση της ιδέας των κοινωνικών επιχειρήσεων και στον τομέα της μεταποίησης και της εμπορίας στη χώρα, όπως και οι συνεργασίες με αντίστοιχους κοινωνικούς σχηματισμούς από άλλες χώρες.

Οι δραστηριότητες θα πρέπει να περιλαμβάνουν τους ακόλουθους τομείς:

- Οργάνωση της καλλιέργειας κάνναβης και της μεταποίησης στην Ελλάδα.
- Δίκαιο εμπόριο: ένα εμπόριο που εξασφαλίζει την πώληση προϊόντων από μικρούς και μεσαίους καλλιεργητές / μεταποιητές με μεγάλη έμφαση στη δεοντολογία, γεγονός που σημαίνει ότι η επιχειρηματική πραγματικότητα μεταξύ διαφόρων παραγόντων είναι διαφανής, ισότιμη και αποσκοπεί στην απλή πληρωμή για όλα τα συμπεριλαμβανόμενα.
- Την τόνωση και υποστήριξη όλων των μελών τους, μέσω της ανταλλαγής γνώσεων, βοηθημάτων και διαθέσιμων μηχανημάτων για την παραγωγή και την επεξεργασία κάνναβης.
- Την συνεργασία και των τριών τομέων της αγροτικής οικονομίας: καλλιέργεια – μεταποίηση – εμπόριο, για δημιουργία ενός κοινού μετώπου στη διεκδίκηση δικαιωμάτων, στην καθιέρωση ηθικών όρων σε όλο τον κλάδο, για κοινή αντιμετώπιση των μεγάλων συμφερόντων των πολυεθνικών που θα επιδιώξουν να εισβάλλουν και στην ανερχόμενη ελληνική αγορά κάνναβης, προκειμένου να διεκδικήσουν τη «μερίδα του λέοντος».
- Καθιέρωση ενός συστήματος προτύπων ποιότητας για τα προϊόντα κάνναβης, συμπεριλαμβανομένου ενός οργανικού πιστοποιητικού.
- Ενθάρρυνση και συνδρομή των επαγγελματιών στην μετάβαση προς τη βιολογική παραγωγή / επεξεργασία κάνναβης.
- Διατήρηση της πολιτιστικής, τεχνικής και φυσικής κληρονομιάς στον τομέα της κάνναβης και της γεωργίας.
- Ενθάρρυνση της ανάπτυξης τοπικών παραδοσιακών δραστηριοτήτων για την επεξεργασία της κάνναβης (πχ. υφαντουργία και προσέλκυση αγροτουρισμού).
- Έμφαση στην παραγωγή και επεξεργασία της κάνναβης καθώς και στην υποστήριξη δραστηριοτήτων έρευνας και ανάπτυξης στον τομέα.

- Εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις καινοτομίες στον τομέα της κάνναβης.
- Νομική συμβουλευτική σχετικά με την καλλιέργεια και την επεξεργασία κάνναβης.

Μακροπρόθεσμοι στόχοι:

1. Γενική προώθηση και οργάνωση της καλλιέργειας κάνναβης στην Ελλάδα και προώθηση της ιδέας συνεργασίας, της αλληλεγγύης και της εμπιστοσύνης.
2. Η απόκτηση και ανάπτυξη τεχνικού εξοπλισμού για την καλλιέργεια και την επεξεργασία κάνναβης (κατανομή πόρων).
3. Σύνδεση των αστικών κέντρων με τις αγροτικές περιοχές (γεωργός - συνεταιρισμός - αγοραστής).
4. Δημιουργία συνεταιριστικών επιχειρήσεων σε αγροτικές περιοχές της χώρας (αγορά καλλιεργειών, μεταποίηση, γεωργικές συμβουλές για τους αγρότες).
5. Δημιουργία συνεταιριστικών μονάδων λιανικής πώλησης σε μεγάλες πόλεις της χώρας (πωλήσεις, παροχή συμβουλών, κατάρτιση πελατών).
6. Σύσταση Πανελληνίας Ένωσης Επαγγελματιών Κάνναβης (εκπροσώπηση του κλάδου, οργάνωση εργαστηρίων, κατάρτιση, εκπαίδευση, διεθνοποίηση πρακτικών).
7. Διοργάνωση εκδηλώσεων με θέμα την κάνναβη για την ενημέρωση της Πολιτείας και της κοινωνίας (εργαστήρια, διαλέξεις, συνέδρια, εκθέσεις).
8. Ανάπτυξη νέων προϊόντων από κάνναβη (σε συνεργασία με πανεπιστήμια, ινστιτούτα, καινοτόμους ερευνητές και τη βιομηχανία).
9. Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε αστικές και αγροτικές περιοχές.
10. Προώθηση της καλλιέργειας κάνναβης - αναζωογόνηση του μολυσμένου εδάφους με τη χρήση βιομηχανικής κάνναβης (αποκατάσταση των καλλιεργειών), αποκατάσταση της γεωργικής γης υπό έντονη χρήση φυτοφαρμάκων, καλλιέργεια κάνναβης στην περιοχή με διάφορους περιορισμούς (Natura 2000, προστατευόμενες περιοχές).

Τα πλεονεκτήματα για την αγροτικό κλάδο, μέσα από μια σαφή στροφή προς τον συνεργατισμό και την κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι ξεκάθαρα και προκύπτουν από:

- την ανοικτή και ισότιμη συμμετοχή.
- τη δημοκρατική συνδιαχείριση και την εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών.
- το δικαίωμα εκπαίδευσης, κατάρτιση και πλήρης διαθεσιμότητα πληροφοριών.

- την συνεργασία και την αλληλεγγύη μεταξύ διαφορετικών συνεταιρισμών.
- τη φροντίδα και την αλληλεγγύη για την κοινότητα.

Επίσης, δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής διαφορετικών ομάδων και ατόμων, όπως:

- καλλιεργητές κάνναβης - αγρότες.
- επεξεργαστές κάνναβης (μεταποίηση).
- Επιχειρηματίες – έμποροι.
- ιδιοκτήτες γεωργικών μηχανημάτων και εξοπλισμού.
- επαγγελματίες από άλλους βιομηχανικούς κλάδους (πχ. οικοδομικά υλικά).
- εμπειρογνώμονες, ερευνητές, προγραμματιστές στον τομέα της παραγωγής / μεταποίησης και πώλησης κάνναβης (συμπεριλαμβανομένων των προϊόντων κάνναβης).
- Όσοι ενδιαφέρονται για την κάνναβη και που είναι πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην καλλιέργεια (πχ. εθελοντές, αγροτουρισμός).
- αγοραστές των προϊόντων (πχ. ομάδες ασθενών).
- υποστηρικτές των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσω του εθελοντισμού.

Τα οφέλη ειδικότερα για τους συμμετέχοντες περιλαμβάνουν τα εξής:

- παροχή συγκεντρωμένων και αξιόπιστων σχετικών πληροφοριών και κατάρτιση.
- χαμηλότερο κόστος παραγωγής (κοινή χρήση μηχανημάτων και εξοπλισμού).
- κοινή χρήση της επωνυμίας του συνεταιρισμού / ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ, καθιστώντας πιο αποτελεσματικό το μάρκετινγκ, την τυποποίηση και το branding των προϊόντων.
- παροχή νομικής προστασίας.
- ταχύτερη πρόοδος, μέσα από κοινή βάση δεδομένων πληροφοριών.
- εξασφάλιση δίκαιων τιμών για τα προϊόντα.
- χαμηλότερες τιμές αγοράς για τους σπόρους κάνναβης προς καλλιέργεια.

Τα κοινωνικά οφέλη της στροφής προς την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην φυσική καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης, είναι σαφή και ξεκάθαρα:

- δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης σε κάθε κλάδο της οικονομίας (γεωργία, μεταποίηση, εμπόριο).
- ενθάρρυνση της ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας.
- υψηλότερο βαθμό αυτάρκειας εντός της Ελλάδας.

- αναγέννηση της αρόσιμης γης.
- φιλική προς το περιβάλλον βιώσιμη οικονομία.
- ένταξη κοινωνικά ευάλωτων ομάδων

Ανακεφαλαιώνοντας, επιμένουμε σε μια προοπτική για την καθιέρωση της καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης στην Ελλάδα, που ήδη καλλιεργείται παγκοσμίως, δεδομένου ότι έχουν αναγνωριστεί επίσημα από την επιστημονική κοινότητα οι οικολογικές της ιδιότητες και τα οφέλη που προκύπτουν από την πλήρη αξιοποίηση όλου του φυτού και η χρήση του σε πάνω από 25.000 προϊόντα: στην υφαντουργία, στον οικοδομικό κλάδο, στην αυτοκινητοβιομηχανία, στην παραγωγή ενέργειας, στη χαρτοβιομηχανία, στην παρασκευή βιοπλαστικών και χρωμάτων, ως βελτιωτικό εδάφους, ως υπερτροφή (διατροφικό συμπλήρωμα), ως διατροφικό είδος (αλεύρι, κανναβέλαιο, σπόροι), ως ζωοτροφή, στην κοσμετολογία και στη φαρμακολογία και πολλές ακόμα εφαρμογές.

Μάλιστα, πολύ πριν γίνουν τα πρώτα βήματα για τη νομοθετική ρύθμιση της καλλιέργειας της κάνναβης στη χώρα μας, το Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας (ΕΘΙΑΓΕ) και το Εργαστήριο Γεωργίας του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, δημοσίευσαν το 2000 μία μελέτη με τίτλο «Σχέδιο καλλιέργειας κλωστικής κάνναβης και κλωστικού λιναριού στην Ελλάδα», η οποία καταλήγει συμπερασματικά: *«Η κλωστική κάνναβη είναι δυνατόν να αποτελέσει μια αξιόπιστη εναλλακτική πρόταση για αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και η μεταποίηση της σημαντικό παράγοντα πράσινης ανάπτυξης στην Ελλάδα. Δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για ψυχαγωγική- ευφορική χρήση, αλλά έχει χιλιάδες άλλες χρήσεις, που μπορεί να συμβάλλουν στην αγροτική ανάπτυξη και να δώσει τη δυνατότητα σε νέους αγρότες, καλλιεργώντας την να βρουν διέξοδο για την επιβίωσή τους.»*

Είναι δεδομένο ότι διανύουμε πλέον μια χρονική περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας, όπου η αλληλεπίδραση οικονομίας και κοινωνίας επηρεάζεται βαθύτατα από δύο δυναμικούς παράγοντες, πρωτοφανείς στην μέχρι τώρα πορεία μας, την κλιματική αλλαγή και την μόλυνση του περιβάλλοντος. Και οι δύο είναι αποτελέσματα της ανθρώπινης δραστηριότητας στον πλανήτη, κυρίως από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά και επηρεάζουν όλες τις πτυχές της καθημερινότητάς μας. Δεν αρκεί να παραμείνουμε στη «συνειδητοποίηση» αυτής της κατάστασης. Έχει έρθει η ώρα να αναλάβουμε άμεσα δράση, προκειμένου να αντιστραφεί η κατάσταση αυτή και να

διασφαλίσουμε μια αξιοπρεπή διαβίωση για εμάς, τις μελλοντικές γενιές, αλλά και κάθε άλλο ζωντανό πλάσμα, πάνω στη Γη.

Οι εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία δε θα μπορούσαν φυσικά να αφήσουν ανεπηρέαστη την αγροτική οικονομία. Εξάλλου, η «αλλαγή του παραδείγματος» στον αγροδιατροφικό τομέα, θα μπορούσε να αποτελέσει τη λύση (ή μέρος της λύσης) του προβλήματος. Η μεγάλη πρόκληση θα είναι να καταφέρουμε να υιοθετήσουμε πλήρως βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, να παράγουμε βιώσιμα διατροφικά προϊόντα και πρώτες ύλες, να μπορέσουμε να επανενεργοποιήσουμε το αγροτικό δυναμικό της υπαίθρου αποκαθιστώντας την οικονομική και κοινωνική ισορροπία, σε τοπικό και διεθνές επίπεδο.

Η πρότασή μας είναι η καθιέρωση της βιολογικής καλλιέργειας της κλωστικής κάνναβης, που σαν προϊόν συγκεντρώνει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά για μια βιώσιμη ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και επιστρέφει θετικό όφελος στην κοινωνία και το περιβάλλον, μέσα από τις χιλιάδες χρήσεις της. Όπως έχει ξεκινήσει ήδη σε άλλες χώρες, θα μπορούσε και η Ελλάδα να αποτελέσει μέρος της λύσης του προβλήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Ντούλια, Θ. (2015), *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: Μια δυναμική προοπτική ενάντια στην κρίση*, Εκδόσεις Οσελότος, Αθήνα.
- Τσιλίκης, Χ. (2016), *Από τις κοινωνικές υπηρεσίες στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων με σκοπό την ένταξη στην αγορά εργασίας και την κοινωνική ενσωμάτωση ευπαθών κοινωνικών ομάδων*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμ. Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.
- Σπυριδάκης, Μ. (2005), *Το αστικό-αγροτικό συνεχές στην υπαιθρο χώρα: Η περίπτωση της επαρχίας Σητείας της ανατολικής Κρήτης*, Εκδότης: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα.
- Δρ. Νασιούλας, Ι. (2015), *Κείμενο Πολιτικής, Κοινωνική Οικονομία: Μια βιώσιμη εναλλακτική*; Παρατηρητήριο για την Κρίση, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), Αθήνα.
- Κολέμπας, Γ. (2015), *Ο Σύγχρονος Κοινοτισμός*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα.
- Ντάσιος, Ν., Κασσαβέτης, Δ., Κώστας, Α., Νασιούλας, Ι., Οικονόμου, Χ., Σουλιώτης, Κ., Στραβοσκούφης, Θ., Σωτηροπούλου, Ε., Γεωμάς, Κ., (επιμ.), (2013), *Κοινωνική Οικονομία, Θεωρία, Εμπειρία και Προοπτικές - Συλλογικός Τόμος*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, σειρά Δοκίμιο 20, Αθήνα.
- Νικολάου, Ι. (2007), *Κοινωνική Οικονομία - Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: εκπαιδευτικό υλικό για τα Κέντρα Δια Βίου Μάθησης*, Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης, Αθήνα.
- Κατσίκαρης, Γ. (2016), *Η Νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική και Αναπτυξιακή Προοπτική της για την Ελληνική Οικονομία*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμ. Διεθνών Ευρωπαϊκών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.

- Κούστα, Αγγ., (2018), *Η επίδραση της οργανικής λίπανσης και διαφορετικών επιπέδων άρδευσης στην ανάπτυξη και στις αποδόσεις της βιομηχανικής κάνναβης – Cannabis Sativa L*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμ. Επιστήμης Φυτικής Παραγωγής, Αθήνα.
- Γρηγορίου, Αικ., (2017), *Αξιοποίηση της φαρμακευτικής κάνναβης*, Πτυχιακή εργασία, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου, Τμ. Τεχνολογίας Γεωπονίας & Διασφάλισης Τροφίμων – Φυτική Παραγωγή, Άρτα.
- Ανθοπούλου, Θ., Καμπέρης, Ν., Πέτρου, Μ. (2013), *Διερευνώντας όψεις και δυναμικές της κοινωνίας της υπαίθρου στην εποχή της κρίσης. Πρώτες αποτυπώσεις*, Πάντειο Πανεπιστήμιο (Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής), Ακαδημία Αθηνών (Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα.
- Μαραβέγιας, Ν. & Δούκας, Γ.Ελ. (2014), *Ανάπτυξη της Υπαίθρου: Η περίπτωση των ελληνικών νησιών*, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ, Αθήνα.
- Μαραβέγιας, Ν. (2007), *Σε αναζήτηση ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ύπαιθρο*, Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης & Πολιτικής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ, Αθήνα.
- Λεκκός, Η., Λεβεντάκης, Α. (2015), *Η συμβολή και οι προοπτικές του αγροτροφικού τομέα στην Ελλάδα – Economic Research and Investment Strategy*, Έκδοση Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα.

Αρθρογραφία

- Αρσενίου, Παρ. (2018), *Τι είναι η κανναβιδιόλη (CBD)*, The Green Greeks Magazine, τεύχος 1, σελ. 10-13.
- Γιαλαμάς, Στ. (2018), *Η Ελλάδα γίνεται μια πλούσια χώρα*, The Green Greeks Magazine, τεύχος 1, σελ. 26-27.

- Κανδυλάς, Σερ. (2018), Κλωστική Βιομηχανική Κάνναβη: σύντομο ιστορικό από την απαγόρευση στην επανα-καλλιέργειά της, *The Green Greeks Magazine*, τεύχος 1, σελ. 51-53.
- Γιαλαμάς, Στ. (2018), Όλοι θα χρησιμοποιούν κάνναβη στο μέλλον, *The Green Greeks Magazine*, τεύχος 2, σελ. 46-47.
- Γιαλαμάς, Στ. (2019), Η μεγάλη ευκαιρία για επενδύσεις, *The Green Greeks Magazine*, τεύχος 4, σελ. 38-42.
- Γιαλαμάς, Στ. (2019), Μια χρυσή ευκαιρία για την Ελλάδα, *The Green Greeks Magazine*, τεύχος 5, σελ. 48-51.
- Κανδυλάς, Σερ. (2019), Ε.Ο.ΚΑΝΝ – Εθνικός Οργανισμός Κάνναβης, *The Green Greeks Magazine*, τεύχος 5, σελ. 54.

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

- Κόλλια, Β. (2016), *Κοινωνική οικονομία: Ο τρίτος τομέας της οικονομίας*, Liberal.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.liberal.gr/arthro/84108/apopsi/arthra/koinoniki-oikonomia-o-tritos-tomeas-tis-oikonomias.html>. [Πρόσβαση: 12 Φεβρουαρίου 2019].
- Σταμπουλίδης, Π. (2018), *Αγροτική οικονομία για μια Ελλάδα των τεσσάρων εποχών*, Ypaithros.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.ypaithros.gr/agrotiki-oikonomia-ellada-tessaron-epoxon/> [Πρόσβαση: 22 Φεβρουαρίου 2019].
- Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, (2015), *ΕΤΕ: Η αγροτική οικονομία μπορεί να εκτινάξει την Ελλάδα*, ΤοΧριμα.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.toxrima.gr/ethniki-trapeza-i-agrotiki-oikonomia-m/> [Πρόσβαση: 22 Φεβρουαρίου 2019].
- Κανάκη, Ματ. (2017), *Κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα στην αγροδιατροφή*, Ypaithros.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.ypaithros.gr/koinwniki-oikonomia-kai-epixeirhmatikotita-stin-agrodiatrofi/> [Πρόσβαση: 12 Φεβρουαρίου 2019].

Δ/νση Συστημάτων Ποιότητας και Βιολογικής Γεωργίας, (2019), *ΠΟΠ-ΠΓΕ - Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα*, [online] ΥΠ. Α.Α.Τ., Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-citizen-2/pop-pge> [Πρόσβαση: 24 Φεβρουαρίου 2019].

Πανελλήνιο Δίκτυο Οικολογικών Οργανώσεων, (2017), *Τα κυριότερα περιβαλλοντικά προβλήματα της Ελλάδας*, Ecorodos.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.ecorodos.gr/ta-kyrioteera-peribaallonatika-provlima/> [Πρόσβαση: 24 Φεβρουαρίου 2019].

Σιάρκος, Μ. (2017), *Τα προβλήματα και οι λύσεις για την «άνθιση» του πρωτογενούς τομέα σύμφωνα με τον Τσιρώνη*, Dikaiologitika.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/agrotika/147271/ta-provlimata-kai-oi-lyseis-gia-tin-anthisi-tou-protogenoys-tomea-symfona-me-ton-tsirwnnh> [Πρόσβαση: 12 Φεβρουαρίου 2019].

Χαντζής, Π. (2010), *Το πρόβλημα ονομάζεται «ανασυγκρότηση της ελληνικής υπαίθρου»*, Antinews.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.antinews.gr/Αντιθέσεις/Το-πρόβλημα-ονομάζεται-ανασυγκρότηση-της-ελληνικής-υπαίθρου/10.817> [Πρόσβαση: 12 Φεβρουαρίου 2019].

Cannabis News Team, (2017), *Αφιέρωμα Βιομηχανική Κάνναβη - Α. Αγορά και εφαρμογές στην Ευρώπη*, Cannabisnews.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://cannabisnews.gr/afieroma-viomichaniki-kannavi-a-agora-kai-efarmoges-stin-evropi/> [Πρόσβαση: 9 Φεβρουαρίου 2019].

Cannabis News Team, (2017), *Αφιέρωμα Βιομηχανική Κάνναβη - Β. Καλλιέργεια και Αγρονομία*, Cannabisnews.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://cannabisnews.gr/afieroma-viomichaniki-kannavi-b-kalliergeia-kai-agronomia/> [Πρόσβαση: 3 Μαρτίου 2019].

Cannabis News Team, (2017), *Αφιέρωμα Βιομηχανική Κάνναβη - Γ. Το νομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Cannabisnews.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://cannabisnews.gr/afieroma-viomichaniki-kannavi-g-to-nomiko-plaisio-tis-evropaikis-enosis/> [Πρόσβαση: 3 Μαρτίου 2019].

Cannabis News Team, (2018), *Προϋποθέσεις και βήματα για να καλλιεργήσει κάποιος βιομηχανική κάνναβη*, Cannabisnews.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση:

<https://cannabisnews.gr/proypothesiseis-kai-vimata-gia-na-kalliergisei-kapoios-viomichaniki-kannavi/> [Πρόσβαση: 4 Μαρτίου 2019].

Τράπεζα πληροφοριών Νομοθεσίας, (2018), *Ελεύθερη η καλλιέργεια της κλωστικής κάνναβης με τον Ν. 4509/2017*, E-nomothesia.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.e-nomothesia.gr/law-news/eleuthere-kalliergeia-tes-klostikes-kanabis.html> [Πρόσβαση: 9 Μαρτίου 2019].

Δρ. Γρίβας, Κλ. (2014), *Οι θεραπευτικές ιδιότητες της κάνναβης και οι πραγματικοί λόγοι της απαγόρευσης*, Enallaktikos.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.enallaktikos.gr/ar8293el-oi-therapeytikes-idiotites-tis-kannavis-kai-oi-pragmatikoi-logoi-tis-apagoreysis-grafei-o-dr-kleanthis-grivas.html> [Πρόσβαση: 2 Μαρτίου 2019].

Κριτσωτάκη, Μ. (2017), *Κάνναβη, το παρεξηγημένο φυτό με τις πολλές χρήσεις*, Epixeiro.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.epixeiro.gr/article/2644>, [Πρόσβαση: 4 Μαρτίου 2019].

Agro24 Team, (2018), *Νόμιμα πλέον θα διακινούνται τα βρώσιμα ελληνικά προϊόντα κάνναβης, χαμηλής περιεκτικότητας σε THC*, Agro24.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/georgia/nees-kalliergeies/kannavi-0> [Πρόσβαση: 9 Μαρτίου 2019].

Agro24 Team, (2015), *Η ιστορία της καλλιέργειας κάνναβης στην Ελλάδα μέχρι το αποκορύφωμά της τον 20ό αιώνα*, Agro24.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/georgia/vamvaki-viomihanika-fyta/i-istoria-tis-kalliergeias-kannavis-stin-ellada> [Πρόσβαση: 1 Μαρτίου 2019].

McGill University, (1996), *Environmental benefits of hemp*, Ecological Agriculture Projects - Macdonald Campus, [online] Διαθέσιμο στη δ/νση: https://eap.mcgill.ca/CPH_3.htm [Πρόσβαση: 12 Μαρτίου 2019].

Agricultural Sustainability Institute (2016), *What is sustainable agriculture*, UC Sustainable Agriculture Research and Education Program, University of California, [online] Διαθέσιμο στη δ/νση:

<https://asi.ucdavis.edu/programs/ucsarep/about/what-is-sustainable-agriculture>
[Πρόσβαση: 15 Μαρτίου 2019].

Doane, S. (2017), *Farmers in Italy fight soil contamination with cannabis*, CBS NEWS, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.cbsnews.com/news/cannabis-plant-soil-decontamination-italy-vincenzo-fornaro/> [Πρόσβαση: 9 Φεβρουαρίου 2019].

Martino, J. (2013), *10 x Stronger Than Steel In The 1940's: Henry Ford's HEMP Car*, Collective-evolution.com, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.collective-evolution.com/2013/02/25/henry-ford-hemp-plastic-car-stronger/> [Πρόσβαση: 7 Μαρτίου 2019].

YLAD, Living Soils (2019), *What is biological agriculture*, Yladvivingsoils.com.au, [online] Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.yladvivingsoils.com.au/ABoutUs/biologicalagriculture.html>
[Πρόσβαση: 7 Μαρτίου 2019].

True Democracy Party, (2014), *Industrial hemp bio-fuels 50 cents per gallon: Henry Ford On Industrial Hemp – Hemp General Information*, TheTrueDemocracyParty.net, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://truedemocracyparty.net/2014/03/industrial-hemp-bio-fuels-50-cents-per-gallon-henry-ford-on-hemp-hemp-general-information/> [Πρόσβαση: 6 Μαρτίου 2019].

Κολέμπας, Γ. (2016), *Η κλωστική κάνναβη μέσο για την αναζωογόνηση της αγροτικής οικογεωργίας*, Enallaktikos.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <http://www.enallaktikos.gr/ar23130el-i-klwstiki-kannavi-meso-gia-tin-anazwogonisi-tis-agrotikis-oikogewrgias-toy-giwrгой-kolempa.html>
[Πρόσβαση: 17 Μαρτίου 2019].

Καραστεργίου, Γ. (2014), *Η συμβολαιακή γεωργία και τα οφέλη της*, Agro24.gr, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.agro24.gr/agrotika/arthra/i-symvolaiaki-georgia-kai-ta-ofeli-tis> [Πρόσβαση: 17 Μαρτίου 2019].

European Commission, (2019), *What is Novel Food?*, Food Safety [online] Διαθέσιμο στη δ/νση: https://ec.europa.eu/food/safety/novel_food_en [Πρόσβαση: 30 Μαρτίου 2019].

Schneider, Ph. (2017), *Monsanto & Bayer Are Maneuvering To Take Over The Cannabis Industry*, WakingTimes.com, Διαθέσιμο στη δ/νση: <https://www.wakingtimes.com/2017/06/21/monsanto-bayer-maneuvering-take-cannabis-industry/> [Πρόσβαση: 19 Μαρτίου 2019].